

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНИХ МОВ
КАФЕДРА АНГЛІЙСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ**

**До захисту допустити:
завідувач кафедри
Федорова Ю. Г.**

« ____ » _____ 2020 р.

Кваліфікаційна робота
за освітнім ступенем «Магістр» на тему:
**«Лінгвокультурні аспекти асиметрії в художньому перекладі (на
матеріалі романів Дж. Селінджера “Над прірвою в житі”, Ч. Діккенса
“Важкі часи”»**

студентки факультету іноземних мов
спеціальності 035 «Філологія»
освітньої програми «Філологія. Мова
та література (англійська)»
освітнього ступеня «Магістр»
Рубцової Карини Володимирівни
Науковий керівник:
доктор філологічних наук,
професор кафедри англійської філології
Павленко Олена Георгіївна
Рецензент: кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської філології
Криворізького державного
педагогічного університету
Луценко Людмила Олексіївна

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою _____
Секретар ЕК _____
« __ » _____ 2020 р.

Маріуполь – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	
РОЗДІЛ 1. МІЖМОВНА АСИМЕТРІЯ ЯК ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧА ПРОБЛЕМА.....	
1.1. Еволюція загальнонаукової категорії симетрії/асиметрії у філософських і перекладознавчих студіях	
1.2. Явище симетрії / асиметрії мовного знаку при перекладі	
Висновки до розділу 1.....	
РОЗДІЛ 2. МІЖМОВНА АСИМЕТРІЯ В ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ: ЕТНОЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ	
2.1. Перекодування культурологічно маркованої лексики як засіб міжкультурної адаптації текстів	
2.2. Міжмовна асиметрія мовного знаку в контексті вираження культурноспецифічного мовою перекладу	
2.3. Динаміка підходів до перекладу культурноспецифічного.....	
Висновки до розділу 2.....	
РОЗДІЛ 3. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЧИННИКИ МІЖМОВНОЇ АСИМЕТРІЇ В ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ДЖ.Д. СЕЛІНДЖЕРА «НАД ПРІРВОЮ В ЖИТІ», Ч. ДІККЕНСА «ВАЖКІ ЧАСИ»)	
3.1. Перекладацькі трансформаційні стратегії на граматичному рівні	
3.2. Перекладацькі трансформаційні стратегії на лексичному рівні	
Висновки до розділу 3.....	
ВИСНОВКИ.....	
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	

ВСТУП

Актуальність дослідження. Активний розвиток міжкультурного діалогу України з іноземними партнерами наголошує на необхідності застосування ефективних практик, серед яких на перший план постають проблеми взаємного пізнання культурного надбання учасників комунікації з метою подальшого зближення та порозуміння. Своєрідним джерелом реалізації цих процесів виступає художня література, що вміщує у собі дух нації і є відбитком її культурного, історичного і духовного розвитку. У контексті окресленої проблеми актуальними постають питання, пов'язані з адекватним перекодуванням культурологічно обумовленої лексики як засобу міжкультурної адаптації текстів й отже, розробкою таких підходів до перекладу, які сприяють точному відображенню змісту оригінального твору й донесенню усіх його особливостей до іншомовного реципієнта – носія іншої культури. Механізмами сприйняття інокультурного тексту пов'язані з визначенням функції мови як основного засобу соціальної взаємодії.

Взаємовплив мов, що здійснюється через тексти, виступає чи не показовим засобом міжкультурних й міжлітературних контактів, які сьогодні засвідчують комунікативну відкритість, побудовану на характерних для певної лінгвокультурної спільноти правил, норм і традицій спілкування. Отже, дослідження іншомовних художніх текстів «у їхньому поєднанні з чинниками культурологічного, психологічного й філософського порядку» [102, с.176] не викликає сумнівів щодо актуальності цих питань. У зв'язку з цим особливої значущості набувають питання про доцільність залучення у сучасні перекладознавчі студії нових парадигм, пов'язаних з вирішенням проблем етнолінгвокультурної асиметрії та дотичних до них лінгвоперекладацьких досліджень з позицій запозичених категорій, до числа яких зараховують категорії міжмовної асиметрії, деформації та дисгармонії. Введення до методологічного обігу терміну етнолінгвокультурної асиметрії є вкрай

продуктивним, оскільки одночасно включає в себе факти міжмовної й міжкультурної асиметрії, що виявляється у невідповідності / лакунарності елементів системи однієї мови й культури у процесі їх зіставлення з відповідними елементами системи іншої мови та культури.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано у межах комплексної наукової теми кафедри «Зміст філологічної освіти в системі професійної підготовки вчителів англійської мови та філологів» (номер державної реєстрації 0118U003553).

Метою нашого дослідження є визначення засобів міжмовної асиметрії як перекладацького феномену на матеріалі українських та англійських художніх текстів (романи Дж. Селінджера «Над прірвою в житті», Ч. Діккенса «Важкі часи»).

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання наступних **завдань**:

1. Простежити еволюцію категорії симетрії /асиметрії у філософських дослідженнях та власно перекладі.
2. Дослідити теоретичну базу до трактування асиметрії як перекладацького феномену.
3. Уточнити зміст поняття міжмовної асиметрії крізь призму зіставно-типологічного підходу.
4. Визначити ступінь відповідності перекладів задумові автора першотвору.
5. Проаналізувати та узагальнити типи різнорівневих трансформацій, що викликають міжмовну асиметрію у перекладі художнього твору на прикладах романів Дж. Селінджера «Над прірвою в житті», Ч. Діккенса «Важкі часи».
6. Виявити сутність етнолінгвокультурної асиметрії як текстоформуючого чинника в перекладацькому просторі художнього тексту.
7. Дослідити прояви етнолінгвокультурної асиметрії в порівняльному аспекті як чинника породження перекладацьких невідповідностей в художньому перекладі з англійської мови українською.

Об'єктом наукової роботи є типи різнорівневих трансформацій у романах Дж. Селінджера «Над прірвою в житті», Ч. Діккенса «Важкі часи» українською.

Предметом дослідження є засоби реалізації міжмовної асиметрії у вищеназваних художніх творах.

Матеріалом дослідження є тексти Дж. Селінджера «Над прірвою в житті», Ч. Діккенса «Важкі часи» мовою оригіналу (англійська) та їх перекладу українською.

Методологічну основу дослідження становлять основні положення теорії теорії мовного знаку, міжкультурної комунікації, теорії концептів в когнітивній лінгвістиці й лінгвокультурології, теорії перекладацьких помилок, динамічної еквівалентності, філософські ідеї щодо принципів і методів сприйняття й інтерпретації тексту.

Теоретичну основу дослідження становлять наукові положення щодо поняття асиметрії, міжмовної еквівалентності й структурних співвідношень в межах теорії та практики перекладу і міжкультурної комунікації (Ш. Баллі, В. Гак, Л. Грішаєва, У. Еко, Г. Елізарова, С. Карцевський, Т. Перськова, А. Садохін, Ф. де Соссюр та ін.), проблем, пов'язаних з білінгвізмом й інтерференцією (В. Алімов, Л. Баранніков, Л. Бархударов, У. Вайнрайх, Є. Верещагін, Г. Денісов, Ю. Караулов, Н. Мечковська, Ж. Мунен та ін.), перекладацькими помилками і засобами їх подолання (М. Гарбовський, Л. Коломієць, Т. Некряч, О. Павленко, О. Ребрій, Е. Тарасов, О. Тетеріна, А. Ткаченко, Т. Шмігер, А. Шевнін та ін.).

Методи дослідження. Для досягнення мети та пов'язаних з нею завдань використовувалася комплексна методика, що передбачає використання історико-літературного, компаративного, інтерпретативно-текстового методів, загальної вибірки, текстуального та контекстуального видів аналізу художнього тексту.

Практичне значення роботи. Отримані в ході дослідження результати та висновки можуть бути використані при вивченні курсів «Історія зарубіжної

літератури», «Теорія та практика перекладу», «Порівняльне літературознавство». Практичні матеріали роботи можуть також бути використані під час підготовки до семінарських занять з інтерпретації тексту, практики перекладу, порівняльної стилістики.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки кваліфікаційної роботи було висвітлено у 7 публікаціях:

1. Рубцова К. Етномовна асиметрія в художньому перекладі: проблема лакунарності // *Modern approaches to the introduction of science into practice: матеріали міжнародної науково-практичної конференції*, м. Сан-Франциско, 30 – 31 березня, 2019 р. – Сан-Франциско, 2020. – С. 387-390.
2. Рубцова К. The Impetus For an Examination of the Cultural Attribute in Translation // *Modern Movement of Science: матеріали міжнародної науково-практичної інтернет конференції*, м. Дніпро, 2 – 3 квітня, 2020 р. – Дніпро, 2020. – С.342-346.
3. Рубцова К. Міжмовна асиметрія в художньому перекладі: етнолінгвокультурний аспект // *Наука. Освіта. Молодь: матеріали XIII Всеукраїнської наукової конференції студентів та молодих науковців*, м. Умань, 22 квітня. – Умань, 2020. – С.204-207.
4. Рубцова К. Перекодування культурологічно обумовленої лексики як засіб міжкультурної адаптації текстів // *Topical Issues of the Development of Modern Science: матеріали міжнародної науково-практичної конференції*, м. Софія, 4 – 6 червня, 2020 р. – Софія, 2020. – С.665-661.
5. Рубцова К. Перекладацькі трансформаційні стратегії на граматичному рівні (на матеріалі англomовних прозових перекладів українською) // *Scientific Achievements of Modern Society: матеріали міжнародної науково-практичної конференції*, м. Ліверпуль, 24 – 26 червня, 2020 р. – Ліверпуль, 2020. – С.442- 448.
6. Рубцова К. Експлікативна асиметрія в художньому перекладі // *Мови та літератури в полікультурному суспільстві: матеріали всеукраїнської науково-*

практичної інтернет-конференції молодих вчених та здобувачів вищої освіти, м. Маріуполь, 13 листопада 2020. – Маріуполь, 2020.

7. Рубцова К.В. Перекладацькі трансформаційні стратегії на лексичному рівні (на матеріалі англомовних прозових перекладів українською) //

Trends in the Development of Modern Scientific Thought: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Ванкувер, 23 – 26 листопада, 2020 р. – Ванкувер, 2020.

abstracts of X International Scientific and Practical Conference Vancouver, Canada November 23-26, 2020 628-632.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків та списку використаних джерел, який нараховує 187 позицій, з яких 36 іноземною мовою. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи складає 116 сторінок.

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовано мету, визначено завдання, об'єкт, предмет, наукову новизну роботи, описано методи дослідження, охарактеризовано фактичний матеріал, окреслено теоретичне й практичне значення одержаних результатів, структуру роботи.

У першому розділі «Міжмовна асиметрія як перекладознавча проблема» уточнено зміст поняття міжмовної асиметрії; розглянуто підходи до її трактування та класифікації в перекладознавчому просторі, проаналізовано її типи та обґрунтовано мовні й екстралінгвальні фактори, що зумовлюють її виникнення.

У другому розділі «Міжмовна асиметрія при перекладі культурологічно обумовленої інформації оригіналу в тексті перекладу» досліджено термін «етномовна асиметрія» на позначення явища міжмовної і міжкультурної асиметрії, розглянуто причини та типологію міжкультурної асиметрії, представлено динаміку підходу до перекладу культуроспецифічного та проаналізовано загальні засади міжкультурної комунікації .

У третьому розділі «Концепт міжмовної асиметрії в художньому перекладі на матеріалі романів Дж. Д. Селінджера «Над прірвою в житті» Ч. Діккенса «Важкі часи» представлено детальний аналіз зв'язку типів міжмовної асиметрії з перекладацькими трансформаціями на матеріалі перекладів з англійської відомих романів Дж. Д. Селінджера «The Catcher in the Rye» українською у перекладі О. Логвиненко та Ч. Діккенса «Важкі часи» у перекладі Ю.Лісняка. Використовуючи розроблену Я. Рецкером класифікацію, проаналізовано типи міжмовної асиметрії, які виникають внаслідок перекладацьких трансформацій.

У **висновках** узагальнено основні положення дослідження.

МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНИХ МОВ
КАФЕДРА АНГЛІЙСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

Освітній ступінь «Магістр»

Шифр та назва спеціальності 035 Філологія. Мова та література (англійська)

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри
англійської філології

к. філол. наук, доцент Федорова Ю.Г.

«01» грудня 2020 р.

ПЛАН ВИКОНАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Рубцової Карини Володиричівни

1. Тема роботи: Лінгвокультурні аспекти асиметрії в художньому перекладі (на матеріалі романів Дж. Селінджера «Над прірвою в житті», Ч. Діккенса «Важкі часи»

Керівник роботи Павленко О.Г., д. філол. наук, професор

Затверджені наказом Маріупольського державного університету від «28» лютого 2020 року №210

2. Строк подання здобувачем освіти роботи – 01.12.2020 р.

3. Вихідні дані до роботи (мета, об'єкт, предмет):

Мета дослідження полягає у визначенні засобів міжмовної асиметрії як перекладацького феномену на матеріалі українських та англійських художніх текстів (романи Дж. Селінджера «Над прірвою в житті», Ч. Діккенса «Важкі часи»).

Об'єкт – типи різнорівневих трансформацій у романах Дж. Селінджера «Над прірвою в житті», Ч. Діккенса «Важкі часи» українською.

Предмет –засоби реалізації міжмовної асиметрії у вищеназваних художніх творах.

Матеріалом дослідження є тексти Дж. Селінджера «Над прірвою в житті», Ч. Діккенса «Важкі часи» мовою оригіналу (англійська) та їх перекладу українською.

4. Зміст роботи (перелік питань, які потрібно розробити):

Розділ 1. Міжмовна асиметрія як перекладознавча проблема.

Розділ 2. Міжмовна асиметрія в художньому перекладі: етнолінгвокультурний аспект

Розділ 3. Концептуальні чинники міжмовної асиметрії в художньому перекладі (на матеріалі романів Дж. Д. Селінджера «Над прірвою в житті» Ч. Діккенса «Важкі часи)

5. Дата видачі завдання – 21 грудня 2019 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Підготовка вступу роботи	Березень 2020р.	
2.	Підготовка Розділу 1 і висновків до розділу 1	Травень 2020р.	
3.	Підготовка Розділу 2 і висновків до Розділу 2	Липень 2020р.	
4.	Підготовка статей і тез доповідей конференцій	Травень – жовтень 2020 р.	

5.	Підготовка практичних матеріалів до Розділу 3 і висновків до Розділу 3	Вересень 2020р.	
6.	Підготовка загальних висновків	Жовтень 2020р.	
7.	Оформлення списку використаних джерел	Листопад 2020р.	
8.	Підготовка кваліфікаційної роботи для рецензування	Грудень 2020р.	

Здобувач _____
(підпис)

Рубцова К. В.
(прізвище та ініціали)

Науковий керівник _____
(підпис)

Павленко О.Г.
(прізвище та ініціали)

РОЗДІЛ 1

МІЖМОВНА АСИМЕТРІЯ ЯК ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧА ПРОБЛЕМА

1.1. Еволюція загальнонаукової категорії симетрії/асиметрії у філософських і перекладознавчих студіях

Проблема вивчення міжмовної еквівалентності й структурних співвідношень в межах теорії та практики перекладу дедалі набуває чинності та пов'язана з категоріями симетрії і асиметрії в мові. В сучасному мовознавстві ці поняття виступають в якості найважливіших методологічних категорій досліджень і є відображенням фундаментальних рис будови та функціонування будь-якої мови. Наразі парадигма симетрії / асиметрії є надзвичайно актуальною через зростання інтересу до міжкультурної комунікації, сучасних можливостей транспонування знаку однієї мовної системи в іншу з залученням культурноспецифічного, що зустрічається в двох неблизькоспоріднених мовах. Розуміння міжмовної та міжкультурної асиметрії ґрунтується на працях вітчизняних та зарубіжних вчених з вивчення асиметрії мовних знаків Ш. Баллі, В. Гака, С. Карцевського, Ф. де Соссюра, дослідження білінгвізму й інтерференції В. Алімова, Л. Бараннікова, Л. Бархударова, У. Вайнрайха, Є. Верещагіна, Г. Денісова, Ю. Караулова, Н. Мечковської, Ж. Мунена, Д. Розенталя, Е. Хаугена, питань семіотики культури Г. Елізарової, Ю. Лотмана, У. Еко, теорії міжкультурної комунікації Л. Грішаєвої, Г. Елізарової, Т. Персикової, А. Садохіна, теорії концептів в когнітивній лінгвістиці й лінгвокультурології О. Залевської, Є. Кубрякової, В. Маслової, З. Попової, Ю. Степанова, А. Шмельова та інших, лінгвістичної теорії помилок Ф. Бацевіча, Л. Мурзіна, теорії перекладу М.Гарбовського, Л. Коломієць, Т. Некряч, О. Павленко, О. Ребрій, Е. Тарасова, О. Тетеріної, теорії перекладацьких помилок А. Ткаченка, Т. Шмігера, М. Дебрена, А. Шевніна та інших.

Поняття симетрії / асиметрії із категорії окремої науки перетворилося в одну з загальних категорій пізнання, що може застосовуватися у найрізноманітніших царинах наукового знання. У словнику іншомовних слів можна знайти наступне визначення симетрії: «Симетрія (з грецької – співмірність) – поняття, що характеризує перехід об'єктів у самих себе або один в інший при здійсненні над ними певних перетворень; у широкому сенсі властивість незмінності (інваріантності) деяких сторін, процесів і стосунків об'єктів відносно перетворень» [124, с. 524].

В науці неодноразово спостерігалися подібні приклади такого переходу, зокрема категорій окремих галузей знання в загальнометодологічні. Так, поняття інформації, розроблене в кібернетиці, стало розповсюджуватися на лінгвістику, біологію й інші науки. Лінгвістика й сама сприяла формуванню низки загальнометодологічних понять. Такі поняття як система / реалізація системи, парадигматика / синтагматика вперше були глибоко розроблені на матеріалі мовознавства, після чого вони перейшли в загальнометодологічні категорії. Простежуючи історію наукового феномену симетрії / асиметрії, ми можемо побачити, як з переходом у нові царини знання змінювалося та поглиблювалося розуміння безпосередньо самої цієї категорії. Слушним у зв'язку з цим постає добре відоме висловлювання Г. Гегеля, який зазначав, що <...> «історія питання є теорією питання, таким чином, представлена засада наочно підтверджується розвитком ідеї симетрії» [54, с.37].

У цьому контексті доцільним є звернення до підходу, запропонованого В. Виноградовим, який, розглядаючи найбільш важливі досягнення наукової думки людства, зазначав, що принципово новим у науці стало <...> «не виявлення принципу симетрії, а виявлення його загальності» [20, с.73]. Сьогодні ідея загальності симетрії набула чинності й не викликає сумнівів. Симетрія встановлює зовнішні і внутрішні зв'язки між об'єктами й явищами, які можуть і не бути пов'язаними між собою. Вкрай важливим виявляється і той факт, що без загального принципу симетрії неможливо розглянути усі фундаментальні проблеми науки та мистецтва.

Категорія симетрії є універсальною, оскільки уніфікує ці явища, пронизуючи світ людини набагато глибше, ніж це може здаватися на перший погляд. Симетрія не просто оточує нас, вона є універсальною основою навколишньої природи, частиною якої ми є [135]. Осмислювання даного факту відбувалося протягом усієї історії світової цивілізації й зазнало істотної еволюції: від спеціалізованого поняття геометрії до фундаментальної наукової категорії, що є в основі базових законів природи і світобудови.

Розуміння явища симетрії як в природних явищах, так і в творах мистецтва бере свій початок з часів античності, тому що ідеї симетрії (дослівно пропорційності) сягають поглядів давньогрецьких філософів і математиків і пов'язані з їх дослідженнями гармонії світу. Античні скульптори, художники, архітектори створювали свої шедеври відповідно до сучасних їм канонів гармонії.

У ХХ сторіччі метод симетрії став одним з найбільш ефективних інструментів теоретичних досліджень в сучасній науці. До найбільш відомих робіт в цій галузі відносяться дослідження Г. Вейля, Е. Вігнера, В. Копцик, А. Шубнікова, та ін. Так, наприклад, Г. Вейль стверджує, що <...> «симетричним є такий предмет, з яким можна зробити дещо, не змінюючи його» [19, с.17].

А. Шубніков і його прибічники значно доповнили і розширили поняття симетрії засобами доручення ідеї трансформаційних операцій, що дозволило ефективно використовувати поняття симетрії в різних наукових галузях і застосувати категорію симетрії не лише до наукових явищ, але і до різноманітних явищ мистецтва. В своєму науковому доробку дослідники розглядають відносну рівність об'єктів як основу всієї теорії симетрії й вважають, що два об'єкти можуть бути названі рівними відносно ряду певних характеристик у тому випадку, коли обом об'єктам притаманні ці характеристики [150, с. 11]. Загальновизнаним є той факт, що природа не дозволяє існування абсолютної рівності між двома об'єктами, що розділені в часі і просторі. Встановлення рівності передбачає, передусім, здійснення

операції порівняння, що полягає в зіставленні тільки ряду якісних і кількісних параметрів або характеристик порівнюваних об'єктів, що робить будь-яку рівність відносною, а не абсолютною, з використанням поняття міри рівності і визнанням апріорі наявності основи для порівняння [111, с.121].

Італійський вчений-фізик Дж. Кальоті [48, с. 14] відносить симетрію до чинників, що об'єднують (уніфікують) науку і мистецтво разом з ентропією, інформацією, неоднозначністю і порядком. Опис категорії неоднозначного у відносинах між людиною і природними структурами, що оточують її, в дослідженні Дж. Кальоті упереджається міркуваннями про суть таких категорій як симетрія і порядок. Вслід за Р. Арнхеймом [156, с. 37], що детально розглянув категоріальну опозицію «порядок – безлад», Дж. Кальоті не вважає категорії симетрії і порядку еквівалентними. Порядок передбачає існування простої, найбільш симетричної, найбільш регулярної форми. Таким чином, в наукових доробках вченого до категоріальної пари «симетрія і порядок» додається категорія простоти. Якщо у Р. Арнхейма поняття порядку і простоти дуже близькі, то Дж. Кальоті висловлює думку про те, що ці поняття <...> «не повинні ідентифікуватися з симетрією» [156, с.37]. Італійський дослідник визначає симетрію як інваріантність при перетворенні об'єктів [156, с. 24]. Обмірковуючи вищі форми симетрії, Дж. Кальоті поділяє думку А.В. Шубнікова і В.А. Копцика стосовно того, що поведінка симетрії як функції стану ізольованої системи корелює з поведінкою її ентропії. Дослідники доходять висновку, що найвища симетрія може бути досягнута в стані рівноваги систем [150], в той час, коли Дж. Кальоті вважає, що найвища симетрія досягається за найбільшої ентропії та за найбільшого неладу [150, с. 24].

Як особливий вид структурної організації об'єктів, симетрія, як відомо, знаходиться в опозиційному взаємозв'язку з асиметрією, яка виступає її антиподом цієї методологічної категорії. Між симетрією і асиметрією, як граничними точками симетричної шкали, лежать ще два симетричних поняття: антисиметрія і диссиметрія. Перша передбачає збереження однієї властивості

об'єкту і заміну іншої на протилежну, друга – як кількісне зниження симетрії, відсутність деяких її елементів. Диссиметрія – це часткова відсутність симетрії, розлад симетрії, виражений в наявності одних симетричних властивостей і відсутності інших [111, с.243].

Безумовно, цілком логічним є думка про те, що поняття симетрії виникає й існує в теорії мистецтв через поняття структури. Витвори мистецтва (літературні, поетичні, музичні, мальовничі, архітектурні) мають складну художню архітектоніку, що представляє переплетення і взаємопроникнення набору субструктур, які становлять індивідуальні й унікальні компоненти художньої експресивності [150, с. 251], тобто під симетрією в мистецтві розуміємо гармонійну композицію, тому застосування розширеного поняття симетрії в мистецтві асоціюється з існуванням специфічних еквівалентних стосунків між елементами художніх субструктур і існуванням груп художнього автоморфізму, який зберігає чіткий рівень структурного інваріанту. Проте очевидно, що досить часто застосування ідей симетрії до вивчення літератури і поезії, теорії музики носить дещо метафоричний характер, як то було раніше з ідеєю системності мови Ф. де Соссюра.

Дієве використання положень теорії симетрії, універсальність цієї наукової категорії, поза сумнівів, надає можливість застосовувати принципи симетрії і в області гуманітарних наук, що вже дало низку цікавих результатів. У лінгвістиці окремі аспекти категорії симетрії неодноразово потрапляли в коло інтересів дослідників через те, що симетрія / асиметрія є суттєвою текстовою категорією [86, с.37]. Функцією симетрії дослідники вважають скріплення окремих частин, досягнення їх рівноваги в тексті, ритмічну організацію окремого твору [34, с.38]. Художній текст можна представити як особливий вид структурної організації – «єдність тотожності і відмінності, через що симетрія в тексті включає не лише правильність і повторюваність одних і тих самих елементів художнього цілого, але і відмінність їх частин» [107, с.85]. Обидва поняття є невід'ємними категоріями художніх текстів і лежать в основі обов'язкового естетизму текстів цього стилю. Естетична

функція в такому випадку може бути визначена як гіперфункція, яка пов'язана з тим положенням, що в лінгвістиці і поезиці неодноразово розглядалися елементи симетрії, її експресивні, естетичні і прагматичні функції при аналізі організації поетичних і прозових текстів (роботи В. Виноградова, М. Гаспарова, Д. Ліхачева, Ю. Лотмана, З. Хованської, Р. Якобсона та ін.). За В. Піщальниковою художній текст повинен сприйматися як синергетична система, тому дослідниця й вивчає симетрію і асиметрію тексту в аспекті синергетики [106, с.161]. В свою чергу, І. Пономаренко відзначає, що дослідження лексико-семантичного й текстового простору може здійснюватися методом виявлення в його структурі бінарної опозиції «симетрія – асиметрія», яка зумовлена: 1) симетричними характеристиками самого тексту, які виявляються в закономірностях формо- і змістотворення та диссиметричних рядах; 2) симетричною будовою мовних знаків, що входять у текст, лексичних одиниць і синтаксичних конструкцій; 3) інваріантним змістом вторинних текстів, створених на основі тексту-джерела (переклади, інтерпретації).

Симетричні характеристики художнього тексту створюються інваріантним повторенням ключового слова або поняття, а також диссиметричними рядами [107, с. 286].

Оскільки кожен художній текст є потенційним об'єктом художнього перекладу, у контексті універсальної категорії симетрії / асиметрії можна стверджувати, що оригінальний (первинний) текст, або текст оригіналу, є симетричним вторинному (тексту перекладу) у разі його успішності, і асиметричним за умови неякісного перекладу.

У теорії перекладу найбільшу значущість має симетрична будова мовних знаків, що входить до тексту, і інваріантний зміст вторинних текстів, оскільки у разі перекладу ми маємо справу з мовними об'єктами, то встановлення стосунків симетрії / асиметрії між текстом оригіналу (ТО) і текстом перекладу (ТП) передбачає, передусім, викриття мовних симетричних/асиметричних елементів. Подібні елементи традиційно

встановлюються за принципом приналежності до мовних ярусів. Тому можна виокремити фонетичну, морфологічну, синтаксичну і лексичну (найбільш очевидну) симетрію/асиметрію оригінального і перекладеного текстів. До менш вивчених видів симетрії в перекладі можна віднести симетрію/асиметрію графічну, естетичну і концептуальну.

Таким чином, можна зробити висновок, що категорії симетрії/асиметрії відіграють величезну роль в житті мови й викликають певні труднощі для теоретичного осмислення мовних фактів в аспекті художнього перекладу, що виявляється у невідповідності елементів системи однієї мови й культури у процесі їх зіставлення з відповідними елементами системи іншої мови та культури.

1.2. Явище симетрії / асиметрії мовного знаку при перекладі

Уперше терміни симетрія / асиметрія для характеристики мовного знаку в лінгвістичній науці були застосовані С. Карцевським (1929), пізніше це явище розглядалося в роботах А. Алексєєва, Н. Білозерової, В. Гака, Е. Кубрякової, Ю. Лотмана, Ю. Урманцева та ін. У своїх дослідженнях науковці акцентують на трьох основних видах симетрії знаку: статична симетрія окремого об'єкту, гомологічна симетрія, що окреслює стосунки між двома об'єктами, динамічна симетрія, що виявляється в розвитку об'єктів [78, с.67 – 72].

Статична симетрія в якості об'єкту вивчення визначає постійні ознаки і елементи ланок мовної системи в плані функціонування, в той час як гомологічна симетрія виявляється при порівнянні в синхронному зрізі споріднених і неспоріднених мов. Порівняння торкаються структури функціонування мови, тому зіставлення мов в цьому аспекті засноване на твердженні, що мовні відповідності не аналогічні системним, які розкриваються при аналізі текстів оригіналу і перекладу.

В свою чергу, на думку фахівців, динамічна симетрія виявляється у збереженні форм мовних знаків і відношень з розвитком мови й у збереженні пропорційності значень і форм в ході словотворення, коли асиметрія відбиватиметься в порушенні цих улаштувань. Звідси виходить, що явище статичної симетрії/асиметрії слугує своєрідною основою для гомологічної і динамічної симетрії.

З позиції розгляду асиметрії системи варто додати, що вона виявляється в нерівномірності розвитку її аналогічних ланок – мовних знаків, й оскільки останній характеризується двома типами стосунків (парадигматичним і синтагматичним), під час розвитку мови він може втратити одну із зазначених сторін: план вираження або план змісту. Цей вид асиметрії дослідники відносять до семіотичного. Таким чином, асиметрія форм і змісту мовного знаку ТО і ТП виявляється в синтагматичному, парадигматичному і семіотичному планах і може бути виявлена на всіх рівнях, де є двопланові одиниці. Асиметрія знаку в парадигматичному плані представлена двома типами: полісемія і синонімія, тоді як асиметрія в синтагматичному аспекті виявляється в суцільній і аналітичній формах мовних знаків. Суцільна форма знаку відбиває значення, яке в інших випадках відбиватиметься окремо, а аналітична форма відбиває одне значення в сукупності окремих елементів.

У семіотичному плані асиметрія знаку передається нульовою і порожньою формами. Перша (нульова форма знаку) характеризується відсутністю спеціальних показників, друга (порожня форма) взаємодіє з елементом дійсності, через що є десемантизованою, тобто такою, що втратила своє значення. Асиметрія у функціонуванні знаку виявляється в нерегулярності використання мовних форм для вираження одного і того ж значення або для вираження різних значень. Функціональна асиметрія знаку схожа з парадигматичною полісемією, але не ідентична їй, оскільки в процесі функціонування реалізуються значення, не передбачені парадигматичним значенням форм. Вона виявляється у вторинних функціях, у функції узагальнення (генералізації), транспозиції (перенесення значення, вживання),

десемантизації, в нерівномірному використанні форм і слів, що призводить до виокремлення функціонального ядра і периферії.

Асиметрія знаку існує як зміна глибинної семантичної структури висловлювання і розділяється на семантичну і структурно-семантичну надмірність/економію. За семантичної надмірності/економії кількість елементів в реченні зберігається, речення в дистантних мовах можуть мати аналогічну структуру, але для позначення одного і того ж елементу дійсності використовуються номінації різної складності [29, с. 57].

Семантична асиметрія знаку може виявлятися, наприклад, у вживанні гіперонімів замість гіпонімів при перекладі і навпаки. Для англійської мови характерне застосування при ситуативній ясності у повторній номінації гіпероніма, тоді як в українській мові використовується гіпонім. Співвідношення між гіпонімами і гіперонімами, між словами широкого і вузького значення є важливим типологічним показником мови й істотним аспектом її організації [47, с. 27].

Структурно-семантична асиметрія знаку виявляється у доповненні або виключенні його при перекладі, в семантичному дублюванні його іншим елементом висловлювання. При структурно-семантичній асиметрії доповнення або усунення семи пов'язане з усуненням або доповненням компонента пропозиції. Таким чином, представлене вище настанову науковців на думку, що разом з повною симетрією або асиметрією мовного знаку існує часткова симетрія/асиметрія, тобто за однією ознакою мовні одиниці симетричні, тоді як за іншою – асиметричні.

Дослідження, які здійснюються провідними лінгвістами (А. Алексєєва, Н. Білозерова, В. Гак, Е. Кубрякова, Ю. Лотман, Ю. Урманцев та ін.), доводять, що симетрія і асиметрія знаку виявляється при необхідності вибору мовної одиниці в процесі перекладу та є актом породження нової інформації, реалізуючи творчі функції одиниць текстів оригіналу і перекладу.

Таким чином, можна узагальнити, що дослідницькі надбання вчених зводяться до виявлення універсальних мовних засобів, через які визначаються

параметри міжмовної асиметрії. Аналіз, що ними здійснюється, розмежовує міжмовну асиметрію на первинну і вторинну: узагальнене вживання мовних одиниць, закріплених літературною нормою, складає первинну асиметрію, характеризує незбіг у вживанні системних одиниць в мові, а вторинна асиметрія, за словами дослідників, виявляється в подвійному зіставленні мовних одиниць двох мов, в їх порівнянні з літературною нормою. Асиметрія мовного знаку виявляється на рівні системи і структури: асиметрія системи пов'язана із неспівмірністю мовних знаків, в той час, коли асиметрія структури базується на розбіжності означувального і означуваного, тобто на порушенні взаємнооднозначних стосунків між планами змісту і вираження одиниць, які реалізуються в мові, що в результаті призводить до перетворень чи адаптації оригіналу мовою перекладу.

Таким чином, міжмовна асиметрія передбачає різні перекладацькі трансформації, які в першу чергу здійснюються за допомогою ізоморфних та аломорфних засобів мови оригіналу і перекладу. Досягнення перекладацької еквівалентності попри всі розбіжності в формальних та семантичних системах двох мов вимагає від перекладача перш за все вміння здійснювати різноманітні багаточисленні якісні міжмовні перетворення, тобто перекладацькі трансформації, які мають комплексний характер і характеризують переклад як складний процес. Міжмовна комунікація, міжмовне взаєморозуміння значною мірою залежить від компетентності перекладача, його професіоналізму та майстерності. Як наслідок, з'являється необхідність залучення способів і методик, спрямованих на аналіз не стільки відношень між знаком, його значенням і змістом усього повідомлення в цілому, а й ставлення людини до навколишнього світу, що, в свою чергу, визначає пріоритетність дослідження «людського фактору» у мовознавстві. Адже саме на даному етапі розвитку мовознавства відбувається становлення антропологічної лінгвістики, в якій мова є тісно пов'язаною з мисленням і культурно-прагматичною діяльністю людини, її особистістю та знаннями про світ. Сучасний підхід до аналізу мовних явищ вимагає, таким чином, залучення принципів лінгвістичного

дослідження, які включають експансіонізм, антропоцентризм, функціоналізм. Разом з цим вирішення будь-яких мовознавчих проблем є неможливим без урахування принципу менталізму, згідно з яким, у рамках когнітивно-дискурсивної лінгвістичної парадигми, мова розглядається як особлива когнітивна здатність, що забезпечує організацію, обробку та передачу певної інформації в свідомості як автора оригінального твору, так і іншомовних реципієнтів. Докладніше про це йтиметься в наступному розділі нашої роботи.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

1.- Проблема вивчення міжмовної еквівалентності й структурних співвідношень в межах теорії та практики перекладу дедалі набуває чинності та пов'язана з категоріями симетрії і асиметрії в мові. В сучасному мовознавстві ці поняття виступають в якості найважливіших методологічних категорій досліджень і є відображенням фундаментальних рис будови та функціонування будь-якої мови.

2. Простежуючи історію наукового феномену симетрії / асиметрії, можна побачити, як з переходом в нові царини знання змінювалося та поглиблювалося розуміння цієї категорії.

3. Категорія симетрії є універсальною, оскільки уніфікує явища науки і мистецтва. Осмислення даного феномену відбувалося протягом усієї історії світової цивілізації і зазнало істотної еволюції: від спеціалізованого поняття геометрії до фундаментального наукового поняття, що є основою базових законів природи і світобудови. Опозицією, антиподом симетрії виступає асиметрія, яка на відміну від симетрії відображає порушення впорядкованості, регулярності; руйнування в ній рівноваги і стійкості пов'язані зі зміною в організації системи, складових частин цілого. Поняття симетрії/асиметрії з феномена окремої науки перетворилося на одну із загальних категорій пізнання, що може застосовуватися в різних галузях знань. Таким чином, універсальність цієї наукової категорії надає можливість застосовувати принципи асиметрії й в області гуманітарних наук, що вже дало низку цікавих результатів.

Кожен художній текст є потенційним об'єктом художнього перекладу. У контексті універсальної категорії симетрії/асиметрії можна стверджувати, що оригінальний (первинний) текст симетричний тому тексту, який було перекладено (вторинному), у разі успішності перекладу, і асиметричний за умови неякісного перекладу.

4. У теорії перекладу найбільшу значущість має симетрична будова мовних знаків, що входить до тексту. і інваріантний зміст вторинних текстів.

Оскільки у разі перекладу ми маємо справу з мовними об'єктами, то встановлення стосунків симетрії/асиметрії між оригінальним текстом і текстом перекладу передбачає, передусім, викриття мовних симетричних/асиметричних елементів. Подібні елементи традиційно встановлюються за принципом приналежності до мовних ярусів. Тому можна виділити фонетичну, морфологічну, синтаксичну і лексичну (найбільш очевидну) симетрію/асиметрію оригінального і перекладеного текстів. До менш вивчених видів симетрії в перекладі можна віднести симетрію/асиметрію графічну, естетичну і концептуальну.

Таким чином, можна зробити висновок, що категорії симетрії/асиметрії відіграють величезну роль в житті мови і складають одну з основних труднощів для теоретичного осмислення мовних фактів в аспекті художнього перекладу.

5. Мовному знаку властиво явище симетрії/асиметрії. За визначенням теоретиків-лінгвістів найхарактернішою ознакою лінгвістичної асиметрії є багатозначність/синонімія мовних явищ, яка відбувається внаслідок розбіжності плану вираження і плану змісту. З часом дослідники (В. Гак, В. Матюша, Т. Некряч, В. Іовенко та ін.) вважатимуть класифікацію міжмовної асиметрії знаку за С. Карцевським неповною і неточною та запропонують власні візії розуміння цього феномену. Так, за В. Гаком, асиметрія простежується також в синтагматичному і семіотичному плані; за Т. Некряч міжмовна асиметрія представлена трьома її типами (системна, ситуативна та експлікативна). В. Матюша доповнює цю класифікацію такими її різновидами: асиметрія з додатною відповідністю (внаслідок її найповніше розкривається авторський задум), асиметрія з нейтральною відповідністю (такі відхилення перекладача від тексту перекладу, які пов'язані з його творчою індивідуальністю і не впливають на авторський задум) та асиметрія з невідповідністю (асиметрія, що виходить за рамки адекватності і суперечить чи спотворює авторський задум).

Ю. Камінський в своєму науковому доробку детально зупиняється на експлікативному виді міжмовної асиметрії та розглядає її через декомпресивні зміни в перекладі. Дослідження особливостей вираження явища декомпресії в англо-українському перекладі надали вченому можливість виявити чотири основні типи декомпресії тексту оригіналу засобами української мови. Отже, серед основних типів декомпресії мовного знаку художнього оригінального повідомлення засобами української мови автор називає: 1) відновлення (реконструкція) і поява (вставка) слова або сполучення, що зумовлює лінійну лексико-синтаксичну декомпресію англійського речення в українському перекладі; 2) лінійна декомпресія монологічних у словосполучення; 3) лінійна декомпресія словосполучення у речення; 4) лінійна декомпресія речення у групу речень.

Н. Меньшикова доходить висновку, що міжмовна асиметрія при перекладі може простежуватися в трьох планах: синтагматичному, парадигматичному та семіотичному. В цій частині її погляди частково збігаються з твердженнями В. Гака за винятком парадигматичного типу міжмовної асиметрії в художньому перекладі.

Використовуючи запропоновані Т. Некряч та В. Матюшею класифікації міжмовної асиметрії в перекладі, зосереджуємося в нашій роботі на наступні трьох її типах: системній, ситуативній та експлікативній. За нашим переконанням, асиметрія форм і змісту мовного знаку тексту оригіналу і тексту перекладу найповніше простежується через аналіз саме цих типів міжмовної асиметрії.

6. На основі розглянутого явища симетрії/асиметрії мовного знаку здійснюються його кількісні й якісні перетворення при перекладі, які виявляються у відтворенні в тексті перекладу значень і структур, характерних для оригіналу. Дослідження лінгвістів доводять, що симетрія і асиметрія знаку простежується при необхідності вибору мовної одиниці в процесі перекладу та є актом породження нової інформації, реалізуючи творчі функції одиниць тексту оригіналу і тексту перекладу.

Міжмовна асиметрія може також бути первинною і вторинною. Узагальнене вживання мовних одиниць, закріплених літературною нормою, складає первинну асиметрію й характеризується незбігом у вживанні системних одиниць в мові. Вторинна асиметрія виявляється в подвійному зіставленні мовних одиниць двох мов, в їх порівнянні з літературною нормою. Асиметрія мовного знаку простежується на рівні системи і структури. Системна асиметрія пов'язана із неспівмірністю мовних систем і зустрічається в будь-якому перекладі незалежно від жанру і стилю. Асиметрія структури базується на розбіжності означувального і означуваного, тобто на порушенні взаємно-однозначних стосунків між планами змісту і вираження одиниць, які реалізуються в мові, що в результаті при перекладі призводить до перетворень, асиметрії за умови адаптації оригіналу мовою перекладу.

Таким чином, міжмовна асиметрія передбачає різні перекладацькі трансформації, які в першу чергу здійснюються за допомогою ізоморфних та аломорфних засобів мови оригіналу і перекладу. Досягнення перекладацької еквівалентності попри всі розбіжності у формальних та семантичних системах двох мов вимагає від перекладача, перш за все, уміння здійснювати різноманітні багаточисленні якісні міжмовні перетворення, тобто перекладацькі трансформації, які мають комплексний характер і характеризують переклад як складний процес. Міжмовна комунікація, міжмовне взаєморозуміння значною мірою залежить від компетентності перекладача, його професіоналізму та майстерності. Як наслідок, з'являється необхідність залучення способів і методик, спрямованих на аналіз не стільки відношень між знаком, його значенням і змістом усього повідомлення в цілому, а й ставлення людини до цього світу, а це, в свою чергу, визначає пріоритетність дослідження «людського фактору» у мовознавстві, адже саме на даному етапі розвитку мовознавчих наук відбувається становлення антропологічної лінгвістики, в якій мова є тісно пов'язаною з мисленням і культурно-прагматичною діяльністю людини, її особистістю та знаннями про навколишній світ. Сучасний підхід до аналізу мовних явищ вимагає, таким

чином, залучення таких принципів лінгвістичного дослідження, як експансіонізм, антропоцентризм, функціоналізм. Разом з цим вирішення будь-яких мовознавчих проблем є неможливим без урахування принципу менталізму, згідно з яким, у рамках когнітивно-дискурсивної лінгвістичної парадигми, мова розглядається як особлива когнітивна здатність, що забезпечує організацію, обробку та передачу певної інформації в свідомості як автора оригінального твору, так і іншомовних реципієнтів. Докладніше про це буде представлено в наступному розділі нашого дослідження.

РОЗДІЛ 2

МІЖМОВНА АСИМЕТРІЯ В ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ: ЕТНОЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ

Мова, як відомо, є дзеркалом, яке відображає світ у сприйнятті індивіда, його спосіб життя, соціальну поведінку, менталітет, культуру, рівень взаємовідношень з іншими людьми тощо. Розглядаючи асиметрію як сутнісну властивість перекладу, доцільним, на нашу думку, є звернення до терміну «етномовна асиметрія» на позначення двоблокового явища: міжмовної і крос-культурної асиметрії. Міжмовну асиметрію розуміємо як явище, що простежується при зіставленні систем мов у вигляді лексичної, граматичної, фонетичної асиметрії. Крос-культурна асиметрія виявляється при зіставленні систем культур як асиметрія концептів, фреймів, стереотипів, невербальної поведінки та ін. Не завжди представляється можливим зафіксувати виявлення цих типів асиметрії в системі перекладу в ізольованому виді, у такому разі мова може йтися про комплексне явище – етномовну асиметрію.

Введення до методологічного обігу терміну етнолінгвокультурної асиметрії є вкрай продуктивним, оскільки одночасно включає в себе факти міжмовної й міжкультурної асиметрії, що виявляється у невідповідності / лакунарності елементів системи однієї мови й культури у процесі їх зіставлення з відповідними елементами системи іншої мови та культури.

Таким чином, абсолютно очевидним є те, що вузьколінгвістичні параметри дослідження процесу перекладу заздалегідь прирікають його на отримання свідомо неповних даних. Це усвідомлювали і самі прибічники лінгвістичних моделей перекладу, особливо ті з них, хто пов'язував переклад із специфічними завданнями, які полягають у виявленні механізму цього процесу, логіки перекладацьких рішень. Так, А. Швейцер неодноразово відзначав у своїх роботах, що надмірне звуження лінгвістичної теорії перекладу призводить до елементарного протиставлення форм. На думку вченого, модель процесу перекладу, що претендує на відображення його

багатовимірності, повинна демонструвати взаємозв'язок двох засадничих кореляцій: вихідної мови і мови перекладу, з одного боку, й вихідної культури і культури одержувача перекладу з іншого [145, с. 183]. Таким чином, адекватний переклад може здійснитися тільки з урахуванням вищенаведених чинників.

2.1. Перекодування культурологічно маркованої лексики як засіб міжкультурної адаптації текстів

До концептуального апарату багатьох сучасних досліджень залучено антропологічний підхід щодо розглядання найактуальніших сьогодні питань у лінгвістиці. Введення до методологічного обігу терміну етнолінгвокультурної асиметрії є вкрай продуктивним, під яким розуміють одночасне виявлення в процесі перекладу фактів міжмовної й міжкультурної асиметрії, що виявляються в невідповідності або лакуарності елементів системи однієї мови й культури за зіставлення їх з відповідними елементами системи іншої мови та культури.

Розуміння міжмовної та міжкультурної асиметрії базується на наукових доробках Ш. Баллі, В. Гака, С. Карцевського, Ф. де Соссюра та інших, а також висвітлюється в дослідженнях з білінгвізму та інтерференції, семіотики культури, теорії міжкультурної комунікації, теорії мовних актів, когнітивній лінгвістиці та лінгвокультурології у роботах В. Телія, В. Алімова, Л. Бараннікової, М. Дебрєнн, З. Попової, Ю. Лотмана, У. Еко, Ю. Караулова, Д. Розенталя, Г. Денисової, Л. Грішаєвої та інших.

Аналіз цих розвідок доводить, що текст, створений в умовах однієї національної культури, містить певний ступінь імпліцитного культурологічного змісту, який можуть впізнати носії цієї культури. Перекодування одиниць ТО є ключем для розуміння імпліцитного змісту тексту представниками інших культур, тому чим більше мова перекладу віддалена від мови оригіналу, тим більш значуща передача імпліцитної і

експліцитної інформації в тексті перекладу. Лексика з національно-культурним компонентом традиційно відноситься до розряду безеквівалентної, але це не означає, що вона є неперекладною. До розряду безеквівалентної лексики відносяться слова, культурні асоціації, які не є релевантними для інтеркультурної комунікації [99, с.304], тому переклад як адаптація текстів мовами двох культур полягає в передачі лінгвокультурологічно обумовленої інформації тексту оригіналу мовою перекладу.

Лінгвокультурологія як наука виявляє здібності носіїв мови до культурно-мовних інтроспекцій (термін В. Телія). Розгляд процесу адаптації лінгвокультурологічно обумовленого аспекту художніх творів при перекладі здійснювався в роботах Р. Алдлера, Р. Алісона, Н. Багринцевої, Н. Болдирева, Т. Виноградової, А. Вежбицької, Є. Верещагіна, В. Воробйова, А. Гришаєвої, В. Демецької, Г. Денисової, О. Калениченко, М. Клайна, В. Комісарова, Ю. Лотмана, Е. Найди, О. Павленко, В. Подміногіна, А. Швейцера, В. Хайруліна, Р. Янга та інших лінгвістів. Думки вчених щодо культуро специфічного в перекладі збігаються в наступному: подолання відмінностей в будь-якій національній культурі можливе на основі загальнолюдського буттєвого базису. Його наявність свідчить про взаємопроникнення, взаємозбагачення культур різних етносів в процесі комунікації.

Загальнолюдський буттєвий базис надає можливості передати лінгвокультурологічно обумовлену інформацію оригіналу в тексті перекладу. Оскільки мовний знак і соціальна ситуація нерозривно пов'язані один з одним, то мовний знак не може бути абстрагований від соціального середовища, не змінивши своє семіотичне значення. Адаптація інокультурних реалій до понять іншомовного реципієнта є одним із завдань художнього перекладу [25; 34; 63; 100; 131; 150]. Вчені привертають увагу до того, що в ході історичного розвитку народів в їх уявленні склалися різні мовні картини світу [74; 69; 62; 87; 89], тому подібні відмінності виявляються в особливостях лексичної семантики і граматичної структури національних мов, через що при перекладі

не можна не враховувати відмінності картин світу мов перекладу і оригіналу. Культурологічна відносність мовної картини світу виявляється у варіативності форм і категоризації системи значень. Компоненти, що становлять цю систему, відображують специфіку життєдіяльності й культуру соціальної і національної спільноти, що описується в тексті [105, с. 34].

Реалії є відображенням мовної картини народу; до них відносяться поняття, пов'язані з побутом і світоглядом суспільства, яке створило їх, бо вони надають національний колорит тексту оригіналу. Перекодування національних мовних реалій <...> «вирішує питання передачі історичної і культурної своєрідності інформації, закладеної в тексті оригіналу іншою мовою» [24, с. 71]. Реалії національної культури виражаються в мові через культуруми. В свою чергу, лінгвокультурема як комплексна міжривнева одиниця <...> «є діалектичною єдністю стилістичного і екстралінгвістичного (понятійного або предметного) змісту» [24, с.67]. Культуреми є відособленою групою знаків мовної картини світу, які несуть в собі сукупність ознак культурологічного фонду того або іншого народу.

Лінгвокультуреми віддзеркалюють взаємодію реалії-предмета [24, с.69], яка являє собою означуване й реалії-слова, її план змісту і вираження, як означувального. Культурологічна семантика реалій художнього тексту, як системи мовних знаків, формується на основі взаємодії двох різних, предметних галузей – мови і культури [131, с. 14]. Мовні знаки набувають також здатності виконувати функції знаків культури, що дозволяє передавати мовними засобами культурно-національну ментальність того або іншого народу в оригінальному творі й вимагає перекодування при перекладі. Культуреми запозичуються з однієї культури в іншу, тому перекладач може підібрати необхідний еквівалент в мові перекладу, оскільки на думку Е. Сепіра мова, як така, не протиставляється культурі, як щось зовнішнє, а сама є однією з її сфер. У плані змісту і вираження мова є результатом розвитку того або іншого суспільства [122, с. 148]. Визначення типу культуреми, яка перекладається, є початковим етапом адаптації знаку ТО в ТП.

Симетрична/асиметрична передача лінгвокультурами в ТП залежить від багатьох чинників і вимагає від перекладача додаткових знань традицій і звичаїв народу, мовою якої здійснюється переклад.

2.2. Міжмовна асиметрія мовного знаку в контексті вираження культурноспецифічного мовою перекладу

В дослідженні перетворень лінгвокультурологічно обумовленої лексики оригіналу мовою перекладу центральною засадою є культурема як сукупність трьох компонентів: зміст, формальне вираження і реалія-предмет, що відображає цей мовний знак. У культуремі мовний знак є означувальним, а реалія – означуваним [28, с. 62]. Умови перекодування культурем визначаються зовнішніми і внутрішніми мовними причинами. До зовнішніх причин відносяться історичні, етнопсихологічні, кліматичні та інші чинники. До внутрішніх мовних чинників зараховуються ситуативні номінації, специфічні види деяких реалій [69; 103; 169; 180].

Культурема англійської й української мов і їх варіантів в перекладі передають реалії культур цих двох народів, що у свою чергу, призводить до наявності симетрії / асиметрії планів змісту і вираження мовних знаків за їх перекодування з мови оригіналу на мову перекладу. Явище симетрії знаку за перекодування оригіналу на МП базується на властивості консервативності мови, в той час як асиметричні форми виникають як результат відхилення знаків від їх системних відповідників.

Лінгвісти-мовознавці (В. Телія, В. Гак, В. Комісаров, М. Єсакова, В. Хайрулін та ін.) у своїх розвідках зазначають, що асиметрія планів мовного знаку мови оригіналу і мови перекладу, яка відображає культурологічну інформацію, закладену в них, виявляється у невідповідності явищ або їх найменувань в двох культурах. Використовуючи розроблені дослідниками положення, спробуємо розглянути явище асиметрії планів мовного знаку текстів оригіналу і перекладу на рівні трьох аспектів: семіотичному,

парадигматичному й синтагматичному [27; с.47]. Так, у семіотичному аспекті явище асиметрії культурами виявляється у відсутності одного з компонентів знакового відношення: означувального або означуваного. Перекладач сприймає підтекстову інформацію оригіналу, який має імпліцитний культурологічний зміст, відтворює реалію-слово (термін С. Влахова, С. Флоріна) описово або дослівно мовою перекладу. Процес перекладу спрямований в даному випадку на сприйняття імпліцитного змісту носіями іншої культури за відсутності реалій-слів у мові перекладу, оскільки лексика з національно-культурним компонентом відноситься, у більшості випадків, до безеквівалентної лексики, але не до неперекладної [43; с. 175]. Реалія, присутня тільки в українській або англійській культурі, не має словесного еквіваленту в мові іншого народу, якою здійснюється переклад.

На думку фахівців, співвідношення тестів англійською й українською мовами виявляє наступні закономірності перетворень культурем, асиметричних у семіотичному аспекті: 1) симетрична передача плану змісту та вираження знаку; 2) симетрична передача плану змісту й асиметрія передачі плану вираження культурем; 3) асиметрична передача плану змісту та вираження.

Розглянемо більш детально перелічені види перетворень. В семіотичному плані асиметрія планів мовного знаку виявляється у тому випадку, коли ця реалія присутня в обох культурах, але в одній з них вона лексично не позначена. Це положення відноситься до культурологічних лакун. Під лінгвокультурологічними лакунами розуміються незбіг в когнітивно-комунікативному досвіді взаємодії культур, які актуалізуються в повідомленні перекладу у вигляді домінантних змістових ознак, пов'язаних з наївно специфічними особливостями культури відправника, внаслідок чого вони не можуть знайти прямого вираження в мові/культурі перекладу і вимагають адаптації при перенесенні в культуру реципієнтів [123, с. 13 – 17]. В основі уявлень про лінгвокультурні лакуни знаходиться критерій змісто-формуючої можливості тексту, її відтворюваності в перекладі. Існує два види лакун:

конотативні й контрастивні. Виникнення конотативних лакун засноване на зміщенні культур, в той час як <...> контрастивні лакуни є наслідком зміщення усередині однієї культури [125, с. 78 – 84].

У парадигматичному аспекті асиметрія мовного знаку при перекладі простежується в тому випадку, коли означувальне та означуване присутні в обох культурах, але на одному з рівнів знакових стосунків: на рівні реалій або самих знаків в структурі культури існує розбіжність. В планах вираження і змісту ці культури МО і МП є асиметричними, в той час як на рівні існування реалії в культурі двох народів, вони симетричні.

У синтагматичному аспекті асиметрія при перекладі культури з мови оригіналу на мову перекладу базується на тому, що предметний ряд у своїй континуальності (термін В. Гака) розподіляється по-різному в двох соціумах. Два суміжні явища, що становлять частину одного процесу, можуть позначатися словом-терміном в мові одного народу і різними найменуваннями в мові іншого.

Аксіоматичним також є те, що суто лінгвістичні параметри дослідження процесу перекладу призводять до отримання свідомо неповної інформації. Цю думку сповідували прибічники лінгвістичних моделей перекладу, особливо ті з них, хто пов'язував переклад зі специфічними завданнями, які полягають у виявленні механізму цього процесу, логіки перекладацьких рішень. Так, М. Гарбовський неодноразово підкреслював, що надмірне звуження лінгвістичної теорії перекладу призводить до елементарного протиставлення форм. На думку вченого, модель процесу перекладу, що претендує на відображення його багатовимірності, повинна демонструвати взаємозв'язок двох засадничих кореляцій: вихідна мова → мова перекладу; вихідна культура → культура одержувача перекладу [30, с.241].

У зв'язку з цим, слід відзначити роль мови як первинної моделюючої системи в процесі перекладу. Слушною з цього приводу є думка О. Швейцера про те, що <...> «лінгвістичний компонент перекладу є центральним в тому сенсі, що він керує процесом перекладу в усіх випадках, коли не суперечить

вимогам інших компонентів» [145, с.183], що <...> «складають цілісну систему, віддзеркалюють специфіку життєдіяльності й культуру соціальної і національної спільноти, яка описана в художньому тексті» [41, с.25]. Таким чином, передача культурем з мови оригіналу на мову перекладу розкриває особливості прояву симетрії/асиметрії планів мовного знаку, які виникають в семіотичному, парадигматичному і синтагматичному аспектах при перекладі культурем на рівні змісту, вираження, на рівні існування самої реалії в культурі народу, мовою якою здійснюється переклад.

Явище симетрії і асиметрії планів мовного знаку при перекладі одиниць ТО на МП пояснюється особливостями мовної картини світу кожного народу, наявністю загальнобуттєвого базису, який засвідчує перехід культурем реалій-предметів з однієї культури в іншу, й відтак, з однієї мови в іншу. Отже, адаптація цих елементів до понять іншомовного реципієнта є одним із завдань художнього перекладу.

2.3. Динаміка підходів до перекладу культурноспецифічного

У світлі розгляду проблеми міжмовної асиметрії питання перекладу культурноспецифічного завжди перебуває у стані протиборчих тенденцій перекладності/неперекладності. У рамках цієї тенденції організовуються відомі в перекладознавстві антиномії Т. Сейворі, список яких відкритий і останнім часом поповнився опозицією національне / інтернаціональне. З цього приводу теоретики-перекладознавці стверджують про неможливість створення якісного перекладу без урахування у ньому культурноспецифічного. Безумовно, для перекладача в полеміці з питання про поняття «культура», яку, наприклад, веде А. Вежбицька з Е. Вольфом, простіше прийняти точку зору останнього. Е. Вольф ставить під сумнів необхідність поняття «культура» і, посилаючись на Франца Боаса, заперечує те, що кожна культура складає певну особливу й самостійну монаду [18, с. 38]. Проте практика незмінно підтверджує, що культури є неоднорідними, й кожна

з них має власний зміст, хоча і релятивний за своїм характером. Дійсно, межі культур розмиті, вони взаємопроникненні, але від цього унікальність кожної культури не зникає – вона лише ще більш очевидно виявляється при зіткненні з іншою.

Підхід до вирішення проблеми культурноспецифічного багато в чому залежить від того, як трактується це визначне питання мовознавства – співвідношення мови і мислення, мови і мови-думки, а з ним і першорядне для перекладу питання про співвідношення універсального й ідіотнічного, про можливості і способи передання останнього. Практика перекладу доводить, що труднощі, які виникають при цьому, мають не лише суто мовний характер і пов'язані не тільки з відсутністю мовних відповідностей, але й зумовлені відмінністю в етноментальному досвіді, й зокрема, в мовній поведінці комунікантів.

Звернення до історіографічної інформації дозволяє відстежити зміну поглядів на характер культурноспецифічного в перекладі, на завдання перекладача, неминучі зміни, що будуть наявні у зв'язку з цим, і що в результаті зумовлює зростаючий інтерес до перекладацької діяльності, яка трансформується від механічного переміщення тексту оригіналу рідною мовою до спроби пізнати ментальні процеси, за допомогою яких відбувається вербалізація представленої інформації. Привабливість процесу перекладання багато в чому зумовлена тим, що він може наблизити дослідника до розуміння того, як, вийшовши з меж кола, окресленого однією мовою, виявляється можливим вступити в коло, виткане з «сукупності чуттєвих вражень та мимовільних рухів духу іншої мови» [34, с. 93]. Уявлення дослідників-філософів (В. Гумбольдт, Е. Гуссерль, В. Дільтей, Ф. Шлейєрмахер та ін.) про мову як простір, що знаходиться поміж людиною та образом внутрішньої та зовнішньої природи, яка впливає на неї [139, с. 99], як буття, середовище, в якому здійснюється комунікація, започаткували культурологічний напрям в мові й перекладі. Поглинаючи у курс історичного розвитку теорії перекладу, варто зазначити, що на початкових етапах перекладацької практики дихотомія

«універсальне / культурноспецифічне» формувалася на базі антиномії перекладності / неперекладності та безпосередньо була пов'язана з існуючими переконаннями щодо співвідношення мови й мислення і затвердилась в якості самостійної, зумовивши інтерес до культурологічних досліджень на межі XVII – XVIII століть. Процес перекладу був повністю орієнтований на текст, залишаючи перекладача поза сферою уваги дослідників.

Методологія вивчення проблеми культурноспецифічного, яка сформувалася до середини XX століття у теорії перекладу, була представлена лінгвістичними моделями, в яких переклад розглядався як перетворення, трансформація тексту з мови оригіналу в текст мови перекладу. Увага перекладознавців зосереджувалася на системі мов, залучених в переклад, зокрема, на підкресленні їх специфічних рис, розробці апарату спостереження і фіксації способів перетворення текстів, які перекладаються. Навмисне прагнення уникнути будь-якого прояву суб'єктивності зумовило відсутність інтересу до особи перекладача. Культурноспецифічне при цьому однозначно локалізувалося в мові як системно-структурному формуванні, культурологічні аспекти перекладу виявлялися підпорядкованими мовним і вирішувалися у рамках мовних відповідностей, що реалізувалися найбільш раціональними способами, які було виокремлено на основі вже здійснених перекладів.

У свою чергу діяльнісні підходи виявилися продуктивними для перекладу саме в плані того, що в центрі їхньої уваги опиняється комунікативна діяльність учасників спілкування, операції зі змістом, представлені механізми їх використання. В той же час перекладацька діяльність виходить за рамки пояснювальних можливостей цих моделей, коли, наприклад, виникає необхідність оперувати інформацією про різні шари свідомості комунікантів, про їх емоції, про їх здатність до узагальнюючих знань. На те, що положення теорії діяльності виправдовують себе лише за вивчення одних процесів і не вирішують усіх питань за звернення до інших, вказують учасники дискусій, що регулярно відбуваються з цієї проблеми.

Висновок, який можна при цьому зробити, зводиться до того, що діяльність має бути інтегрованою з іншими знаннями.

Зокрема, висвітлення традиційних принципів сприйняття та інтерпретації художнього твору (Г.-Г. Гадамер, Е. Гуссерль, В. Дільтей, В. Ізер, Р. Інгарден та ін.) корелює <...> «з сучасними дослідженнями в царині перекладу, що окреслюють проблеми генетичної спорідненості літературних явищ та етапи проникнення в духовну культуру реципієнта, яким є перекладач як найактивніший учасник літературного процесу» [102, с.176]. При цьому варто наголосити на правилах компромісу, за якими здійснюється «взаємодія двох національних культур, опосередкована перекладом» [102, с.176], й оскільки така взаємодія є компромісною, уникнути певних, інколи радикальних трансформацій у перекладі неможливо. Втім, як зазначає О. Павленко, <...> такі «перетворення і культурні зсуви мають бути доречними і послідовними, не викривляючи й не спотворюючи інтенції автора оригіналу, а відтак – можливі читацькі експектації» [102, с.177]. Отже, можна говорити, що ці міркування <...> «повертають переклад до здійснення міжкультурного діалогу» <...> й дають підстави розглядати його <...> «не тільки в площині протиставлення „своє” – „чуже”, (коли реципієнт, сприймаючи свою культуру, наділяє її позитивними якостями і визнає нормою, оцінюючи, натомість, чужу культуру як певне відхилення від норми), а й у більш глибинній структурі парадигмальних відношень: особистість – світ – універсум» [102, с.177].

Отже, досліджуючи переклад з таких позицій, маємо наголосити, що досягнення повної еквівалентності майже неможливе, особливо коли йдеться про поетичний переклад, або переклад історичних чи етнічних реалій та інших лексико-стилістичних одиниць з «нестандартною залежністю від контексту» [97, с.277]. Звідси логічним постає питання дослідження культурної складової в перекладі, оскільки міжмовна асиметрія вимагає звернення до понять, пов'язаних з асиметрією культур в дистантних мовах, які призводять до неперекладності (лакунарності). У рамках цієї теми філологи-перекладознавці

(М. Гарбовський, Р. Зорівчак, Л. Коломієць, В. Комісаров, Т. Некряч, М. Новикова, О. Павленко, О. Ребрій, Д. Робінсон та ін.) наголошують на відмінностях як у сфері змісту, так і в сфері уявлення, з чим і пов'язана проблематичність відтворення внутрішньої форми, виникнення явища неперекладності» [100, с.92]. Подібна думка висловлюється у дисертації О. Павленко, у якій окреслено підходи перекладачів-практиків (Л. Качуровська, М. Тарнавська та ін.) до аналізу процесу перекладу, який <...> враховує два рівноважливі аспекти: *троніку* перекладу і *етику* перекладу» [96, с.137]. Це означає, що «дослівно-буквалістичний переклад не здатний передати “дух” першотвору» [96, с.137], який <...> «асоціюється зі “значенням” вихідного тексту», й тому його передача <...> «вважається важливішою за точне відтворення лексико-граматичних форм та семантичної структури оригіналу» [96, с.137]. Отже, еквівалентною, на думку дослідників, є «логічно-прозора нарація, з помірними вкрапленнями узагальнюючого перефразування» [56, с.247].

Досліджуючи лакуарність як сутнісну властивість перекладу, вважаємо за доцільне використовувати термін «етномовна асиметрія» на позначення двопланового явища: міжмовної та крос-культурної асиметрії. Міжмовну асиметрію розуміємо як феномен, що простежується при зіставленні систем мов у вигляді лексичної, граматичної, фонетичної асиметрії. Крос-культурну – як таку, що виникає за умов синтезу систем культур (асиметрія концептів, стереотипів, невербальної поведінки тощо). Враховуючи те, що такі типи асиметрії не завжди можна зафіксувати в ізольованому виді й, отже, адекватно відтворити у перекладі, виникає потреба вирішення проблеми культурноспецифічного в перекладі. Це питання багато в чому залежить від того, як співвідносяться мова й мислення, мова й думка, а з ним і першорядне для перекладу питання про співвідношення універсального й ідіоетнічного, про можливості і засоби передачі останнього [158,с.37].

Практика перекладу доводить, що труднощі, які виникають при цьому, мають не лише власно мовний характер й пов'язані з відсутністю мовних

відповідностей, але й зумовлені відмінністю в етноментальному досвіді, і зокрема, в мовній поведінці комунікантів. До того ж, «кожне літературне явище розглядається не лише з позиції монологічності (відокремленості чи замкнутості в собі), а й з позицій творення діалогу/полілогу (різноманітних зв'язках із мистецьким середовищем), що надає можливості змінювати та корегувати процес комунікації» [101, с.350]. Отже, <...> «кожен оригінал відкритий для безлічі можливих іншомовних перекладів, і в жодній мові не може бути однієї загально визнаної інтерпретації» [101, с.350]. Багатогранність перекладацьких версій репрезентує «розмаїття ідеологічних, культурних, історичних та інших позицій, й тому художній переклад розглядаємо як творчу динаміку, безкінечний мистецький пошук» [101, с.351].

Зазначимо також, що переклад в найширшому розумінні представляє психолінгвістичний процес, в якому за допомогою діяльності індивіда, який інтерпретує текст, на базі оригіналу здійснюється мово-й змісто- породження тексту перекладу. Отже, досліджуючи психолінгвістичну парадигму перекладу, яка, на наш погляд, вносить доповнення і уточнення в проблему культурно специфічного і дозволяє уперше звернутися до діяльнісних механізмів, спробуємо визначити характер перебігу процесу перекладу у цьому ракурсі. Саме з цих причин до психолінгвістичних моделей звернулися дослідники синхронного перекладу. Так, імовірно-прогностична модель Г. Чернова [144] акцентує увагу на специфічно діяльносних механізмах в умовах синхронного перекладу. Ми вважаємо, що висунені автором положення носять універсальний характер і можуть бути застосовані не лише до усного, але і письмового перекладу. Це стосується положення про актуальність опорних елементів для розуміння перекладачем змісту тексту, до функціонування механізму імовірного прогнозування. Г. Чернов залучає до теорії перекладу поняття, запозичені з теорії мовних актів Г. Грайса, широко використовуючи термін «імплікатура» – комунікативно-релевантний змістовий висновок, зроблений одержувачем повідомлення на основі вибору з набору наявних у нього пресупозицій. Пресупозиція є фоновими знаннями,

тезаурусом комунікантів, що дозволяє осмислити зміст мовного твору. Серед безлічі характерних властивостей, якими володіє імплікатура [103, с. 5-7], ми особливо виділяємо її неекспліцитний характер, неконвенціональність, (тобто вона не закодована в значенні), неоднозначність її інтерпретації, певну вираховність, основою якої може слугувати буквальний зміст, постулати дискурсу, контекст, позамовні знання тих, хто говорить та ін. [103, с. 10-12].

Вчений впритул підійшов до усвідомлення діяльності перекладача, звернувшись до проблеми узагальнюючих знань, імовірного прогнозування, зазначаючи, що «будь-яке розуміння базується на контекстуальній інтерпретації наших власних розумових моделей, а розуміння і продукування текстів починається не першими словами тексту, а після здійсненої активізації розуміння неособистої ситуації, що є стимулом для очікування текстів і змістів певного виду» [144, с. 121 – 122].

Таку ж саму мету ставлять собі представники умовно виокремленого нами другого напрямку психолінгвістичних теорій, яких об'єднує інтерес до умов, в яких актуалізується зміст тексту при його породженні і сприйнятті. Передусім, сюди слід залучити наукове надбання О. Шевніна, що закладає методологічні основи інтерпретативної теорії перекладу [146]. Критично дослідивши лінгвістичні теорії перекладу, автор заявив про те, що існуючий субституативно-трансформаційний, за його термінологією, тип онтології має бути доповнений поняттям діяльнісного типу, відповідно до якого переклад розглядається не як перетворення вихідного тексту, а як мовопородження.

В якості дослідницької моделі для вивчення перекладу в умовах відсутності перекладних відповідностей (маються на увазі випадки, що традиційно презентуються в поняттях «цілісне перетворення», «переклад на рівні опису ситуації» або «мети комунікації») пропонується герменевтична модель перекладу. Спробуємо виокремити три положення інтерпретативної концепції автора:

1. Проблема розуміння, яка свідчить про те, що при перекладі така фаза заслуговує на не меншу увагу, ніж фаза породження, і не сприймається як щось

само собою зрозуміле. При цьому зникає стереотип про ідеал перекладача як «прозорого скла», приходять усвідомлення варіативності розуміння, що тягне за собою проблему вибору і різноманітності стратегій в ухваленні перекладацьких рішень.

2. Проблема мови і знань в перекладі, взаємовідношення знань мовних і немовних (фонових). Йдеться про те, що мовні значення не вичерпують усієї суми знань, існуючих в громадській і індивідуальній свідомості, і вносить низку власних доповнень. Вони засновані на диференціації людської свідомості на мовну (значення мовних одиниць) і когнітивну (змістове), таке, що містить інформацію не представлену мовними одиницями.

3. Гомоморфізм рецептивного змісту, який підпорядковується інтенціональному, тобто змісту, який автор вкладає в об'єктивне мовне значення під час вторинного семіозису, виходячи з прагматичної інтенції [146, с. 19-25].

Сприйняття, процес розуміння мовного твору також здійснюється на основі концептуальної системи, але тепер вже реципієнта, читача. На цій основі відбувається побудова певної релевантної структури значень з використанням мовних знаків, які виступають як засіб символічної репрезентації, конвенціональної орієнтації в концептуальній системі автора і в інформації, що міститься в ній. Цією властивістю мовної одиниці й пояснюється здатність дискретних мовних одиниць представляти континуальні й безперервні значення. Мовний знак, його значення як стабільні компоненти долучаються до конструювання змісту, але сприйняття мовного знаку – «лише точка відліку» («натяк на значення», за О. Потебнею) в інтерпретаційному процесі побудови змістового простору тексту, який починається з осмислення мовного знаку і переходить на наступний рівень – розуміння, де здійснюється проникнення «за значення» слова. При сприйнятті мовного знаку актуалізуються інші складові концепту: його образний, понятійний, емоційний і асоціативний зміст [146, с. 21].

Таким чином, положення психопоетичної теорії, пов'язані з домінантним змістом, з природою інтерпретаційних процесів, не лише підтверджують існуючу думку про тексти як про змістопороджуючі устрої, про позитивну роль, норму неповного збігу значень в процесі комунікації, сприяючих прирощуванню нового змісту, але й пропонують емпірично вивірене теоретичне обґрунтування цьому.

Ще один, третій напрям, представлений психолінгвістичними моделями, має багато спільного з зазначеними вище теоріями видобування змісту тексту, але звернення до змістосприйняття й подальшого змістопородження відбувається з урахуванням (етно) психолінгвістичного типу учасників перекладацького процесу. У перекладацькому процесі вперше було заявлено про головну роль перекладача. Йдеться про інтелектуально-емоційний тип особистості зі специфічною структурою мовленнєвої (немовленнєвої) комунікативної поведінки, що визначається культурними особливостями того суспільства, до якого належить дана особистість [125, с.81]. Тип особистості впливає на актуалізацію змісту тексту. Психологи пояснюють це, звертаючись до поняття «проекція», під якою розуміють усвідомлене або безсвідоме перенесення суб'єктом власних властивостей, станів на зовнішні об'єкти. Розвиваючи цю точку зору, психолінгвісти посилаються на висунені В. Гумбольдтом і О. Потебнею припущення про зони розуміння, на бібліопсихологічну теорію М. Рубакіна, згідно якої зміст тексту – це завжди перереконструювання тексту читачем відповідно до його проєкції того, що йому було зрозуміло. В результаті формуються положення про те, що сприйняття і породження будь-якого тексту є процесом «векторизації», під час якого понятійно-денотативна, мовленнєва, емоційно-оцінювальна структура особистого досвіду реципієнта співвідноситься з понятійно-денотативною структурою сприйманого ним тексту, викликаючи різну ступінь усвідомлення, модифікації, приросту змісту тексту або його викривлення [42; 121; 160; 177].

Розуміння – це завжди індивідуальний і глибоко суб'єктивний процес «зімкнення», змісту тексту і змісту свідомості читача, що відбувається на

ментальному рівні. Але міжмовний переклад надає унікальну можливість отримати матеріальну презентацію різного ступеня цього «зімкнення» або його відсутності в тексті перекладу.

Перешкоди на шляху розуміння іншомовного тексту різноманітні. У тексті перекладу фіксуються помилки, що свідчать про те, що перекладачем не освоєні навіть соціально набуті значення мовних знаків. Вони спотворюють оригінал, формують хибне уявлення у читачів про твір і його автора. Перекладацька проєкція тексту, що актуалізується в перекладі, може вказувати на відсутність, часткову або неповну наявність в концептуальній системі перекладача знань, пов'язаних з об'єктивною реальністю як власної культури, так і культури мови оригіналу. Так, при перекладі розповіді американського письменника Дж. Д. Селінджера «The Daumier – Smith's Blue Period» гра під назвою Musical Chairs (досл. «Музичні стільці») перетворюється на «Море хвилюється», що свідчить про те, що проєкція, побудована перекладачем при сприйнятті тексту, викривлена.

Слід зазначити, що ця невідповідність, асиметрія планів вираження та змісту між текстом оригіналу та текстом перекладу не призводить до кардинальних змістових змін перекладу, хоча уважний читач може виказати подив з приводу того, звідки в тексті з'явилися стільці, і чому герой мріє зайняти місце на одному з них. Проте, подібні приклади міжмовної та міжкультурної асиметрії нами буде детально розглянуто в наступному розділі нашої роботи.

Більшій рельєфності набуває перекладацький психотип у випадках, коли перекладу підлягають «образи суб'єктивної реальності» (термін Г. Богіна). Найчастіше це відбувається в процесі перекладів художніх творів, коли рефлексія, супроводжуюча зустрічне змістопородження, заснована на синтезі життєвого і дискурсивного досвіду перекладача. Його інтелектуально-емоційні особливості зумовлюють хід рефлексивної діяльності, зближуючи актуалізацію мовної форми з постійною зміною в змістовому просторі твору, як результат – значення нарощуються, розтягуються, з'являються нові. Це

особливо яскраво простежується при передачі змістових «вузлів» – назв літературних творів – перекладачами різних психотипів, з різними концептуальними системами, поставленими в різні соціально-історичні і часові умови.

Відповідно до «глибини прочитання тексту», яка може більше залежати від емоційної витонченості людини, ніж від її формального інтелекту [42, с.146], піддався зміні і переклад заголовку роману Дж. Брейна «Room At the Top», що також стає причиною прояву міжмовної асиметрії, присутньої в назві роману. Первинний буквальный переклад «Кімната вгорі» поступився місцем більш об'ємній, метафорично переосмисленій назві «Шлях догори», який, проте, як часто трапляється в перекладі, не претендує на остаточний варіант прочитання роману. Таким чином, переклад незмінно підтверджує, що текст є кожного разу наново побудована функція читача/перекладача, представлений різними зонами розуміння, взаємодіючи з тезаурусом/лексиконом, він деформується у свідомості тієї особи, що сприймає його, і існує виключно як його проекція – варіант. В іншомовному тексті, в якому семантична маса структурується специфічним чином, читацька проекція може бути викривленою, асиметричною в порівнянні з авторською через присутність певних текстових одиниць, які усвідомлюються неадекватно, неповно, дифузійно. Йдеться про лакуни – сигнали зон неповного розуміння в тексті [49; 120; 130; 151; 161; 164]. Це ще раз повертає нас до поняття культурноспецифічного й спроб визначити його природу та характер презентації. Так, Ю. Сорокін констатує, що лакуни є «своєрідними сигналами не лише специфічних реалій, але і специфічних процесів і станів, що суперечать узуальному досвіду носія тієї або іншої мови (культури), немов деякі фрагменти тексту (чи увесь текст), які (який) оцінюються як щось незрозуміле, дивне, помилкове» [125, с. 112]. Лакуна може бути імпліцитною, залишитися непоміченою або інтерпретуватися не так, як це було б типовим для реципієнта культури-джерела. Представлені характеристики лакун в

трактуванні психолінгвістів відносяться не стільки до сфери мовних форм, скільки до області культури і свідомості, що дозволяє зробити такі висновки.

Через засадничі властивості психолінгвістичних моделей – сприйняття мови як надбання індивіда – перекладач в перекладі займає центральне положення. На відміну від комунікативних моделей, де його поява в центральній частині моделі міжмовної комунікації пов'язана з міною коду, переміщало переклад в містичну, таку, що не може бути простежена ніякими методами, площину [23, с. 34], психолінгвістичні моделі запропонували механізми, спрямовані на пояснення принципів успішного здійснення перекладацької діяльності. Це дозволяє схематично представити психолінгвістичні моделі перекладу як тісну взаємообумовленість, взаємододатковість системних властивостей тексту і індивіда, який породжує і сприймає цей текст у рамках своєї концептуальної системи (див. Схему 1):

Схема 1 Схематичне зображення процесу перекладу в психолінгвістичних моделях

Як бачимо, у психолінгвістичних моделях перекладу проблема культурноспецифічного не пов'язується більше виключно з мовними відповідниками, з місцем мовної одиниці в системі мови. Культурна специфіка індивіда, сформована його оточенням, системою предметних значень, соціальних стереотипів і когнітивних схем, знаходить відображення в його свідомості, в концептуальній системі.

Висвітлюючи переклад як вид діяльності, прибічники психолінгвістичних моделей пов'язують його з виявленням значень, які могли з'явитися тільки в результаті інтерпретативної діяльності перекладача. Розуміння, як відомо, здійснюється за допомогою інтерпретації мовних і

немовних інтерпретантів у рамках певної концептуальної системи, а мовопородження передбачає вибір інтерпретантів, які в певній концептуальній системі з певною долею вірогідності виводять на нові смисли, які передбачаються у цільовому тексті. Цю ж думку висловлює і К. Кубрякова, пояснюючи, що використовує термін «інтерпретація» для характеристики того, що позначається в нашій роботі загальним терміном «осмислення світу» [64, с. 18]. Такий підхід до поняття інтерпретації співпадає з неодноразово цитованою думкою А. Кравченка про те, що інтерпретація мови людиною – це вид когніції, безпосереднім об'єктом якої є продукт мовної діяльності, а результати і інструменти мають розгалужену типологію і наскрізь просякнуті особистісними характеристиками [62, с. 27]. Усе це дає підстави розглядати терміни «інтерпретативний» і «когнітивний» як співвідносні між собою, а межі, що розділяють психолінгвістичні і когнітивні моделі, вважати умовними.

Для перекладу перетинання когніції і інтерпретації не є новим. До цієї проблеми неодноразово звертався Р. Якобсон, відзначаючи, що когнітивний рівень мови < ...> «не лише допускає, але і прямо вимагає перекодованої інтерпретації, тобто перекладу» [13, с. 22]. Інтеграція лінгвістичного, психолінгвістичного і когнітивного підходів сприяє тому, що низка актуальних для перекладу понять переосмислюється й отримує новий статус.

По-перше, суб'єкт, що пізнає, постійно прагне розширити, поглибити і урізноманітнити предмет свого вивчення для найповнішої і об'єктивнішої характеристики об'єкту, що цікавить його. По-друге, і сам об'єкт може зазнавати певних змін. Наприклад, традиційним об'єктом лінгвістики початку минулого століття в розумінні прибічників порівняльно-історичного методу виступала мова як система конструктів і правил їх комбінування. Бажання проникнути вглиб об'єкту дослідження видозмінює предметний ракурс, розхитує парадигму й вимагає нових пізнавальних можливостей [36; 211; 227; 233; 235]. Такі можливості з'явилися в генеративній теорії Н. Хомського при розгляді мови як ментального, психічного феномену, «мови усередині нас».

Інтеграція когнітивної лінгвістики з іншими галузями знань зумовила гетерогенність представлених в ній напрямків, але об'єднала їх визнанням того, що за мовними структурами стоять структури знань [36; 211; 227; 233; 235].

У когнітивній лінгвістиці мова привертає увагу дослідників як засіб доступу до ментальних процесів, що відбуваються в свідомості індивіда, засіб, що бере участь в пізнанні світу. К. Кубрякова відзначає, що досліджуючи мову з когнітивної точки зору (тобто за її участі в усіх типах діяльності з інформацією, що протікає в мозку людини), можна одночасно винести судження не лише про дані мовні явища, але і про ментальні сутності, що стоять за ними, концепти, концептуальні структури як структури знання і досвіду, думок і оцінок, планів і цілей, установок і переконань [64, с. 13], що особливо цікаво для нашого дослідження, вже через те, що нами розглядається не просто проблема міжмовної асиметрії, а її концепт в художньому перекладі.

Варто наголосити, що заявлена програма когнітивної лінгвістики не може не привернути увагу теоретиків перекладу, особливо до тієї її частини, де планується через аналіз мовних форм прийти до розуміння того, як працює людський розум. Переклад в цьому плані надає додаткові можливості отримати «неповторні відомості про загальну діяльність інтелекту» [116, с. 47]. Це пов'язано з тим, що хоча процеси мовомислення і прояв мовної здібності при перекладі, як і у будь-якому виді мовомисленнєвої діяльності, піддаються лише опосередкованому спостереженню, вони володіють низкою визнаних особливостей:

1. переклад – вторинна мовна діяльність, і формування думки перекладачем в цьому процесі здійснюється як операція переформулювання змісту в задум;
2. у перекладі мовозмістосприйняття і мовозмістопородження здійснюються двічі;
3. обидві фази орієнтовані переважно «не на себе», а на «інших»;

4. переклад є культурно-обумовленим процесом і залучає до кола своїх інтересів увесь комплекс людських знань без їх розділення на мовні і енциклопедичні;
5. у перекладі обов'язково відбувається зсув, обробка і модифікація змісту інформації, що надходить з урахуванням концептуальної системи реципієнта;
6. інформація на «вході» (текст вихідною мовою) і «на виході» (текст мовою перекладу) за необхідністю відображається матеріально.

Перераховані властивості перекладу не могли не викликати зустрічний інтерес до нього з боку тих, хто займається рішенням проблем мовної свідомості, вивченням перебігу розумових процесів в міжособистісному і міжмовному спілкуванні, оскільки перекладацька діяльність об'єктивно має виражений когнітивний характер. Міжмовний переклад як форма міжкультурного спілкування, може успішно здійснюватися лише за подібності інтелекту комунікантів, за наявності в них спільності знань про навколишній світ. Такі знання, що постійно формуються, є континуальними й, відбиваючи пізнавальний досвід носіїв мови, вбудовуються в концептуальну систему індивіда. Цей досвід носить гетерогенний характер, тобто містить не лише мовний, але і передмовний період становлення окремої концептуальної системи й пов'язаний не лише з індивідуальною, але і соціальною діяльністю людини. Отже, знання про реалії, що прирівнюються до значень асоційованої з нею мовною одиницею, зумовлені не лише властивостями самої реалії, але й діяльністю, в яку вона залучена. Оскільки характер діяльності від культури до культури змінюється, не співпадають значення, змінюється конфігурація пізнавальної структури реалії, перекладач виявляється залученим в цілу низку процесів, які вимагають пошуку способів вирішення різних завдань, пов'язаних з обробкою інформації в процесі перекладу.

У дослідженнях останніх років, присвячених проблемам перекладу, більшість науковців одностайні в тому, що перекладацька діяльність виступає реалізацією взаємодії когнітивних і мовних структур, що перекладу

підлягають нетотожні когнітивні моделі, які стоять за словом в різних мовах, а міжкультурне спілкування доцільно розглядати як перехід від однієї спеціалізованої когнітивної моделі до іншої [167; 177; 188], при цьому в якості оперативних одиниць розумової діяльності звертаються до різних «форматів знань»: пропозицій, концептів, фреймів і т. ін.

В зарубіжному перекладознавстві початок когнітивних досліджень асоціюється з семантикою «сцен» і «фреймів» (scenes and frame semantics) Ч. Філмора [138]. Поняття «фрейм» в ній співвідноситься з вибором різнорівневих мовних одиниць, які асоціюються з прототипними «сценами», а «сцена», у свою чергу, є значущою ситуацією, яка відома з досвіду. Процес комунікації передбачає активізацію у свідомості комунікантів мовних фреймів і когнітивних сцен. Перекладачеві належить адекватно співвідносити «фрейми», що асоціюються в його мовній свідомості з «сценами» початкового тексту, і «фрейми», які б викликали у реципієнта адекватні «сцени» в тексті перекладу.

Німецький перекладознавець П. Кусмаул розвиває концепцію сцен і фреймів [175], намагаючись об'єднати традиційний підхід щодо виокремлення семантичних ознак в значенні слова і ситуативний підхід. На думку дослідника, певна «сцена» може сприяти актуалізації (foregrounding) одних ознак в значенні слова і нейтралізації/погашенню (neutralizing/suppressing) інших. «Сцена» виводить на перший план ознаки слова, релевантні у даному контексті. При цьому для характеристики певної «сцени» важливим виявляється не лише перелік ознак, але і їх ієрархія. Слово, у свою чергу, дозволяє відтворити «сцену» як фрагмент відповідного досвіду, як величину, що має прототипний ефект у рамках певної лінгвокультурної спільноти. Наприклад, у п'єсі О. Уайльда «Як важливо бути серйозним» леді Брекнел, бажаючи отримати уявлення про фінансовий статус потенційного нареченого своєї племінниці, ставить питання про його заміський будинок: «*How many bedrooms?*» Питання поставлено саме так не тому, що леді Брекнел цікавиться кількістю кімнат, в яких є ліжко. У термінології Ч. Філмора,

обраний «фрейм» відповідає прототипічній «сцені», пов'язаній в англійській свідомості з можливістю дізнатися про розмір будинку. В українській мовній свідомості така «сцена» відсутня, розмір будинку зазвичай вимірюється не кількістю спалень, а кількістю кімнат. В описуваній ситуації провідна ознака англійського іменника *bedroom (containing a bed* – що містить ліжко) нейтралізується, загашається, що дає основу перекладачеві при відтворенні тексту іншою мовою розглядати в якості адекватних наступні варіанти перекладу : «Скільки кімнат?» [175, с. 94 – 95].

Як бачимо, у наукових доробках Ч. Філмора й П. Кусмаула здійснюється одна з перших спроб моделювання ментальних процесів, супроводжуваних перекладацьку діяльністю. У них створюється основа для аналізу і подальшого пояснення складних процесів мово- й змістопородження. Виявлення культурної своєрідності когнітивних структур в категоріях, які представляють найбільш загальні елементи дійсності (матеріальний об'єкт, простір, час, дія) простежується у працях Т. Ушакової, яка однією з перших екстраполювала теорію фреймів на опис культурологічних особливостей перекладу [137]. Автор зосереджує увагу на ролі перекладача, вибору використовуваних ним стратегій для найбільш успішного співвідношення пізнавальних структур у двох мовах, наголошуючи на відповідальності, що покладається на перекладача «як експерта, який “фільтрує” інокультурні маркери з метою їх подальшої адаптації або можливості залишити без змін» [137, с.21].

Якість перекладу, зумовлена соціо- і етнокультурною компетенцією перекладача, є предметом дослідження в науковому доробку Т. Ушакової [137]. Погоджуючись з Ю. Сорокіним в тому, що переклад є формою семіотичного досвіду, дослідниця привносить своє бачення цього процесу і визначає переклад як вербальну проекцію етноментального досвіду однієї лінгвокультурної спільноти через інтеграцію ментальних просторів перекладача як представника іншої лінгвокультурної спільноти [137]. Така позиція є співмірною з темою нашого дослідження, оскільки перекладу як одному з видів мовомисленнєвої діяльності підпорядковуються не вербальні

форми, а концепти, що стоять за ними, отже, визначальна роль при передачі змісту належить врахуванню і співвідношенню концептуальних систем тих, що між собою спілкуються. Ми також розглядаємо перекладача як інтерпретатора, який перекодує текст, і належить до певного психосеміотичного типу, володіючи певними когнітивними ресурсами.

В. Піщальникова, ґрунтуючись на визначенні концепту/змісту Р. Павильонісом як інформації відносно актуального або можливого стану речей у світі (тобто того, що індивід знає, припускає, думає, уявляє про об'єктивний світ [95, с. 102]), представляє концепт як складний зміст. Функціонально концепт виступає операційною одиницею свідомості, яка в описуваній концепції представлена трьома складовими. До традиційних двох, психологічного значення, об'єктивного, зафіксованого в мові, отже, стійкого, що представляє зміст суспільної свідомості [65, с. 215-230], (тобто того, що може бути порівняно з поняттям) і особистісного змісту – особистісному відношенню суб'єкта до світу, що, як відомо, фіксується в суб'єктивних значеннях [65, с. 147], коли додається зміст, який об'єднує візуальні, тактильні, слухові, смакові, вербальні й інші можливі характеристики об'єкту [106, с. 159-169]. Виходячи з такого визначення, термін «зміст» виявляється загальнішим, долучаючи психологічне значення і особистісний зміст, він передбачає й врахування перцептивної інформації, чуттєвих знань, що виникають на основі цієї інформації, наповнюючи, таким чином, глибшим змістом ті мовні одиниці, що його «озовнішнюють» [106, с. 165].

Є. Лукашевич [68, с. 126 – 127] вносить уточнення в розуміння концепту і пропонує послідовне розмежування концепту як психічного явища і концепту як моделі концепту-конструкта. Концепт як динамічна когнітивна модель відображає структуру значення – ментального змісту, що співвідноситься з певною реалією. У структурі концепту виокремлюються запропоновані В. Піщальниковою складові: тіло знаку, поняття, представлення, предметний зміст, асоціація, емоція й оцінка. Кожна складова, у свою чергу, складається з конвенціональної і суб'єктивно-індивідуальної

частини, де остання багато в чому формує та направляє креативний потенціал індивіда.

Концепт має польову структуру, в центрі якої знаходиться стабільне, чітке поняття або його окрема ознака. Але стосунки між компонентами концепту будуються за функціональним принципом. Це означає, що слово або інший мовний знак, який репрезентує концепт, може перемістити з периферії в центр будь-який його компонент, відтіняючи або висвітлюючи як певні властивості і ознаки реалії, так і різні аспекти репрезентації цієї реалії у свідомості людини. Щоб відповісти на запитання про те, що приваблює перекладача в психолінгвістичному підході до концепту, маємо спочатку отримати орієнтир в континуальному і безмежному просторі змісту повідомлення, яку міститься в тексті. Модель концепту виступає опорою для побудови перекладацької програми, в якій свідоме прогнозування й координація рефлексивних процесів здійснюватимуться з урахуванням складових і внутрішньої організації корелюючих концептів у представників різних лінгвокультурних спільнот¹»[106, с. 165].

Зробимо ще одне уточнення. Концептуальна система, формуючись в певному культурно-історичному, географічному і соціальному просторах людини, зазнає на собі їх вплив. Звідси виходить, що ця система і концепти, які констатують її, не можуть не володіти культурною специфікою. Ступінь репрезентації останньої в концепті схильний до зміни, він градуальний та може бути латентним, але постійно виявляється в міжкультурному спілкуванні, при перекладі, де не завжди є присутньою сукупність мовних свідомостей комунікантів, які належать до різних лінгвокультурних спільнот. Проте, згадане нами не є підставою для внесення в структуру концепту додаткового самостійного культурологічного компонента, як це пропонує зробити Г. Єлізарова-Дмитрієва [40, с. 53, с.85]. Цей компонент може бути присутнім практично у будь-якій із вже виділених складових концепту, причому незалежно від того, чи визначається концепт як «психолінгвістичний», «когнітивний» або «лінгвокультурологічний»

феномен, що лише підтверджує умовність подібного поділу, який, якщо і існує, то виключно в дослідницьких цілях. [27, с.120].

Культурна специфіка концепту – величина непостійна. У повсякденних дослідженнях лінгвіст має справу з концептами, значення яких різною мірою залежить від універсального або культурного в мові. Це зумовлено тим, що культурноспецифічне виникає на основі різних компонентів моделі концепту, воно проявляється в різному ступені володіння змістом концептів (в термінах О. Вежбіцької, концептом-максимумом / концептом-мінімумом) у різних носіїв однієї мови, і ще більше розрізняється у носіїв різних мов і культур, і, нарешті, міра культурної специфіки концепту по-різному усвідомлюється залежно від мотивування, зумовленого характером діяльності того, хто володіє мовою. [40, с.45].

Ще раз відзначимо, що культурноспецифічне може бути присутнім у будь-якому концепті, але присутність культурноспецифічного автоматично не залічує подібний концепт в розряд культурних. Культурні концепти, які є зіставними і сумірними за будовою, змістом, сферою побутування і способом «озовнішнювання» (репрезентації) з іншими концептами, відмінні від них. Згідно добре відомому визначенню, вони є «згустками культури в свідомості людини» [27, с. 43]. Вони можуть бути вибрані в результаті звернення до культури окремого народу і представлені у вигляді списку, словника констант, що відображають нескороминущі цінності, засади, вірування, самотність цього народу і його культури.

Культурні концепти, як відомо, відбираються за ознакою їх важливості для демонстрації особливостей культури; вони виступають «ключем» до її розуміння. У цьому дослідженні нас більшою мірою цікавлять «звичайні» концепти і їх «незвичайні перетворення», коли в процесі перекладу відкривається так часто описуване О. Вежбицькою несхоже в схожому, культурноспецифічне в тому, що раніше представлялося універсальним. Нас приваблює можливість дослідження змін в концептуальній системі перекладача, її адаптації, функціонального породження в ній нових

пізнавальних, інтеграційних структур відповідно до мотивів, цілей і екології (реальної ситуації), в якій відбувається спілкування. Це передбачає звернення до проблем мовної здатності перекладача, до нових підходів в її трактуванні, які і виникли завдяки потенціалу когнітивних наук.

З урахуванням сказаного вище, а також виходячи з того, що поняття «мовна свідомість» використовується для аналізу змісту, знань, які асоціюються комунікантами з тілами знаків, можна висловити припущення про співіснування понять «мовна свідомість» і «концепт». Підтвердження цьому знаходимо в міркуваннях В. Піщальникової про інтеграційну інтерпретуючу модель дослідження мовної діяльності. В якості такої моделі пропонується синкретичний науковий об'єкт – концепт. Концепт, за переконанням В. Піщальникової, є сукупністю усіх знань і думок індивіда, пов'язаних з певною реалією, і визначається ідентично до образу мовної свідомості [106, с. 159–161]. Використання запропонованих понять стосовно перекладу вимагає уточнення і звернення до додаткового ракурсу досліджуваної проблематики.

У цьому виді діяльності структура концепту або мовної свідомості є результатом обробки інформації, яку робить індивід із специфічною свідомістю, із специфічною системою концептів та із специфічною структурою змісту усередині окремого концепту: в різних теоріях двомовності за перекладачем закріплений статус штучного, або професійного білінгва.

Таким чином, методи й способи досліджень, запропоновані когнітивною лінгвістикою, не могли не привернути увагу перекладознавців, передусім постійним співвідношенням мовних даних з широким колом проблем психологічного, біологічного, культурологічного і соціального порядку. Завдяки цій обставині в перекладі, який здійснюється саме на такому фоні, з'явилися можливості не лише визнати активну роль перекладача, описати різні сторони її прояву, але й окреслити досліджуваний феномен з різних боків.

У зв'язку з цим наповнилося новим змістом, поширилося на область вивчення етнопсихолінгвістичних аспектів свідомості поняття «лакуна», яке в

різний час привертало увагу дослідників в інтра- і інтер- мовних і культурологічних дослідженнях і виявилось особливо актуальним в міжкультурному спілкуванні. Лінгвокультурологічні лакуни передбачають розбіжність у когнітивно-комунікативному досвіді взаємодії культур, які актуалізуються в повідомленні перекладу у вигляді домінантних змістових ознак, пов'язаних зі специфічними особливостями цільової культури, внаслідок чого вони не можуть знайти прямого вираження в мові перекладу і вимагають адаптації при перенесенні в культуру реципієнта. В основі уявлень про лінгвокультурологічні лакуни міститься критерій змістоформуючої можливості тексту та її відтворення в перекладі [41, с.27].

Оскільки, лексичний рівень прозового художнього твору є тлом формування та функціонування міжмовної асиметрії вже через те, що він підпорядкований авторським інтенціям, головне завдання перекладача – не знехтувати творчою індивідуальністю автора, зберегти найсуттєвіші змістові й формально-естетичні елементи твору, закладені ним. Ситуативна асиметрія найчастіше зустрічається у поетичному перекладі, оскільки <...> «якість “поетичної промови” формується певним набором компонентів» [179, с.15], а <...> поетична природа вірша визначається досить вичерпним набором стійких особливостей» [179, с.12]. Членування в поетичному тексті якісно відрізняється від членування у прозовому тексті (кількість рядків, строф, тональні особливості, віршовий розмір тощо), й отже, труднощі перекладу текстів такого типу виникають, зокрема, у відтворенні цих особливостей віршотворення, як, наприклад, <...> «повторюваність тону, використання вирівнювання в кінці рядка, підпорядкованість ритму» – (переклад наш – К.Р.) [179, с.12]. Вирішення ситуації можливе за рахунок використання лексичних стратегій перекладу, до яких відносимо транскрипцію й транслітерацію, калькування, лексико-семантичні заміни, конкретизацію, генералізацію, модуляцію чи змістовий розвиток.

Отже, дослідження проблеми лакунарності в художньому перекладі засвідчує, що гармонійне інтерпретування тексту оригіналу не порушує

«рамки відповідності» авторському задуму, інтегруючи такі традиційні критерії якісного перекладу як адекватність та еквівалентність. Міжмовна (крос-культурна) асиметрія, з одного боку, призводить до девіаційного транспонування сенсів оригіналу, з іншого – до їх гармонізації в перекладознавчому просторі.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

1. Мова є своєрідним дзеркалом, яке відображає світ у сприйнятті людини, її спосіб життя, поведінки, взаємовідношення з іншими людьми, менталітетом, культурами, мовами. Розглядаючи асиметрію як сутнісну властивість перекладу, ми ввели в наше дослідження термін «етномовна асиметрія» на позначення двопланового явища: міжмовної і крос-культурної асиметрії. Ми розуміємо під міжмовною асиметрією явище, яке проявляється за зіставлення систем мов у вигляді лексичної, граматичної та стилістичної асиметрії, а також беремо до уваги системний, ситуативний та експлікативний різновиди асиметрії. Крос-культурна асиметрія проявляється при зіставленні систем культур як асиметрія концептів, фреймів, стереотипів, невербальної поведінки та ін. Не завжди представляється можливим зафіксувати прояв цих типів асиметрії в системі перекладу в ізольованому виді, у такому разі мова може йтися про комплексне явище – етномовну асиметрію.

Таким чином, у рамках нашого дослідження постає питання вивчення культурноспецифічного в перекладі, оскільки сама постановка проблеми саме концепту міжмовної асиметрії в перекладі, вимагає звертання до понять, пов'язаних з асиметрією культур у дистантних мовах. Відповідно стає абсолютно очевидним факт того, що вузьколінгвістичні параметри дослідження процесу перекладу заздалегідь прирікають його на отримання свідомо неповних даних. Саме через це ми вважаємо за доцільне розглядати дану проблему в комплексному вимірі.

2. Текст, створений в умовах однієї національної культури, містить певний ступінь імпліцитного культурологічного змісту, що може бути впізнаний носіями цієї культури. Перекодування одиниць тексту оригіналу є ключем для розуміння імпліцитного змісту тексту представниками інших культур. Чим більше мова перекладу віддалена від мови оригіналу, тим більш значуща передача імпліцитної і експліцитної інформації в тексті перекладу. Лексика з національно-культурним компонентом традиційно відноситься до

розряду безеквівалентної, але не вважається неперекладною. До розряду безеквівалентної лексики відносяться слова, культурні асоціації, які не є релевантними для інтеркультурної комунікації, тому переклад як адаптація текстів мовами двох культур полягає в передачі лінгвокультурологічно обумовленої інформації тексту оригіналу мовою перекладу.

3. Перекодування національних мовних реалій вирішує питання передачі історичної і культурної своєрідності інформації, закладеної іншою мовою. Реалії національної культури виражаються в мові через культуреми. Лінгвокультурема як комплексна міжрівнева одиниця є діалектичною єдністю стилістичного й екстралінгвістичного (понятійного або предметного) змісту. Культуреми є відособленою групою знаків мовної картини світу, які несуть в собі сукупність ознак культурологічного фонду представників тієї чи іншої соціальної спільноти.

Культуреми запозичуються з однієї культури в іншу, тому перекладач може підібрати необхідний еквівалент в мові перекладу, оскільки на думку Е. Сепіра мова, як така, не протиставляється культурі, як щось зовнішнє, а сама є однією з її сфер. У плані змісту і вираження мова є результатом розвитку того або іншого суспільства. Визначення типу культуреми, яка перекладається, є початковим етапом адаптації знаку тексту оригіналу у текст перекладу. Симетрична/асиметрична передача лінгвокультуреми в текст перекладу залежить від багатьох чинників і вимагає від перекладача додаткових знань традицій і звичаїв народу, мовою якої здійснюється переклад.

В дослідженні перетворень лінгвокультурологічно обумовленої лексики оригіналу мовою перекладу центральною засадою є культурема як сукупність трьох компонентів: зміст, формальне вираження і реалія-предмет, що відображає цей мовний знак. У культуремі мовний знак є означувальним, а реалія – означуваним.

Умови перекодування культурем визначаються зовнішніми і внутрішніми мовними причинами. До зовнішніх причин відносяться історичні, етнопсихологічні, кліматичні та інші чинники. До внутрішніх

мовних чинників зараховуються ситуативні номінації, специфічні види деяких реалій.

Культуреми англійської й української мов і їх варіанти в перекладі, що передають реалії культур цих трьох народів, виявляють наявність симетрії і асиметрії планів змісту і вираження мовних знаків за їх перекодування з МО на МП. Явище симетрії знаку за перекодування оригіналу на МП базується на властивості консервативності мови, в той час як асиметричні форми виникають як результат відхилення знаків від системних відповідників.

Лінгвісти-мовознавці В. Телія, В. Гак, В. Комісаров, М. Єсакова, В. Хайрулін та ін. зазначають, що асиметрія планів мовного знаку МО і МП, яка відображає культурологічну інформацію МО і МП, проявляється за незбігу явищ або їх найменувань в дистантних культурах. Ми погоджуємося з цією думкою науковців та виокремлюємо явище асиметрії планів мовного знаку текстів оригінала і перекладу на рівні трьох аспектів: семіотичний, парадигматичний та синтагматичний.

Таким чином, передача культурем з мови оригіналу на мову перекладу розкриває особливості прояву асиметрії планів мовного знаку, яка виникає при перекладі культурем на рівні змісту, вираження, на рівні існування самої реалії в культурі народу, мовою якою здійснюється переклад.

4. У світлі розгляду проблеми міжмовної асиметрії особливої актуальності набуває питання перекладу культурноспецифічного, яке трактувалося по-різному теоретиками і практиками на всіх етапах становлення і розвитку перекладацької діяльності.

Методологія, яка сформувалася до середини ХХ століття, була представлена лінгвістичними моделями, в яких переклад розглядався як перетворення, трансформація тексту на мову оригіналу в текст мови перекладу. Увага перекладознавців була зосереджена на системі мов, залучених в переклад, на виокремлення їх специфічних рис, розробку апарату спостереження й фіксації способів перетворення текстів, які перекладаються. Навмисне прагнення уникнути будь-якого прояву суб'єктивності зумовило

відсутність інтересу до особи перекладача. Культурноспецифічне при цьому однозначно локалізувалося в мові як системно-структурному формуванні, культурологічні аспекти перекладу виявлялися підпорядкованими мовним і вирішувалися у рамках мовних відповідностей, що реалізувалися найбільш раціональними способами, які виокремлювалися на основі вже здійснених перекладів. У свою чергу, психолінгвістичні й діяльнісні підходи виявляються продуктивними для перекладу саме в плані того, що в центрі їх уваги опиняється комунікативна діяльність учасників спілкування, операції зі змістом, представлені механізми їх виконання. В той же час перекладацька діяльність виходить за рамки пояснювальних можливостей цих моделей, коли, наприклад, виникає необхідність оперувати інформацією про різні шари свідомості комунікантів, їх емоції, здатність до узагальнюючих практик.

Важливо наголосити, що фігура перекладача стала окреслюватися на місці «прозорого скла» завдяки ідеям саме представників комунікативних моделей перекладу. Через що в перекладі виокремилися проблеми розуміння, зв'язку головних кореляцій мови та культури, прийшло усвідомлення актуальності узагальнюючої інформації, яка вилучається перекладачем з тексту оригіналу.

В психолінгвістичних моделях проблеми культурноспецифічного тісно пов'язані зі свідомістю учасників комунікації й зумовлені незбігом національно-специфічних «образів світу», а в якості «інструменту реєстрації» такого незбігу обирається поняття лакуни – сигналу не лише специфічних реалій, але і специфічних процесів, поведінки, які не збігаються з досвідом індивіда, що бере участь у комунікації.

Методи та способи дослідження, запропоновані когнітивною лінгвістикою, не могли не привернути увагу перекладознавців, перш за все постійним співвіднесенням мовних даних з широким колом проблем психологічного, біологічного, культурологічного й соціального характеру. Завдяки цій обставині в перекладі, який здійснюється саме на такому тлі, з'явилася можливість не тільки визнати, наприклад, активну роль перекладача,

описати різноманітні сторони її вираження, але й пояснити феномен, що досліджується. Таким чином, запропонований в рамках когнітивістики підхід до мовної здібності індивіду як до сукупності операціональних ментальних механізмів, які екстрапольовані на переклад, може бути корисним при дослідженні ще одного аспекту перекладацької діяльності – опосередкованого.

5. Отже, пізнавальні процеси перекладача, особливості його свідомості знаходяться в тісному зв'язку з характером діяльності, яка ним здійснюється. Вони підпорядковані особистості, визначаються й регулюються нею й, відтак, визначають та неминуче тягнуть за собою зміни в його свідомості.

6. В цьому дослідженні також здійснена спроба теоретично обґрунтувати й продемонструвати на певному матеріалі, що оптимальною інтегруючою моделлю, за допомогою якої здійснюється медіативна діяльність перекладача, створюються інтегративні когнітивні структури – є концепт/мовна свідомість. Він дозволяє максимально розширити простір, що слугує джерелом інформації за аналізу мовленнєвих творів, які сприймаються та продукуються. Така інформація – результат втягнення всіх складових свідомості індивіда: значення, емоцій і переживань, асоціацій і оцінок, спогадів і фантазій.

Зазначене дозволяє зробити висновок, що переклад – не лише форма міжмовної комунікації, але й міжкультурної. Центральну позицію в ній займає перекладач, який організовує та вибудовує двааспектну діяльність розуміння та смислотворення. Присутність відмінностей, що часто призводять до виникнення асиметрії в перекладі, є нормою міжкультурного спілкування, яку й повинен враховувати перекладач, визначаючи стратегії своєї діяльності. Ці стратегії обумовлені співвідношенням концептуальних систем комунікантів, результатами рефлексії над зіставленням когнітивних структур значення різних мов, які інтеріоризовані перекладачем.

РОЗДІЛ 3
КОНЦЕПТ МІЖМОВНОЇ АСИМЕТРІЇ В ХУДОЖНЬОМУ
ПЕРЕКЛАДІ НА МАТЕРІАЛІ РОМАНІВ ДЖ.Д. СЕЛІНДЖЕРА
«НАД ПРІРВОЮ В ЖИТІ», Ч. ДІККЕНСА «ВАЖКІ ЧАСИ»

Розуміння міжмовної асиметрії, що знайшло своє відбиття в дослідженнях з білінгвізму та інтерференції, семіотики культури, теорії міжкультурної комунікації, теорії мовних актів, когнітивній лінгвістиці та лінгвокультурології, дозволяє стверджувати про те, що текст, створений в умовах однієї національної культури, містить певну міру імпліцитного культурологічного змісту, який можуть визнати носії цієї культури. Переформатування тексту оригіналу в іншу «реальність» є важливим засобом для розуміння і осмислення імпліцитного змісту, вкладеного у текст перекладачем, представниками інших культурних спільнот. Переклад історичних, етнічних реалій та інших лексико-стилістичних одиниць з «нестандартною залежністю від контексту» [97, с.277] викликає певні труднощі при створенні тексту іншою мовою. Явище лакуарності, пов'язане з ситуативною асиметрією, спостерігаємо також у перекладі поезії, оскільки «якість “поетичної промови” формується певним набором і компонентів», і якщо рамкове римування в тексті оригіналу просте, внутрішнє може бути відтворено описово, оскільки «членування в поетичному тексті якісно відрізняється від членування у прозовому тексті що ще більше ускладнює процес перекладу [179, с.15].

Отже доцільним вважаємо дослідження культурологічно обумовленої лексики, оскільки саме з нею, як слушно спостерігає дослідниця, <...> і «пов'язана проблематичність відтворення внутрішньої форми, виникнення явища неперекладності» [100, с.92]. Визначення чинників, за допомогою яких здійснюється адаптація текстів мовами двох культур через відтворення лінгвокультурологічно обумовленої інформації тексту оригіналу мовою перекладу, здійснюється через застосування вихідних положень

лінгвокультурології, яка виявляє здібності носіїв мови до культурно-мовних інтроспекцій (термін В. Телія). Це означає, що дослідження культурної специфіки перекладу має здійснюватися через подолання відмінностей в культурі народів, що уможлиблюється на основі загальнолюдського буттєвого базису. Його наявність свідчить про взаємопроникнення, взаємозбагачення культур різних етносів у процесі комунікації.

Загальнолюдський буттєвий базис відкриває можливості для передачі лінгвокультурологічно обумовленої інформації оригіналу в тексті перекладу. Оскільки мовний знак і соціальна ситуація нерозривно пов'язані між собою, перший не може бути абстрагований від соціального середовища, не змінюючи своє семіотичне значення. Адаптація реалій іншої культури до понять іншомовного реципієнта є одним із завдань художнього перекладу. Йдеться, зокрема, про те, що в ході історичного розвитку народів в їх уявленні уклалися різні мовні картини світу, тому подібні відмінності знаходять своє віддзеркалення в особливостях лексичної семантики і граматичної структури національних мов, через що при відтворенні тексту іншою мовою перекладачеві не можна не враховувати відмінності картин світу мов перекладу і оригіналу. Культурологічна відносність мовної картини світу виявляється у варіативності форм і категоризації системи значень. Компоненти, що становлять цю систему, відображують специфіку життєдіяльності й культуру соціальної і національної спільноти, що окреслюється в тексті [80, с.34], її співвіднесення з філософським поняттям «культурний контекст», який «визначає впливовий спосіб культурного будівництва – засіб, за допомогою якого нові нації можуть встановити свою ідентичність серед сусідніх країн [181, с.10].

Включення в український культурний контекст художніх перекладів з інших мов визначається, перш за все, через розуміння перекладацької творчості як «способу оновлення естетичного коду оригіналу, його художньої рекреативності, зумовленої максимальним проникненням у текст оригіналу з його подальшою проекцією на текст цільової культури» [99, с.301]. Тому

важливим для перекладача є врахування правил «компромісу» (У. Еко), за якими здійснюється «взаємодія двох національних культур, опосередкована перекладом», й такі «перетворення і культурні зсуви мають бути доречними і послідовними, не викривляючи й не спотворюючи інтенції автора оригіналу, а відтак – можливі читацькі експектації» [102, с.177]. Іншими словами, перекладач повинен відображати сучасні моделі комунікативної компетенції, які вимагають вміння розбиратися з соціокультурними аспектами спілкування в цільових мовних ситуаціях. При цьому йому необхідно відтворити стиль оригіналу й не втратити свою стилістичну манеру.

Перекладача можна вважати основною ланкою в процесі міжкультурної комунікації, через те що автор перекладу створює в своєму власному гносеологічному континуумі модель вихідної думки, до того ж її адекватність буде залежати від багатьох факторів: від ступеню інформованості перекладача, від відстані між ним і автором першотвору, а також від характеру його мислення [к30, с. 75]. Саме тому перекладачеві доводиться вдаватися до різноманітних перекладацьких трансформацій, детальний аналіз яких буде представлено у цьому розділі нашої роботи на матеріалі перекладів з англійської відомих творів Дж. Д. Селінджера «The Catcher in the Rye» українською у перекладі О.П. Логвиненко та Ч. Діккенса «Hard Times» у перекладі Ю. Лісняка.

Через здійснення аналізу зв'язку типів міжмовної асиметрії з перекладацькими трансформаціями ми апелюватимемо до тих різновидів перекладацьких перетворень, які відбуваються на граматичному та лексичному мовному рівнях, та розрізнятимемо відповідні типи міжмовної симетрії. Таким чином, в нашій роботі здійснено спробу представити міжмовну асиметрію на граматичному та лексичному мовних рівнях, які є причиною деформації плану вираження та плану змісту.

Стосовно асиметрії фонетичного рівня, нами лише частково буде розглянуто цей бік міжмовної асиметрії, яка є наслідком мінімальної кількості перекладацьких перетворень, тобто переходу від фонетики мови оригіналу до

фонетики мови перекладу, оскільки без зміни звукових оболонки значень переклад взагалі неможливий. Варто також зауважити, що фонетичне перетворення вихідного висловлювання не може вважатися повноцінною трансформацією, оскільки воно є обов'язковим, константним елементом процесу перекладу.

3.1. Перекладацькі трансформаційні стратегії на граматичному мовному рівні

Реалії, які виступають проявами мовної картини народу; позначені поняттями, пов'язаними з побутом і світоглядом суспільства, яке створило їх, бо вони надають національний колорит тексту оригіналу. Перекодування національних мовних реалій вирішує питання передачі історичної і культурної своєрідності інформації, закладеної в тексті оригіналу іншою мовою [27, с.47]. Реалії національної культури, як відомо, реалізуються в іншій мові через культури, які є комплексними міжрівневими одиницями з діалектичною єдністю стилістичного і екстралінгвістичного (понятійного або предметного) змісту [25, с.44]. Культури є відособленою групою знаків мовної картини світу, які несуть в собі сукупність ознак культурологічного фонду того або іншого народу. Лінгвокультури, як відомо, відображають взаємодію реалії-предмета [25, с.134], яка вміщує в себе усі властиві цій реалії характеристики, а також її план змісту і вираження.

У своїй роботі для аналізу міжмовної асиметрії з урахуванням мовних рівнів посилаємося на класифікацію типів міжмовної асиметрії, використовуючи теоретичні праці Т. Некряч, В. Матюши, доповнюючи їх основними узагальненнями Ш. Баллі, М. Гарбовського, В. Гака, Ю. Камінського, Н. Меншикової та ін. Т. Некряч, В. Матюши розрізняють системний, ситуативний та експлікативний типи міжмовної асиметрії, доповнюючи їх «асиметрію з додатною відповідністю» (В. Матюша), внаслідок якої найповніше розкривається авторський задум, «асиметрію з

нейтральною відповідністю» (відхилення перекладача від ТО, які пов'язані з його творчою індивідуальністю і не впливають на авторський задум) та «з невідповідністю» (асиметрія, що виходить за рамки адекватності і суперечить чи спотворює авторський задум) [75, с. 41].

Міжмовні зв'язки, міжмовні системні еквіваленти складають основу еквівалентного перекладу, але загальновідомо, що при перекладі дуже часто виникає потреба у відступі від системних еквівалентів, тобто в перекладацьких трансформаціях, які стають причиною виникнення явища міжмовної асиметрії в перекладі. При перекладі, як правило, здійснюється порівняння засобів двох мов: ізоморфних засобів, що мають однакові значення, ідентичні або подвійні характеристики в системі мов та аломорфних засобів, тобто не існуючих адекватних системних еквівалентів в іншій мові. До аломорфних засобів можна віднести лакуни (лексичні, граматичні) та розходження в обсязі значення слів або граматичних категорій. Наприклад, відсутність артикля в українській мові (граматична лакуна) або відсутність окремих лексичних одиниць (лексична лакуна), які перекладаються через описовий, аналоговий переклад. Наприклад, в англійській мові існує чотири форми минулого часу, які відповідають лише двом в українській мові. Таким чином, можна констатувати, що співвіднесення структурного і перекладацького еквівалента складають дослівний переклад або міжмовну симетрію, їх розбіжності складають не дослівний, а трансформативний переклад або міжмовну асиметрію. Коли ми мова йде про власне перекладацькі трансформації, то мається на увазі використання ізоморфних засобів при перекладі, які наявні в обох мовах. Але тут слід розрізняти й квазі-трансформації, тобто ті розходження, розбіжності, які визначаються як аломорфні засоби в мовах оригіналу і перекладу та передбачають використання неоднорідних засобів при перекладі (структурна або системна асиметрія) [с. 75].

Отже, міжмовна асиметрія передбачає різні перекладацькі трансформації, які в першу чергу здійснюються за допомогою ізоморфних та аломорфних засобів мови оригіналу і перекладу. Досягнення перекладацької

еквівалентності попри всі розбіжності в формальних та семантичних системах двох мов вимагає від перекладача перш за все вміння здійснювати різноманітні численні якісні міжмовні перетворення, тобто перекладацькі трансформації, які мають комплексний характер і характеризують переклад як складний процес. Міжмовна комунікація, міжмовне взаєморозуміння значною мірою залежить від компетентності перекладача, його професіоналізму та майстерності.

Отже, спробуємо проаналізувати типи міжмовної асиметрії, що спричинена перекладацькими трансформаціями граматичного рівня, до яких перш за все, належать різноманітні додавання, опущення, перестановки та заміни на морфологічному та синтаксичному рівнях (морфологічні перетворення на основі слівформ і синтаксичні перебудови на базі словосполучень, речень та надфразових єдностей).

У першу чергу це стосується використання артикля, оскільки він (як визначений, так і невизначений), незважаючи на своє вкрай відвернене значення, нерідко вимагає значеннєвого відображення в перекладі, а його переклад стає наслідком прояву асиметрії плану вираження. При перекладі з англійської мови українською варто пам'ятати про те, що в деяких випадках важливо передавати значення артиклів, бо коли перекладач інколи випускає з уваги цю необхідність, страждає не лише план вираження, а й план змісту тексту перекладу, й в такому випадку можна говорити про неадекватний, дефективний переклад. Значення цієї частини мови в переважній більшості випадків передається лексичними засобами, іноді порядком слів, при цьому використовуються наступні способи трансформації: заміна й додавання (відсутність категорії артикля викликає в українському перекладі заміни його іншою лексичною одиницею, що автоматично спричиняє й додавання в тексті перекладу), опущення (якщо артикль не несе певне значеннєве навантаження, його можна при перекладі випустити), але усі згадані способи перевираження артикля в мові перекладу таким чи іншим чином спричиняють виникнення міжмовної системної асиметрії.

Як відомо, обидва артиклі мають займенникове походження: визначений артикль походить від вказівного займенника, а невизначений – від неозначеного займенника, що в свою чергу є похідним від числівника *один*. Ці первісні значення артиклів виявляються в їх сучасному вживанні. Цілком природно, що в таких випадках їхнє лексичне значення має бути передане в перекладі для досягнення норм гармонійного перекладу, інакше українське речення було б неповним і неточним: *Where I want to start telling is **the** day I left Pencey Prep* [182, р. 94]. – *Найкраще почати з **того** дня, коли я чухнув із Пенсі* [121, с.6]. Як бачимо з наведеного прикладу, український перекладач (О. Логвиненко) вдається до аналогічних способів перевираження визначеного артикля *the*, де він виступає у своєму первісному значенні вказівного займенника. Представлений трансформаційний переклад призводить до зміни плану вираження висловлювання та стає причиною прояву системної, а разом з нею і ситуативної асиметрії з додатною відповідністю.

У деяких випадках за своїм значенням невизначений артикль наближається до значень неозначених займенників «some» і «any», які в перекладі українською передані через трансформацію заміни невизначеного артикля «a» засобами числівника «один», що зовсім не порушує засад адекватності в перекладі, отже трансформація заміни викликає асиметрію плану вираження, яка є системною за походженням: *It was that kind of **a** crazy afternoon* [182, р. 97]... – *Був **один** із тих паскудних днів* [121, с. 7].

Досить частотною є також системна асиметрія, що спричинена перекладацькою трансформацією, обумовленою замінами категорії числа. Ця категорія виражає кількісні відносини, що існують у реальній дійсності, відбиті у свідомості носіїв двох мов, й має морфологічне вираження у відповідних формах мови. Зазвичай категорія числа, що відображає кількісні відносини між реальними предметами, «прив'язана» до іменника.

В українській та англійській мовах категорія числа представлена семами одиничності й множинності, що знаходять своє вираження у формах однини і множини. Таку асиметрію плану вираження, за класифікацією Н. Меншикової,

можна також віднести до парадигматичної асиметрії. Однак ця категорія нерідко стає тією причиною, що спонукує перекладачів вдатися до деяких морфологічних трансформацій, зокрема – заміни множини англійського іменника одніною українського й навпаки. Особливо це стосується необчислюваних іменників, які виражають абстрактні явища. Наприклад: *He's got a lot of dough, now* [182, p. 94]. – *Тепер грошей у нього як полови* [121, с. 6].

У наступному прикладі спостерігаємо зворотню трансформацію, коли іменник множини передається відповідним іменником однини, й лексичне значення словоформи в однині має узагальнюючий характер. Як бачимо, така перекладацька стратегія спричиняє системну асиметрію плану вираження з додатковою відповідністю: *If there's one thing I hate, it's the movies* [182, p. 94]. – *Коли я щось і ненавиджу, то це кіно* [121, с. 6].

В українській мові поширеною є категорія граматичного роду, і кожний іменник, що позначає живу або неживу істоту, у складі своїх сем, що визначають його граматичну сутність, обов'язково має сему роду – чоловічого, жіночого або середнього. Категорія роду в іменників англійської мови носить формальний характер, крім іменників на позначення людей і тварин. У більшості випадків при перекладі перекладач керується нормою рідної мови, її традиціями, згідно з якими одні тварини, рослини, птахи виявляються жіночого роду, а інші – чоловічого, й легко змінює один рід на інший. Наприклад: *The best one in it was «The Secret Goldfish.» It was about this little kid that wouldn't let anybody look at his goldfish because he'd bought it with his own money* [182, p. 94]. – *Найкраще оповідання так і називалося: «Загадкова золота рибка». Там про одного хлопчика, який не давав нікому подивитись на свою золоту рибку – він купив її за власні гроші* [121, с. 6].

Як бачимо, перекладач узгоджує особовий займенник «*it*», присвійний займенник «*his*» і пасивний дієприкметник з родом іменника «*рибка*» в українській мові. Це свідчить про те, що застосування однієї граматичної трансформації змушує перекладача вдатися до низки інших змін в тексті перекладу. Чергова трансформація заміни не виходить за межі рамки

адекватності, отже, створену внаслідок такої трансформації системну асиметрію парадигматичного походження з додатковою відповідністю вважаємо цілком доречною. Вона, як і попередня, порушує лише план вираження та не завдає деформації плану змісту.

Одним з найпоширеніших видів морфологічних трансформацій вважається заміна частини мови. Подібні заміни зазвичай викликані різним використанням слів та різними нормами сполучуваності в англійській та українській, а в деяких випадках – відсутністю частини мови з відповідним значенням в українській [30, с. 46]. Найчастіше такі заміни стосуються іменника. Найпростіший вид цієї трансформації – «прономіналізація», або заміна іменника займенником. Наступний приклад морфологічної трансформації є досить типовим при перекладі з англійської українською, коли перекладач замінює іменник займенником з метою розвантаження речення та уникнення небажаного повтору: *Only seniors were allowed to bring girls with them* [182, р. 95]. – *Приводити їх з собою мали право тільки випускники* [121, с. 7]. Зазначена трансформація заміни частин мови є прикладом прояву ситуативної асиметрії, бо така заміна носить суто контекстуальний характер, тому що особовий займенник «*іх*» легко відновлюється з контексту, а причини перетворення не знаходяться в залежності від рівня граматичної схожості чи відмінності мов.

Для розмовного стилю, яким написано художні твори, що виступають матеріалом нашого дослідження, характерними трансформаціями є заміни неозначених займенників «*something*», «*anything*» іншими контекстуальними іменниками із залежними словами. Наприклад, в перекладі О. Логвиненко спостерігаємо трансформацію опущення: *Besides, I'm not going to tell you my whole goddam autobiography or anything* [182, р. 96]. – *Та я й не збираюсь описувати тут усю свою трикляту біографію* [121, с. 5].

Таким чином можна зробити висновок, що внаслідок трансформації опущення в українському перекладі виникає ситуативна асиметрія з

нейтральною відповідністю, що не виходить за рамки адекватності та не суперечить авторському задумові.

Ще однією частотною показовою трансформацією заміни частин мови, що призводить до ситуативної міжмовної асиметрії, є спосіб перекладу дієприкметника, який полягає у перетворенні його в особову форму дієслова, наприклад: ...*always showing some hotshot guy on a horse **jumping** over a fence* [182, p. 94]. –... *такий собі хвацький жевжик, **скаче** на коні через бар'єр* [121, с. 6]. В українському тексті замість герундія може вживатися або найбільш близький до нього за морфологічним статусом віддієслівний іменник, або інфінітив чи специфічна українська форма дієприслівника. Для аналізованих художніх творів найбільш частотним способом передачі герундіальної форми в українському перекладі є особова форма дієслова. У зв'язку із цим потрібна повна перебудова речення, що призводить до застосування перекладачем паралельних синтаксичних перетворень, як це презентовано у прикладі, де в перекладі герундій передано частотною заміною інфінітивом: *They don't do any damn more **molding** at Pencey than they do at any other school* [182, p. 95]. – *Проклят буду, в Пенсі «ліплять» анітрохи не більше, ніж у всякій іншій школі* [121 с. 6].

В наступному наведеному прикладі ми простежуємо застосування іншої граматичної трансформації морфологічного типу – заміна часу дієслова. В оригіналі дієслово-присудок стоїть в теперішньому невизначеному часі (Present Simple) і передається українською за допомогою дієслова в майбутньому часі. Цей тип перекладацької заміни є цілком обґрунтованим та пояснюється системною розбіжністю, яка існує в часових формах англійської та української мов, й тому вказана трансформація призводить до системної асиметрії у плані вираження текстової інформації оригіналу: *It is all right with me if you **flunk** me though* [182, p. 105] – *І я не ображусь, якщо ви мене **зріжете*** [121, с. 22].

Нерідко автори художніх творів свідомо вдаються до граматичних порушень, щоб індивідуалізувати мовлення того чи іншого персонажа твору. Здебільшого такі граматичні хиби виконують функцію маркерів соціальної чи

етнічної приналежності мовця. Таке їх стилістичне навантаження має бути адекватно відтворене в перекладі. Так, в оповіданні Дж. Д. Селінджера граматично некоректною є манера спілкування батьків одного з знайомих головного героя, Боба Робінсона: *You could tell he was very ashamed of his parents and all, because they said «he don't» and «she don't» and stuff like that and they weren't very wealthy* [182, p. 109]. – По ньому видно було, що він страшенно соромиться своїх батьків, бо вони люди **неосвічені, вишукано розмовляти не вміли й були не дуже багаті** [121, с. 28].

Те, що батьки Боба Робінсона для формулювання заперечення узгодженого з підметом в третій особі однини в часі Present Simple користуються допоміжним дієсловом *do* замість *does* (текст оригіналу) свідчить про їх низький рівень освіти. Крім того, в англійській мовній свідомості сприйняття змісту вислову відбувається на основі займенників, а не особової форми дієслова. Відтворити граматичну маркованість в одній мові граматичною маркованістю в іншій видається інколи неможливим, тому перекладач вдається до компенсаційних стратегій, а саме експлікативного способу перекладу, що створює експлікативну асиметрію.

Синтаксичні перетворення, так само як і морфологічні, безпосередньо відносяться до трансформацій граматичного типу. До них дослідники зараховують трансформації синтаксичних конструкцій (слів, словосполучень і речень), зміну типу підрядних речень, зміну типу синтаксичного зв'язку, трансформацію речення у словосполучення, перестановку підрядних частин у складнопідрядних і складносурядних реченнях та ін. Серед причин трансформацій цього типу найпоширенішими є нормативні, індивідуально-перекладацькі, лексико-семантичні й системно обумовлені. Нормативно-стилістичні й прагматичні причини є найменш характерними причинами синтаксичних трансформацій для перекладів аналізованих у нашій роботі художніх творів.

Відзначимо також, що синтаксичні трансформації є нейтральними відносно переданого у тексті змісту. В основному вони лише відображають

жанрові й стилістичні особливості мовної побудови текстів певних авторів і «манеру», «почерк» перекладача, тобто за класифікацією Т. Некрчяч призводять до ситуативної асиметрії з нейтральною відповідністю, які пов'язані з творчою індивідуальністю автора перекладу та не впливають на авторський задум. Таким чином вони не порушують базових засад еквівалентного перекладу та не призводять до асиметрії плану змісту, функціонуючи виключно в просторі плану вираження і форми тексту перекладу.

Частотна трансформація синтаксичного типу, трансформація заміни неперехідного дієслова перехідним, наслідком якої є представлена ситуативна міжмовна асиметрія синтагматичного походження простежується у прикладі: *If you really want to hear about it* [182, р. 96] ...– *Якщо ви справді надумали читати цю історію* [121, с. 5]. Заміни пасивної англійської конструкції активною українською, а також двоскладного речення односкладним призводить до ситуативної асиметрії з нетральною відповідністю в плані вираження: *Only seniors were allowed to bring girls with them* [182, р. 95]. – *Приводити їх з собою мали право тільки випускники* [121, с. 7].

Наступна причина, яка змушує перекладача використовувати граматичні трансформації на синтаксичному рівні – це характерна ознака синтаксичного улаштування англійської мови, для якої є властивим використання речень із абсолютними конструкціями (інфінітивними, герундіальними й ін.). Така їх нагромадженість призводить до заміни простого речення оригіналу складним у перекладі, і, як правило, при перекладі подібних комплексів українською змінюється тип речення, при цьому просте речення перетворюється в складнопідрядне, а інколи й у складносурядне. Наступний приклад наочно демонструє це явище та його «побічний ефект», міжмовну ситуативну асиметрію, за якої змінюється план вираження й форма висловлювання, але не страждає план змісту, що свідчить про те, що перекладач дотримується норм адекватного перекладу: *You could see the whole field from there, and the two teams bashing each other all over the place* [182, р. 95]. – *А звідти все футбольне поле –*

мов на долоні, і я добре бачив, як **обидві команди мотлошили** одна одну від воріт до воріт [121, с. 6].

Іноді застосування подібних трансформацій заміни простого речення складним може обумовлюватися суто граматичними причинами (наприклад, відсутність в українській мові прямих відповідників). В інших випадках такі трансформації можуть бути викликані стилістичними особливостями мови, на яку перекладається текст. Розглянемо наступний приклад: *Anyway, it was the Saturday of the football game with Saxon Hall* [182, р. 95]. – *Одне слово, це було в суботу, коли наші грали із Сексон-холлом у футбол* [121, с. 6]. Якщо перекласти останній приклад майже дослівно та зберегти синтаксичну структуру оригіналу, ми отримаємо наступне речення в перекладі українською: «*Одне слово, то була субота гри в футбол із Сексон-холлом*». Отже, якщо перекладач спробував би зберегти вихідну конструкцію, то розглянуте речення отримало б граматично припустиму, але стилістично менш прийнятну форму, вочевидь, що подібне транспонування змісту спричинило ситуативну асиметрію з нейтральною відповідністю у вигляді деформації плану вираження, але план змісту залишився би абсолютно тотожним оригіналу.

Наступний вид синтаксичних трансформацій зворотній вищезгаданому, тобто, коли складне речення замінюється простим, також призводить до ситуативної асиметрії плану вираження, змінюючи форму висловлювання в перекладах. Така стратегія перевираження змісту пов'язана з тим, що для англійських художніх текстів характерне широке використання складнопідрядних речень у порівнянні з українськими текстами. У результаті може відбуватися згортання підрядних речень, наприклад у дієприкметник (дієприкметниковий зворот), дієприслівник (дієприслівниковий зворот) або віддієслівний іменник із прийменником. Прикладом трансформації випущення в українському тексті є: *I probably wouldn't see him again till Christmas vacation started* [182, р.96]. – ...*що до різдвяних канікул я уже його не побачу* [121, с. 7].

Для художнього перекладу також актуальне членування речення, при якому одне вихідне речення (частіше складне й рідше просте) перетворюється у два (і більше) та стає джерелом асиметрії форми у синтагматичному плані через те, що членування приводить до зменшення довжини речення при перекладі, а розбивка громіздких конструкцій на самостійні елементи призводить до спрощення структури речення мови перекладу. Вважається, що недоцільно зберігати в перекладі структуру подібних англійських речень, тому що така перевантаженість речення інформацією не відповідає нормам української мови, хоча для англійського синтаксису об'єднання декількох незалежних думок в одне речення є цілком типовим. На наш погляд, наступний приклад дуже наочно демонструє цю особливість англійської мови:

If you really want to hear about it, the first thing you'll probably want to know is where I was born, and what my lousy childhood was like, and how my parents were occupied and all before they had me, and all that David Copperfield kind of crap, but I don't feel like going into it, if you want to know the truth [182, p. 96].
– Якщо ви справді надумали читати цю історію, то насамперед вам, мабуть, захочеться довідатись, де я з'явився на світ божий, як минало моє безголове дитинство, що робили мої батько й мати, поки мене ще і в проекті не було, – одне слово, всю оту муру в душі Девіда Копперфілда. Та як хочете знати правду, я не маю охоти закопуватись у той мотлох [121, с. 5].

В наведеному прикладі простежується цілий комплекс граматичних трансформацій, адже крім очевидного членування в українському перекладі присутня морфологічна заміна особового займенника іменником, заміна складного речення простим, пасивної конструкції активною, ускладнення речення вставними конструкціями тощо. Таким чином, можна констатувати й велику питому вагу асиметричності плану вираження, що присутня в текстах перекладів, її безпосередню наслідувальність за граматичними трансформаціями різного рівня та складності.

Інша причина міжмовної ситуативної асиметрії виявляється в перекладацьких трансформаціях з об'єднання речення, що полягає в

перетворенні двох і більше самостійних, незалежних речень в одне, при цьому в новоствореному реченні може бути будь-який вид синтаксичного зв'язку. У наступному прикладі два самостійних незалежних речення транспоновано без залучення засад трансформації об'єднання, що свідчить про виключно ситуативну манеру міжмовної асиметрії плану вираження за граматичних трансформацій синтаксичного рівня, її необов'язковість та низький рівень регламентованості: *The best one in it was «The Secret Goldfish». It was about this little kid that wouldn't let anybody look at his goldfish because he'd bought it with his own money* [182, p. 94]. – *Найкраще оповідання так і називалося: «Загадкова золота рибка». Там про одного хлопчика, який не давав нікому подивитись на свою золоту рибку – він купив її за власні гроші* [121, с. 6].

Ще одним підвидом синтаксичної трансформації є заміна двоскладного речення односкладним, що також призводить до ситуативної асиметрії плану вираження. Це явище цілком природне для дистантних мов, за залученням яких ведеться аналіз залежності міжмовної асиметрії від перекладацьких стратегій перевираження змісту оригіналу. Відповідно до граматичних норм в англійському стверджувальному й заперечному реченні має зберігатися прямий порядок слів, за умови відсутності необхідності вносити додаткове значення та робити емпфузу за допомогою граматичної інверсії. Важлива ще й та обставина, що англійське речення, як правило, вимагає наявності у своєму складі обох головних членів, підмета та присудку. Це спостерігаємо на прикладі наступних речень: *He just got a Jaguar* [182, p. 94]. – *Недавно купив собі «ягуара»* [121, с. 6].

Заміна виду синтаксичного зв'язку в реченні також є свідченням міжмовної ситуативної асиметрії плану вираження. Тут необхідно зазначити, що англійська й українська мовні граматичні системи мають у своєму розпорядженні аналогічні способи поєднання речень. Вони можуть з'єднуватися за допомогою сурядного, підрядного або безсполучникового зв'язку. Однак в українській перевага надається сурядному зв'язку, тоді як в англійському синтаксисі домінують підрядні конструкції. Є також приклади,

коли сурядний або підрядний зв'язок замінюється безсполучниковим й навпаки. Наприклад: *That isn't too far from this crumby place, and he comes over and visits me practically every week end* [182, p. 94]. – *Це не дуже далеко від нашої занюханої лікарні, брат майже щосуботи навідується сюди* [121, с. 6]. У цьому прикладі англійське речення є складносурядним з єднальним сполучником «and», друга частина якого ускладнена однорідними присудками, й в українському перекладі простежується спрощення цього речення.

Наступний приклад демонструє заміну складного безсполучникового англійського речення на складнопідрядне реченням з підрядним з'ясувального виду в українському перекладі та асиметрію плану вираження: *He knew I wasn't coming back to Pencey* [182, p. 96]. – *Він знав, що в Пенсі я вже не вернуся* [121, с. 7].

Ситуативна асиметрія з нейтральною відповідністю в тексті перекладу нерідко провокується перекладацькою стратегією, за якої змінюється порядок лінійної наступності частин складного речення – головного й підрядного. Такого роду трансформацію демонструє наступний приклад: *He used to be just a regular writer, when he was home* [182, p. 94]. – *Поки Д. Б. сидів удома, то був письменник як письменник* [121, с. 6].

Яскравим прикладом подолання міжмовної асиметрії в перекладі є рішення, прийняті у цьому аспекті українським перекладачем Ю. Лісняком при перекладі роману Ч. Діккенса «Важкі часи»: *The emphasis was helped by the speaker's voice, which was inflexible, dry, and dictatorial. The emphasis was helped by the speaker's hair, which bristled on the skirts of his bald head, a plantation of firs to keep the wind from its shining surface, all covered with knobs, like the crust of a plum pie, as if the head had scarcely warehouse-room for the hard facts stored inside. The speaker's obstinate carriage, square coat, square legs, square shoulders, – nay, his very neckcloth, trained to take him by the throat with an unaccommodating grasp, like a stubborn fact, as it was, – all helped the emphasis* [164, p. 1]. – *Додавало ваги тим словам і промовцеве чоло, що «квадратовим муром» здіймалося на підмурку з брів, під яким, у двох темних западинах, ніби*

в підвалах, вигідно поміщались затінені муром очі. **Додавав їм ваги** й промовців рот – великий, тонкогубий та суворий. **Додавав їм ваги** й голос його – рівний, сухий і владний. **Додавала їм ваги** й лисина його з вінчиком настовбурченого волосся, неначе обсаджена ялинками, щоб захистити від вітру лискучу її поверхню, всю гудзувату, як шкуринка на пирогу з сливами, – ніби в тій голові вже тісно було нагромадженням там, як у коморі, невідпорним фактам. І його несхитна постава, квадратний сурдут, квадратні ноги, квадратні плечі – ба навіть сама краватка, привчена цупко стискати йому горлянку, мов неблаганний факт, – **усе те додавало ваги** його словам [38, с. 25]. Як бачимо, уживання лексем “*emphasize*” та похідної від неї “*emphasis*” у кожному реченні перекладу утворюють характерне «коло», що свідчить про хист перекладача знаходити оптимальне рішення для збереження форми й змісту оригіналу.

Певних трансформацій зазнають українські граматичні конструкції при відтворенні пасивних форм дієслова англійською: *the emphasis was helped*, який, на нашу думку, не завжди доречно перекладати тією ж граматичною формою в українській, й перекладач вдало віднайшов тотожну форму (**додавав їм ваги**). Проте усе «коло» цілком (*emphasized – the emphasis was helped – all helped the emphasis*) йому відтворити не вдалося, тож довелося користуватися прийомом компенсації. Вдалою знахідкою перекладача можна вважати використання всіх трьох наявних в українській мові родів для того, щоб зберегти ефект «кола», створений Діккенсом за допомогою іншої граматичної конструкції (*задля більшої ваги – додавало ваги – додавав їм ваги – додавала їм ваги – усе те додавало ваги*). Можна констатувати, що прочитання української версії наближає читача до начебто читання оригінального твору через розвиток уяви, коли фразою «*задля більшої ваги*» герой твору підкреслював кожну свою фразу, черкаючи «квадратовим пальцем» по вчителевому рукаві.

Отже, керуючись представленим аналізом міжмовної асиметрії, приходимо до наступного висновку: в перекладі прозового художнього твору

на граматичному рівні можна простежити два типи асиметрії: системну та ситуативну. Перша залежить від рівня граматичної схожості чи відмінності мов й тому має місце лише на граматичному рівні, проте, ситуативна асиметрія є нерегламентованою, і в більшості випадків її прояв залежить від особистості перекладача та тих стратегій і технік, якими він користується при виборі способу перекладу задля досягнення адекватного прочитання тексту оригіналу. Таким чином, ситуативна асиметрія передбачає розбіжність між оригіналом і перекладом, обумовлену конкретною текстуальною ситуацією прозового художнього твору.

3.2. Перекладацькі трансформаційні стратегії на лексичному мовному рівні

Лексичний рівень прозового художнього твору безумовно є тлом формування та функціонування міжмовної асиметрії вже через те, що він підпорядкований авторським інтенціям. Головне завдання перекладача – не викривити творчу індивідуальність автора, зберегти найсуттєвіші змістові й формально-естетичні елементи твору, закладені на цьому мовному рівні. Письменники в своїх творах використовують різні класи слів, подекуди протилежні, задля створення певного стилістичного ефекту, тому перекладачеві потрібно враховувати цілісний задум автора.

В художньому перекладі лексичному рівню зазвичай відводиться найпочесніше місце. На цьому рівні перекладач має враховувати не лише значення слова, а і його конотації. Потреба у зрозумілості для реципієнта є причиною широкого використання ситуативної асиметрії у перекладі на цьому мовному рівні. Варто також зазначити, що сутнісні висловлювання з яскравим стилістичним забарвленням (на фонетичній, лексичній і фразеологічній основі) в більшості випадків не можуть бути відтворені через симетричний переклад, оскільки при цьому втрапився б сенс чи логічність викладу, що також цілком пояснює домінування ситуативної асиметрії на лексико-стилістичному рівні. Перейдемо до аналізу перекладацьких трансформацій та

їх впливу на міжмовну асиметричність в перекладі українською обраних нами в якості матеріалу дослідження прозових творів.

Лексичні трансформації застосовуються при перекладі у випадку, якщо в вихідному тексті зустрічається нестандартна мовна одиниця на рівні слова, наприклад, яке-небудь власне ім'я, властиве вихідній мовній культурі та відсутнє в мові перекладу, термін професійної галузі, слова, що слугують на позначення предметів, явищ чи понять, властиві для вихідної культури чи для традиційного найменування елементів третьої культури, але які відсутні чи мають іншу структурно-функціональну впорядкованість у мові перекладу. Такі слова посідають дуже важливе місце у процесі перекладу, вони є порівняльно незалежними від контексту, але водночас надають тексту перекладу різну спрямованість, в залежності від вибору перекладача. Саме на цьому мовному рівні й виявляється етнолінгвістична асиметрія, що лаштується на транспонуванні змісту тексту однієї мови та культури в текст іншою мовою та культурою, та яке спрямоване на їх гармонізацію з метою створення гармонійного перекладу, що здатен інтегруватися в іншу культуру та стати її здобутком. Нагадаємо, що під етнолінгвістичною асиметрією ми розуміємо одночасне проявлення в процесі перекладу фактів міжмовної та міжкультурної асиметрії, які виявляються в незбігу чи лакуарності елементів системи однієї мови й культури при зіставленні їх з відповідними елементами системи іншої мови та культури.

До лексичних стратегій перекладу, які є своєрідним ресурсом виникнення міжмовної, а разом з нею й міжкультурної асиметрії, традиційно відносяться наступні: транскрипція й транслітерація, калькування, лексико-семантичні заміни, конкретизація, генералізація, модуляція, змістовий розвиток.

Одним із складних та дискусійних питань залишається проблема вибору способу перекладу реалій, який вимагає оптимальної відповіді на питання: використовувати таку стратегію їх перекладу як транслітерацію або транскрипцію чи, власно, перекладати безпосередньо. Важливо визначити,

який з двох шляхів буде кращим для сприйняття тексту та його колориту, дозволить найповніше розкрити значення реалії, скоротити до мінімуму втрати, що забезпечить максимальну можливість для їх компенсації. У більшості випадків саме транслітерація є бажанішим способом перекладу. Це пояснюється тим, що вона зберігає національний колорит у перекладі. Але транслітерація необхідна саме тоді, коли важливо зберегти лексичну стислість позначення, що відповідає його звичності в мові перекладу, і разом з тим підкреслити специфічність предмета, про який йдеться в оригіналі, якщо немає точного відповідника в мові перекладу. Оцінюючи доцільність застосування транслітерації, необхідно враховувати, наскільки важлива передача цієї специфічності. Якщо в останньому немає потреби, то застосування транслітерації перетворюється у зловживання іншомовними запозиченнями та спричиняє засмічування рідної мови. Стосовно транскрипційного способу перекладу можна додати, що він підкреслює стилістичну активність одиниці й через це підкреслює національний колорит. Перейдемо до диференціації міжмовної асиметрії через надання аналізу способів перекладу реалій українською, що представлено у наступних прикладах: *Jaguar* [182, р. 92] – *Ягуар (транслітерація)* [121, с. 4]; *Oxford* [182, р. 115] – *Оксфорд (транскрипція)* [121, с. 33]; *B.M. (Bryn Mawr)* [182, р. 116] – *Брин-Мор. Жіночий коледж в штаті Пенсільванія (транскрипція і пояснення, яке надається у вигляді зноски)* [121, с. 34]; *Vogue* [182, р. 133] – *Вог. Журнал для жінок (транскрипція та пояснення, яке надається у тексті у вигляді зноски)* [121, с. 51]; *Greenwich Village* [182, р. 146] – *Гринвіч-віллідж. Район в Нью-Йорку, де живе багато художників, поетів тощо. (транслітерація з транскрипцією та пояснення, яке надано у вигляді зноски)* [121, с. 64]; *Quaker* [182, р. 158] – *Квакер. Квакери – релігійна секта в Америці (транскрипція і тлумачення, яке надається у вигляді зноски)* [121, с. 76]; *West Point* [182, р. 161] – *Вестпойнтське військове училище (транслітерація із додаванням характерних узгоджувальних закінчення прикметника в роді, числі й відмінку та пояснення)* [121, с. 80]; *Thomas Gradgrind* [164, р. 2] –

Томаса Товкмач [38, с. 78]; *Mr. Bounderby* [164, р. 77]. – *Пан Горлодербі* [38, с. 89]; *Stone Lodge* [164] – *Кам'яна Осада* [38].

Як бачимо, використання транскрипції і транслітерації до реалій, які набули статусу інтернаціоналізму, тобто є добре відомими реципієнту перекладу є цілком виправданим, й тим самим не викликає асиметрії плану змісту; ситуативна асиметрія плану вираження з додатною відповідністю також не суперечить засадам еквівалентного, адекватного перекладу. В окремих випадках перекладачам доводилося додавати пояснення у вигляді зноски або безпосередньо вносити пояснення після самої транскрипції чи транслітерації. Необхідність внесення подібних змін визначається різним об'ємом фонових знань реципієнтів оригіналу та перекладу, а також різницею в системах мов, яка перешкоджає однаковому сприйняттю цих текстів різномовними комунікантами. Подібні трансформації, які базуються на внутрішньотекстових поясненнях реалій або їх коментарях, залучаються до тих, що є джерелом експлікативної асиметрії з нейтральною відповідністю.

Перекладачі також застосовують суто описовий переклад та описовий переклад в сполученні з іншими перекладацькими стратегіями, але це в тих випадках, коли перекладачами не виявлено в МП адекватного еквіваленту, яким можна було б передати реалію. Такий переклад деформує план вираження, але залишає план змісту без істотних викривлень та призводить до ситуативної асиметрії: *Brooks* [182, р. 178] – *Брукс (транскрипція)* [121, с. 96]; *Vitalis* [182, р. 116] – *Віталіс (транслітерація)* [121, с. 34]. З контексту виходить, що мова йдеться про крамницю одягу, але ж в дійсності *Brooks* – то ательє чоловічого одягу, тобто в перекладі виявляється ситуативна асиметрія з невідповідністю, що руйнує план змісту. План змісту викривлено й в перекладі наступної побутової реалії *Vitalis* українською, бо така назва косметичного засобу для волосся не має належної конотації в свідомості українського реципієнта та призводить до ситуативної асиметрії з невідповідністю.

Зовсім інший підход до перекладу власних імен, зокрема прізвищ головних героїв у романі Ч. Діккенса демонструє Ю.Лісняк, який замість транскрипції і транслітерації надає цим іменам промовистого звучання, й український читач відразу відчуває можливість створити портрет головного героя й навіть окреслити його внутрішній світ.

У романі «Важкі часи» головний персонаж Томас Товкмач (у перекладі «*Thomas Gradgrind*») репрезентується як тупий, обмежений у знаннях вчитель, що ламає дитячі душі своїм культом цифр і фактів, неприязню до уяви і подій, нав'язуючи (товкмачуючи) усім свої погляди на життя: *A man of realities. A man of facts and calculations* [164, р. 2] – *Томас Товкмач, пане добродію. Людина здорової думки. Людина фактів і розрахунку* [38, с. 78]. *A man who proceeds upon the principle that two and two are the four* [164, р. 2] – *Людина, яка завжди керується правилом, що два плюс два – чотири і ні на крихту не більше, і якої ніхто в світі не переконає, ніби може бути не так* [38, с. 78]. Отже, Ю. Лісняк використовує слово, яке не тільки розкриває сутність персонажу українською мовою, й в одночас зберігає його природне звучання в англійській: *Toalkmuch – who is talking much – Той, хто багато теревенить, навіть подумки*. Більшість денотативних реалій передані засобами функціональних аналогів в тих випадках, якщо в культурі сприймача існує подібна за змістом та функціями реалія, що не суперечить засадам адекватного перекладу та продукує ситуативну асиметрію: *Navajo blanket* [182, р. 100] – *Індіанська ковдра (функціональний аналог)* [121, с. 18] – *Hound's (tooth jacket)* [183, р. 113].

Метод калькування використовується у тих випадках, коли транскрипція чи транслітерація з якихось причин неможлива, але за умови, що при дослівному перекладі зміст реалії не руйнується і вона зрозуміла реципієнтові. Калька дозволяє перенести реалію в мову перекладу за максимально повного збереження семантики та призводить до ситуативної асиметрії з нейтральною відповідністю, часто з втратою національного колориту: *Cowboy general* [182, р. 184] – *Парадний генерал (описовий переклад*

першого слова і дослівний переклад другого слова) [121, с. 102]; *a dry Martini* [182, р. 186] – *Мартіні* (транскрипція лише одного слова зі всього словосполучення) [121, с. 104]; *five bucks* [182, р. 153] – *п'ять зелених* (дослівний переклад зі збереженням сленгу) [121, с. 71].

Наступний приклад досить красномовно підтверджує правомірність раніше висловленого нами застереження щодо важливості внесення деяких експлікацій при перекладі реалій для збереження повноцінності прагматичного аспекту перекладу, що передається тією чи іншою реалією. В цьому прикладі прийом додавання розкриває зміст незрозумілої для українського читача назви пудингу *Brown Betty* та призводить до появи ситуативної асиметрії, поєднаної з експлікативною асиметрією плану вираження з нейтральною відповідністю: *..for desert you got **Brown Betty**, which nobody ate ...* [182, р. 119] – *...а на десерт була «руда Бетті» – листковий пудинг із сухарів з яблуками* (півкалька і пояснення) [121, с. 37]

Таким чином, аналізуючи переклад реалій та їх вплив на впровадження міжмовної асиметрії, доцільно апелювати до стратегій їх інтерпретування, а не трансформування, бо саме вони сприяють експлікації змісту, обов'язковому зверненню до своєрідності «картини світу», що конструюється при їх перекладі та «опредмечує індивідуальний, груповий і етнічний вербальний та невербальний досвід» [71, с. 118] комунікантів, неминуче призводять до висновку про те, що оперування мовою – це оперування культурно детермінованими знаками, які набувають змісту в діяльності людей. Таким чином, міжмовна асиметрія не функціонує в тексті перекладу відокремлено від міжкультурної асиметрії, обидва феномени переплітаються та призводять до виникнення більш комплексного та ширшого явища – етнолінгвокультурної асиметрії. Наведений нижче приклад якнайкраще демонструє вказану особливість перекладацьких інтерпретацій лексичного рівня, які спричиняють вищезазначене комплексне явище: *Where I lived at Pencey, I lived in the Ossensburger Memorial Wing of the new dorms. It was only for **juniors** and **seniors**. I was a **junior**. My roommate was a **senior*** [182, р. 92]... – *У Пенсі я жив у новому*

гуртожитку – в так званому корпусі Оссенберґера. Там поселяли тільки учнів **останніх двох класів**. Я вчився в **передостанньому класі**. А мій сусід у кімнаті був **випускник** [121, с. 10]. Як бачимо, в перекладі англійською з одного боку, спостерігається ситуативна асиметрія з невідповідністю плану змісту, (неадекватний переклад реалії), з іншого – такий спосіб транспонтування створює водночас ситуативну та експлікативну асиметрію плану вираження з нейтральною відповідністю та не призводить до руйнування плану змісту.

На прикладі перекладу реалій ми вже переконались, що перекладачами художніх творів часто використовуються різноманітні лексичні заміни. Прийоми перекладацької інтерпретації, що базуються на конкретизації чи генералізації, є досить частотними серед тих, що викликають явище міжмовної асиметрії та зумовлені присутністю у вихідній мові багатьох полісемічних і семантично складних слів, які не мають прямого відповідника в цільовій мові, або заміна яких є суто перекладацькою ініціативою та не порушує гармонізації тексту перекладу. Варто також зазначити, що під час перекладу одне й те саме слово може піддаватися лексичній трансформації в протилежних напрямках: у бік звуження або розширення вихідного значення, тобто може бути як об'єктом конкретизації, так і генералізації. В наступному прикладі й проілюстровано зазначені стратегії перекладу, що ґрунтуються на перекладацькій ініціативі: *You could hear him putting away his **toilet articles*** [182, р. 113]. –...*заходився складати оте своє **причандалля*** [121, с.31]. *He was the kind of guy that **hates to answer you right away*** [182, р. 115]. – *Такі, як Еклі, ніколи **не відзукуються з першого разу*** [121, с. 33].

В українському перекладі наданого фрагменту спостерігаємо конкретизацію й генералізацію, асиметрію на основі змістового розвитку або модуляції, й ці способи перекладу призводять до ситуативної асиметрії плану вираження з нейтральною відповідністю та зміни форми й обсягу висловлювання, але це не суперечить нормам адекватності й не деформує план змісту, бо з контексту перекладу відновлюється первинне значення і

зрозуміло, що йдеться про речі індивідуальної гігієни для гоління знайомого головного героя оповідання Дж.Д. Селінджера.

Приємом цілісного перетворення є одним з найпродуктивніших в художньому перекладі, тому переклади прозових творів надзвичайно насичені прикладами цілісного перетворення, що використовуються в перекладах крилатих висловів, прислів'їв і фразеологізмів.

Ситуативну асиметрію на основі прийому цілісного перетворення переконливо ілюструють переклади фразеологічного звороту *like a bat out of hell* в наступному фрагменті: *Horwitz drove off like a bat out of hell* [182, р. 127]. – *Горвіц рвонув з місця так, ніби за ним чорти гналися* [121, с. 45]. Дуже суттєвим в перекладі наведеного фразеологізму є й той факт, що метафора, використана в перекладі, досягає мети, влучності, при залученні процесів уявлення. Вона проходить через стадію образності, про що свідчить «первинна» долученість принципу фіктивності. Оперування модусом фіктивності «начебто» забезпечує в цій метафорі, згідно теорії В. Н. Телія, «перескок» з реального на гіпотетичне, яке сприймається як допущення, відображення дійсності, та надає можливість уподібнення дійсно існуючих і нереальних, вигаданих сутностей [131, с. 14 – 20]. Уподібнення сутностей в аналізованій метафорі відбувається за цілком певною ознакою, якою є швидкість. Образно-асоціативний комплекс вигаданої суті, що активується у свідомості фразеологічним інтенсифікатором *like a bat out of hell* («як кажан з пекла»), набуває статусу художнього зображення світу – його інобуття. Тобто представлений спосіб перекладу можна вважати цілком адекватним та тим, що породжує ситуативну асиметрію з нейтральною відповідністю на рівні вираження та не деформує висловлювання на рівні змісту.

Варто зазначити, що головна складність перекладу фразеологічних одиниць полягає в тому, що вони окрім певного змістового змісту, містять в собі багатство експресивно-стилістичних відтінків, тому завданням перекладача є, не лише передати українською мовою сенс одиниці фразеологізму, але і донести до цільової аудиторії її експресивність і

образність. Хоча і перекладення необразної фразеології неможна долучити до категорії понять, які не викликають жодних складностей при перекладі, перекладачеві слід бути уважним і уникати «підводного каміння». Розглянемо приклад перекладу необразної фразеології: *I got old Jane Gallagher on the brain again. I got her on, and I couldn't get her off* [182, p. 138]. *I got pretty run-down and had to come here and take it easy* [182, p. 94]. *Простуючи до вестибюля, я раптом знову згадав про каналію Джейн Галлахер. Згадав – і вже не міг викинути її з голови* [121, с. 56].

Дж.Д. Селінджер використовує фразеологізм «*to get on the brain*» – «згадати, замислитися» і далі обіграє його і вживає в еліптичній формі: «*get on*», «*get off*». «*Get off the brain*» має значення «забути, перестати думати». Можливий переклад фрази міг би бути таким: «*Я знову згадав про Джейн Галлахер.і не міг забути про неї*». Але автор твору не випадково обіграє цю фразеологічну одиницю, і перекладач надає цілком відповідний переклад, що призводить до ситуативної асиметрії плану вираження, оскільки фразеологізм «*викинути з голови*» означає «*намагатися забути; залишити думки про кого-небудь або про що-небудь*» створює в українського читача той же образ, що і в англійського: Холден не міг забути Джейн, хоча і дуже старався.

На основі контекстуального перекладу наступної фразеологічної одиниці *got pretty run-down* теж виникає ситуативна асиметрія, що стосується як плану вираження, так і плану змісту, бо розглядаючи такі одиниці в цільових мовах окремо від контексту, можна встановити, що вони не відповідають за значенням англійській, яка створює значення «*страшенної втоми, перевтомлення*», коли в цільовій мові ФО *врізати дуба* набуває значення «*вмерти*», але за використання перекладачами прислівників ступеня та міри дії *мало* з компенсаційними функціями та за засад антонімічного перекладу фрагменту в даному конкретному контексті обрана перекладацька стратегія може бути оцінена як така, що задовольняє вимоги до адекватного транспонування змісту оригіналу, при цьому в МП зберігаються сленгові зневажливі конотації вихідної одиниці перекладу: *I got pretty run-down and had*

to come here and take it easy [182, p. 94]. –...**як я мало не врізав дуба і мене притарабанили сюди, щоб я трохи оклигав** [121, с. 12].

Насиченість мовлення головного героя оповідання різними вираженнями, що містять сленгову конотацію, спонукає перекладачів до використання компенсаційних стратегій і в інших випадках. Вони застосовуються тоді, коли певні елементи МО не мають точних еквівалентів в МП і не можуть бути передані її засобами. У таких випадках, щоб заповнити семантичну або стилістичну втрату, викликану тим, що яка-небудь одиниця ТО виявилася такою, що неможна перекласти, або переклад якої супроводжується втратами певної частини змістового об'єму ТО, перекладач вдається до передачі бракуючої інформації іншими засобами. При перекладі стилістично зниженої лексики зазвичай використовують заміни слів мови оригіналу, що належать до нейтрального стилю чи реєстру розмовного просторіччя:

My parents would have two haemorrhages apiece if I told anything pretty personal about them [182, p. 94]. –...**і батька, й матір моїх по двічі вхопив би грець кожного, якби я почав роздзвонювати про їхні домашні справи** [121, с. 6]. *If there is one thing I hate, it's the **movies*** [182, p.85].]. – **Коли я щось і ненавиджу, то це кіно** [121, с.6]. *What the **hellya** reading* [182, p. 115]? –...**Що це ти в біса читаєш** [121, с. 33]? *Will you cut out this **crazy stuff*** [182, p. 209]? – **ти викинеш з голови оці примхи** [121, с. 127]? *I think even if I ever die, and they stick me in the cemetery, and I have a tombstone and all, it'll say "Holden Caulfield" on it, and then what year I was born and what year I died, and then right under it that it'll say "Fuck you". I'm positive, in fact* [182, p. 212]. –**Мені здається, навіть коли я помру і мене відтарабанять на кладовище, поставлять наді мною камінь, напишуть «Голден Колфідд», і коли народився, й коли помер, то внизу, під усім цим, хтось надряпає оті самі слова. Я певен, так воно й буде** [121, с.130].

Влучне і майстерне відтворення гри слів: «горобця» - «молодця» – «cat» – «rat» спостерігаємо у перекладі Ю. Лісняка. Як відомо, проблема

відтворення зазначеного стилістичного прийому завжди була і залишається сьогодні однією з найскладніших у перекладознавстві. Наприклад: *Miss Josephine Sleary in her celebrated Equestrian Tyrolean-Flower-Act, was than announced by a new clown (who humorously said **Cauliflower Act**)...*[164, p. 299]. – *Потім новий клоун оголосив, що виступить панна Джозефіна Слірі зі своїм уславленим кіннотірольським танцем квітів (він вельми дотепно назвав його «топ танцем»)...*[38, с.274].

Перекладацька майстерність Ю. Лісняка виявляється у відтворенні каламбуру, основу якого складають омофони, і перекладач віднайшов пару співзвучних слів в українській, й тим самим зберіг загальний контекст оригіналу: *So I tum be ridden of this woman, and I want t'know how? – No how, returned Mr. Bounderby* [164, p. 77]. – *Отож, я мушу спекатись цієї баби і хочу знати як. – Ніяк, - відказав пан Горлодербі* [40, с. 89].

Ще однією творчою знахідкою українського перекладача є адекватне відтворення фразеологічних зворотів методом трансформацій: *...wheather she would be plaintwise or abusive, tearful or tearing; wheather she would break her heart or break the looking glass* [164 , p. 107] –... *чи стане руба й відмовиться покинути його дім, чи в сльози вдариться, а чи в прокльони , чи її розіб'ється серце, а чи вона сама розіб'є люстро, - пан Горлодербі не годен був того передбачити* [38, с. 115]. В англійській мові цей стилістичний прийом має більшу експресивну силу (*she would break her heart, break the looking glass*), ніж в українській, де зміна суб'єкта 'she' дещо зменшує його емоційність.

Широке використання епітетів у романі обумовлене необхідністю надання влучних характеристик дійовим особам та подіям. Можна навіть відзначувати характерну для Діккенса розмаїтість стилістичних прийомів, що органічно співіснують у межах одного й того ж самого речення: *A lawn and garden and an **infant avenue**, all ruled straight like a botanical account-book.* [164 , p. 105] – *Лужок, сад, зародок алеї — все розкреслене під лінійку, мов якась ботанічна бухгалтерська книга* [38, с. 32].

Переклад багатьох експресивних висловлювань, що містяться в тексті оригіналу, інколи позначається відвертим нехтуванням загальних вимог до набуття еквівалентності при транспонуванні стилістично маркованої лексики, але в більшості випадків зберігається потрібна тональність висловлювання, що цілком відповідає адекватному перекладу та породжує ситуативну асиметрію з нейтральною відповідністю. Також до прийомів перекладу вульгаризмів і жаргонізмів відноситься евфемістичний переклад. Цим прийомом користуються, коли в тексті оригіналу зустрічається нецензурна лексика, яку передано в українському перекладі.

У наведеному прикладі нецензурна для носія англійської мови лайка *fuck you* представлена засобами змістового розвитку в українському перекладі. Це дозволяє зробити висновок, що деформація плану вираження в більшості випадків є неминучою та цілком виправданою або власно мовними нормами, культурноспецифічними засадами МО або перекладацькою ситуацією, в той час, коли дисгармонійний переклад призводить до асиметрії плану змісту ТП, виходить за рамки адекватності, порушує засади еквівалентного перекладу й спотворює авторській задум. Найяскравішим прикладом цьому безпосередньо слугує ситуативна асиметрія плану змісту з повною невідповідністю, що простежується у самій назві твору: *The Catcher in the Rye? – Над прірвою в житті*.

Повертаючись до розгляду проблеми перекладу реалій, варто зауважити, що *catcher* в оригінальній назві оповідання взагалі краще б було передати засобами транскрипції, бо *кетчер* – це не лише той, хто відіграє роль ловця в житті, який рятує дітей з християнської алузії Роберта Бернса, де діти падають із скелі, а він їх ловить. *Кетчер* – ще і бейсбольний гравець, той, хто ловить м'яча, саме через це головний герой Холден Колфілд всюди ходить у своїй улюбленій бейсбольці. Таким чином, в назві оригіналу оповідання простежується поєднання християнської й бейсбольної алузій, причому це синтез полярних речей: бейсбол, з одного боку, елемент масової культури, який немає нічого духовного, а з іншого боку, для американського реципієнта

бейсбол – це справжній культ, і в повісті Дж.Д. Селінджера ця популярна спортивна гра дуже вагома, вона стає контекстом життя сучасного авторові покоління. Можна стверджувати, що оригінальна назва містить куди глибші обертональності в той час, коли переклад українською зовсім не відображає поєднання конотацій популярного виду спорту з християнством та з цитатою Р. Бернса, а лише передає посилання на бажання головного героя врятувати дітей від падіння в метафорійну *прірву*, яку можна тлумачити як прагнення Холдена Колфілда вберегти дітей від подорослення, що також виявляється в його щирій любові до молодшої сестри, Фібі. У цьому контексті доречним буде зауваження, Дж.Д. Селінджер завдяки використаній алюзії в англійському тексті підкреслює прагнення і здатність Холдена Колфілда допомагати людям, в той час як в українському тексті увага читача фокусується на критичному становищі й власній потребі в підтримці головного героя.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

Здійснений аналіз з позиції цілісності перекладу українською романів Дж. Д. Селінджера «The Catcher in the Rye» та Ч. Діккенса «Важкі часи» за урахування різних типів міжмовної асиметрії на прикладах застосування перекладачами трансформаційних стратегій граматичного й лексичного мовного рівнів, що призводять до міжмовної асиметрії, дозволяє зробити наступні висновки:

1. Асиметрію в перекладі художнього твору доцільно розглядати крізь призму її співвідношення з авторським задумом, тому інтерпретативна свобода перекладача обмежується «рамкою адекватності» (відповідністю перекладу авторському задуму оригіналу), гармонійністю тексту перекладу. Вихід перекладача за межі «рамок адекватності» можна трактувати як перекладацьке свавілля.

2. Асиметрія в художньому перекладі, яка є наслідком низки перекладацьких стратегій, забезпечує мінімізацію етнокультурних втрат (передача реалій, збільшення обсягу фонових знань реципієнтів через внутрішньотекстові коментарі тощо). Однією з провідних засад тут є глибоке усвідомлення перекладачами усіх рівнів авторського задуму, обізнаність з естетичними принципами й творчою особистістю самого автора та особливостями авторського часопростору.

3. Авторська інтенція художнього твору, імплікована у формі оригіналу, може передаватися у перекладі шляхом широкого діапазону різних типів міжмовної асиметрії: системної, ситуативної, експлікативної.

4. Визначення ієрархії мовних рівнів у творі є практично неможливим, бо вони є невідривними один від одного і складають цілісність художнього прозового тексту, який не може існувати ані в оригіналі, ані в перекладі без жодного з них. Аналіз засвідчує, що у художньому прозовому творі автор використовує усі мовні рівні для створення сконденсованого стилістичного ефекту, а це вимагає додаткових зусиль від перекладачів.

5. У перекладах граматичного рівня художнього твору можна відстежити три типи асиметрії: системну, ситуативну та експлікативну. Через те, що системна асиметрія залежить від рівня граматичної схожості чи відмінності мов, власне, можна стверджувати, що вона має місце лише на граматичному рівні.

6. Лексичний рівень прозового художнього твору є суттєвим тлом формування та функціонування міжмовної асиметрії через те, що він підпорядкований авторським інтенціям. Головне завдання перекладачів на цьому рівні – не викривити творчу індивідуальність автора, зберегти найсуттєвіші змістові й формально-естетичні елементи твору, закладені на лексичному рівні. Автори аналізованих оригінальних творів використовують різні класи слів, подекуди протилежні, задля створення певного стилістичного ефекту, тому перекладачам доводиться враховувати цілісний задум автора оригіналу, щоб не зруйнувати план змісту тексту перекладу. Якщо перекладач вдається до подібної помилки, то в тексті перекладу можна спостерігати міжмовну асиметрію з невідповідністю, дисгармонійний переклад, який спотворює авторський задум.

Потреба у зрозумілості для реципієнта є причиною широкого використання ситуативної асиметрії у перекладі українською. Варто також зазначити, що сутнісні висловлювання з яскравим стилістичним забарвленням (на лексичній та фразеологічній основі) в більшості випадків не відтворюються перекладачами засобами симетричного перекладу, оскільки при цьому втрапився б сенс і логічність викладу, що також цілком пояснює домінування ситуативної асиметрії на лексико-стилістичному рівні.

7. Питома вага експлікативної асиметрії на обох мовних рівнях невелика, бо вона є доцільною лише у вигляді внутрішньотекстових коментарів та пояснень, які не є характерним для засад аналізованих прозових художнього творів, й тому що більшість пояснень та уточнень надається у вигляді позатекстових коментарів.

8. Перекладацькі трансформації та типи асиметрії є взаємозалежними. Проаналізований масив прикладів засвідчив, що експлікативна асиметрія зустрічається у незначній кількості випадків, здебільшого на основі генералізації, цілісного перетворення та компенсації. Ситуативна асиметрія виникає на основі усіх типів трансформацій без винятку та є найбільш поширеною.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Кваліфікаційна робота присвячена вивченню концепту міжмовної асиметрії в художньому перекладі, що обумовлено потребою більш глибокого вивчення механізму транспонування і гармонізації змістів іншомовного й інокультурного тексту при перекладі. У зв'язку з тим, що процес перекладу розглядається в цьому дослідженні в рамках концепції перекладацького простору як самоорганізованої системи змістів, правомірним є вивчення перекладу з позиції асиметрії, яка отримала в роботі статус ключового герменевтичного поняття.

Міжмовна асиметрія в роботі досліджується крізь призму засад теорії мовного знаку в рамках системи мови, асиметрії мовних знаків, поняття білінгвізму й інтерференції, теорії міжкультурної комунікації, теорії концептів в когнітивній лінгвістиці й лінгвокультурології, загальної теорії помилок, теорії перекладацьких помилок, породження і сприйняття сенсу в рамках семантики мови, теорії інтерпретації й розуміння сенсу в рамках взаємодії мов і культур.

Дослідження міжмовної асиметрії в процесі перекладу викликано потребою пошуку критеріїв якості перекладу. Якісним текстом перекладу визнано той, що є адекватним (гармонійним). Гармонійне інтерпретування цільовою мовою інтегрує традиційні критерії якісного перекладу, пов'язані з адекватністю та еквівалентністю, які не порушують «рамки адекватності» й співвідносяться з авторським задумом. Гармонійний, адекватний текст перекладу передає ту ж систему змістів, що і текст оригіналу, функціонуючи в іншій мові й іншій культурі. Способом породження гармонійного тексту перекладу визнаний пошук змістових міжмовних і міжкультурних відповідностей між текстами оригіналу та перекладу.

Вивчення нагальної проблеми в процесі перекладу призвело до необхідності розгляду основних засад транспонування культурологічно обумовленої інформації оригіналу, вивченню динаміки підходу до перекладу культурноспецифічного цільовою мовою, а також дослідженню перекладу як

форми міжкультурної комунікації. Вказані напрями роботи призвели до необхідності введення в категоріальний апарат дослідження поняття етнолінгвокультурної асиметрії. Виявлено зміст етнолінгвокультурної асиметрії як комплексного явища, що об'єднує міжмовну і міжкультурну асиметрію, й на конкретних прикладах продемонстровано їх прояв у перекладах українською.

Встановлено, що, з одного боку, міжмовна асиметрія, а разом з нею і міжкультурна асиметрія, впливає на текст перекладу, призводить до перекладацьких помилок, порушення плану змісту тексту перекладу і, як наслідок, до дисгармонійного «продукту» транспонування сенсів оригіналу. Такий вплив асиметрії має негативні наслідки і викликає певні труднощі для перекладачів. З іншого боку, продемонстровано, що міжмовна асиметрія, впливаючи на текст перекладу, призводить до гармонізації змістів текстів оригіналу і перекладу в перекладацькому просторі й виникнення гармонійного тексту перекладу, що характеризується позитивним результатом інтерпретування.

Відповідно до поставлених у роботі завдань, проведене дослідження асиметрії в перекладацькому просторі в аспекті міжмовної та міжкультурної взаємодії дозволило отримати наступні результати:

1. Представлено еволюцію категорії симетрії / асиметрії у філософських дослідженнях та перекладознавчих студіях;
2. Розглянуто різні підходи дослідників-перекладознавців і мовознавців до обраної проблематики;
3. Уточнено зміст поняття міжмовної асиметрії крізь призму зіставно-типологічного підходу;
4. Визначено ступінь відповідності перекладів задумові автора першотвору;
5. Проаналізовано та узагальнено типи різнорівневих трансформацій, що викликають міжмовну асиметрію у перекладі художнього твору на прикладах романів Дж. Селінджера «Над прірвою в житті», Ч. Дікенса «Важкі часи».

6. Виявлено сутність етнолінгвокультурної асиметрії як текстоформуючого чинника в перекладацькому просторі художнього тексту.
7. Досліджено типи етнолінгвокультурної асиметрії в порівняльному аспекті як чинника породження перекладацьких невідповідностей в художньому перекладі з англійської на українську.

Перспективи вивчення зазначеної в роботі проблеми, пов'язаної з виникненням міжмовної, а разом з тим й етнолінгвокультурної асиметрії в перекладі художнього прозового тексту, вбачаємо у розробці низки проблем теоретичного та практичного характеру, зокрема:

1. вияв впливу міжмовної та міжкультурної асиметрії при перекладі текстів різних функціональних стилів українською;
2. визначення та уточнення пропорцій симетричних і асиметричних змістів в перекладацькому просторі в процесі породження гармонійного тексту перекладу;
3. подальша розробка типології етнолінгвокультурної асиметрії;
4. розширення сфери та представленості мовних явищ для бути потрактування феномену культурноспецифічного у художньому перекладі;
5. врахування культурної специфіки на рівні граматичних форм і конструкцій (статичний аспект), організації мовних одиниць, прийнятих в окремій лінгвокультурній спільноті в залежності від типу дискурсу, в якому вони вживаються (динамічний аспект).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ажнюк М. Т. Актуальні питання перекладу художньої літератури / М. Т. Ажнюк. – Ужгород, 2011. – 32 с.
2. Алексеев А.Я. Стилистическая информация языкового знака // Филологические науки. – М., 1982. – №1. Англо-український словник. Склав М.І. Балла. Т.т.1,2. – К.: Освіта. – 1999.
3. Андреева Е. В. Перевод как трансгрессия / Е. В. Андреева // Вісник Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2011. – № 952: Філософія. Філософські перипетії. – Вип. 43. – С. 63–68.
4. Англо-український фразеологічний словник. Склав К.Т. Баранцев. – К.: Радянська школа, 1969.
5. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений. – М.: Наука, 1998. – 339 с.
6. Багринцева Н.В. Культурно-детерминированные факторы в теории и практике перевода (на мат-ле худ. англо-русских текстов): автореф. дис. ...канд. филол. наук. – М.: МГУ, 2001. – 24 с.
7. Баранов А.Н. Введение в прикладную лингвистику: Учебное пособие. – М.: Эдиториал УРСС, 2001. – 360 с.
8. Бархударов Л.С. Язык и перевод. Вопросы частной и общей теории перевода. – М.: Международные отношения, 1995. – 240 с.
9. Бацевич Ф. Теоретические аспекты коммуникативной девиатологии (на материале русского языка) // Русский язык: исторические судьбы и современность / Междунар. конгресс исследователей рус. яз. – М., 2001.
10. Белозерова Н.Н. Законы симметрии и перевод // Университетские чтения. Вып №1. Материалы первой Всероссийской научной конференции “Федоровские чтения”. – СПб.: Филологический факультет СПбГУ, 2000. – С.29 – 34.
11. Белозерова Н.Н. Законы симметрии и функционирование интертекста. Электронный ресурс. // URL: <http://frgf.utmn.ru/last/No7/journal.htm>

12. Бірюкова, О. О. Мовна парадигма у перекладознавчому просторі: симетрія та асиметрія // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Літературознавство. – 2014. – Вип. 41. – С. 385–394. – Бібліогр. в кінці ст.
13. Богин Г.И. Типология понимания текста: Учебное пособие // Психолингвистика: Хрестоматия / Сост. В.А. Пищальникова и др. – М: Узд-во Алт. Ун-та, 2002. – С. 29 – 74.
14. Болдырев Н.Н. Антропоцентричность языка с позиции разных культур // Филология и культура. Материалы 3–ей Международной научной конференции /Отв. ред. Н.Н. Болдырев. В 3–х ч. Ч.1. –Тамбов: Изд–во ТГУ им. Г.Р. Державина, 2001. – С. 15 – 21.
15. Бутакова Л.О. Языковая способность, языковая компетенция: способы лингвистической диагностики структур сознания индивида // Языковое бытие человека и этноса: психолингвистический и когнитивный аспекты / Под ред. В.А. Пищальниковой. – М.: МГЭИ, 2004. – Вып. 7. – С. 25– 39.
16. Быкова Г.В. Лакунарность как категория лексической системологии: автореф. дис. ... д–ра. филол. наук. – Воронеж, 1999. – 32 с.
17. Вайлд Оскар. Портрет Доріана Грея / Пер. з англ. – К.: Школа, 2003. – 255с.
18. Вежбицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов. М.: Языки славянской культуры, 2001. – 288 с.
19. Вейль, Герман // Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. — Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. — 742 с.].
20. Виноградов В.С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы). – М.: ИОСО РАО, 2001. –224 с.
21. Виноградов В.С. Перевод. Общие и лексические вопросы. – М.: КДУ, 2004. – 240 с.

22. Виноградова Т.Ю. Картина мира и некоторые аспекты межкультурной коммуникации // Филология и культура. –Тамбов: ТГУ им. Г.Р. Державина, 2001. Ч.2. – С.127 – 129.
23. Витренко А.Г. Декодирование прозаического художественного текста при переводе // Перевод как когнитивная деятельность. – М., 2003. – С. 54–83. (Тр. МГЛУ. – Вып. 480).
24. Воркачев С.Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт, становление антропоцентрической парадигмы в языкознании // Филологические науки. – 2001. – №1. – С. 64 – 72.
25. Воробьев В.В. Лингвокультурология (Теория и методы). Монография. – М.: РУНД, 1997. – 331 с.
26. Гадамер Х.-Г. Истина и метод: основы философской герменевтики. М.: Прогресс, 2004. – 704 с.
27. Гак В.Г. Асимметрия / В.Г. Гак // Языкознание. Большой энциклопедический словарь/ Гл. ред. В.Н. Ярцева. – 2-е изд. М.: Большая Российская энциклопедия, 2001. – С. 47.
28. Гак В.Г. Типология языковых преобразований при переводе // Текст и перевод. – М.: Высшая школа, 2000. – С. 63–75.
29. Гак В.Г. Язык как форма самовыражения народа // Язык как средство трансляции культуры. – М.: Наука, 1999. – С. 54–68.
30. Гарбовский Н. К. Теория перевода : учебник / Н. К. Гарбовский. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 2004. – 544 с.
31. Гнезділова Я.В. Реалізація емотивної функції в публічних промовах політичних діячів США та Великобританії // Мова і культура. – К.: Вид. дім Дмитра Бураго, 2003. – Вип. 6, Т. II: Психологія мови і культури. Мова і засоби масової комунікації. – С. 358–363.
32. Гончар Н.Г. Асимметрия текстов в переводческом пространстве // Вестник Челябинского государственного университета. – Сер. Филология. Искусствоведение. – Челябинск: ГОУВПО «Челяб. гос. ун-т», 2008. – № 21 (122). Выпуск 23. – С. 62–69.

33. Гончар Н.Г. Типология этноязыковой асимметрии: эрратологический аспект // Перевод и сопоставительная лингвистика: периодический научный журнал. Екатеринбург: УГИ, 2006, № 3. – С. 23 – 28.
34. Гринбаум О.Н. Гармония строфического ритма в эстетико–формальном измерении. – СПб., Наука, 2000. – 106с.
35. Дебренин, М. Место межъязыковой девиатологии в общей теории ошибок Электронный ресурс./ М. Дебренин// 2006 б. URL: <http://www.dialog-21.ru/dialog2006/materials/html/Debrenne.htm>
36. Демецька В.В. Адаптація як поняття перекладознавства й культурології / В. В. Демецька // Вісник СумДУ: Наук. журнал. Філологічні науки. – № 1'2007. – Т. 2. – С. 96–102.
37. Денисова Г.В. Проблемы перевода культурологически обусловленной лексики: автореф. дис. ... канд. филол. наук. – М.: МГИМО, 1998. – 25 с
38. Діккенс Ч. Тяжкі часи/ Пер. з англ. Ю. Лісняка. – К.: Дніпро, 1970. – 282 с.
39. Елизарова Г.В. Культура и обучение иностранным языкам / Г.В. Елизарова. СПб.: КАРО, 2005. – 352с.
40. Елизарова Г.В. Культурологическая лингвистика. Опыт исследования понятия в методических целях. – СПб.: Бельведер, 2000. – 140 с.
41. Ермолович В.И. В поисках критерия эквивалентности (О концепции Питера Ньюмарка) // Тетради переводчика. – Вып. 23. (Под ред С.Ф.Гончаренко). – М.: Высшая школа, 2001. – С. 23-3., с.25
42. Лукашевич Е.В. Моделирование концепта: психолингвистический аспект // Языковое бытие человека и этноса: психолингвистический и когнитивный аспекты: Сб. статей / Под общ. ред. В.А. Пищальниковой. – Барнаул: Изд–во Алт. ун–та, 2004. – С.126–136.
43. Зорівчак Р. П. Читаючи історію свого народу / Р. П. Зорівчак // Всесвіт. – 2007. – № 11 – 12. – С. 174 –177.
44. Зубкова Л.Г. Античные теории языкового знака // Методология современной лингвистики: проблемы, поиски, перспективы: Сб. статей / Под общ

45. ерія «Філол. науки». – 2006. – Вип. 11. – Т. 1. – С. 159–162.
46. Камінський Ю.І. Кількісний показник декомпресації англійських монологів в англо-українському перекладі // Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. – К.: Знання України, 2005. – С. 107–109.
47. Карабан В.І., Мейс Дж. Переклад з української мови на англійську мову: Навч. посібник для студентів вищих закладів освіти. – Вінниця: Нова книга, 2003.– 608 с.
48. Карабан В.І., Ребенко М. Природа перекладацьких деформацій // Вісн. Київ. нац. ун-ту. Іноземна філологія. – № 41/2007. – С. 27–31.
49. Карпов В.А. Язык как система/ В.А. Карпов// Изд. 2-е, испр. М.: Едиториал УРСС, 2003. – 304 с.
50. Кірюхін Д. І. Вступ до філософії релігії Гегеля. Філософія як спекулятивна теологія. — К.: ПАРАПАН, 2009. — 204 с.с.37. редакцией Л.М. Босовой. – Барнаул: Изд-во Алт. ун-та, 2000. – С. 83–90.
51. Иванов В.В. Нечет и чет. Асимметрия мозга и динамика знаковых систем/ Вяч. Вс. Иванов// Избранные труды по семиотике и истории культуры. Том I. — М.: «Языки русской культуры», 1999. — 912 с.
52. Историко-этимологический словарь современного русского языка: В 2-х т. – 4-е изд., М., Русский язык, 2001.
53. Калениченко О.А., Подміногін В.О. Переклад та адаптація / О.А. Кальниченко, В.О. Подміногін // Вісник Харківськ. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. Романо-герм. філологія. – Харків: ХНУ, 2004. – № 636. – С. 201–206.
54. Кальоти Дж. От восприятия к мысли. О динамике неоднозначного и нарушениях симметрии в науке и искусстве. М.: Мир, 1998. – 412 с.
55. Камінський Ю.І. Експлікативна асиметрія в перекладі на матеріалі декомпресованих коментарів як різновиду перекладацьких трансформацій // Вісн. СумДУ: Зб. наук. праць. – С.69-77.

56. Ковалевська Т.Ю. Психолінгвістичні особливості політичного дискурсу // Вісник ХНУ ім. В.Н.Каразіна. – 2001. – Вип. 33: Філологічні аспекти дослідження дискурсу. – С. 237 – 242.
57. Коломієць Л.В. Концептуально-методологічні засади сучасного українського поетичного перекладу (на матеріалі перекладів з англійської, ірландської та американської поезії): Монографія. – К.: Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2004. – 522 с.
58. Коломієць Л. В. Актуальні теоретичні концепції та моделі аналізу поетичного перекладу : навч. посібник / Л. В. Коломієць. – К. : Київ. ун-т, 2011.– 527 с.– (Перекладознавчі семінари).
59. Комиссаров В.Н. Интуитивность перевода и объективность переводоведения // Язык. Поэтика. Перевод. М., 1996. – С. 91–99. (Тр. МГЛУ. – Вып. 426).
60. Комиссаров В.Н. Коммуникативные проблемы перевода: современные парадигмы // Перевод и коммуникация. – М.: ИЯ РАН, 1997. – С. 7–16.
61. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение: Учебное пособие. – М.: ЭТС, 2001. – 242 с.
62. Кравченко А.В. Знак, значение, знание. Очерк когнитивной философии языка. – Иркутск: Издание ОГУП, 2001. – 261 с.
63. Кубрякова Е.С. О связях когнитивной науки с семиотикой (определение интерпретанты знака) // Язык и культура. Факты и ценности. К 70-летию Ю.С. Степанова. – М.: Языки славянской культуры, 2001. – С.283–291.
64. Кубрякова Е.С. Язык и знание. На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 506 с.
65. Леонтьев А.А. Основы психолінгвістики. – М.: Смысл, 2005. – 287с.
66. Леонтьев А.А. Языковое сознание и образ мира // Язык и сознание: парадоксальная рациональность. – М.: ИЯ РАН, 2006. – С. 16–22.
67. Лотман Ю.М. Внутри мыслящих миров. Человек – текст – семиосфера – история. – М.: Языки русской культуры, 1999. – 464 с.

68. Лукашевич Е.В. Когнитивная семантика: эволюционно-прагматический аспект: Монография / Под ред. и с вступ. статьёй В.А.Пищальниковой. – М.: Изд-во Алт. ун-та, 2002. – 234 с.
69. Лукашевич Е.В. Моделирование концепта: психолингвистический аспект // Языковое бытие человека и этноса: психолингвистический и когнитивный аспекты: Сб. статей / Под общ. ред. В.А. Пищальниковой. – Барнаул: Изд-во Алт. ун-та, 2004. – С.126–136.
70. Мамич М.В. Явище інконгруентності в політичному дискурсі//Вісник ХНУ ім. В.Н.Каразіна. – 2001. – Вип. 33: Філологічні аспекти дослідження дискурсу. – С. 278 – 282.
71. Марковина И.Ю., Данилова Е.В. Специфика языкового сознания русских и американцев: опыт построения «ассоциативного гештальта» текстов оригинала и перевода // Языковое сознание и образ мира: Сб. статей / Отв. ред. Н.В. Уфимцева. – М.: ИЯ РАН, 2000. – С. 116–127.
72. Масленникова Е.М. О возможности сохранения этнокультурного мира текста // Слово и текст: психолингвистический подход: Сб. науч. трудов. – Тверь: Твер. гос. ун-т, 2004. – Вып. 2. – С. 119–124.
73. Маслова В.А. Лингвокультурология: Учебное пособие. – М.: Академия, 2001. – 208 с.
74. Матюша В. І. Ситуативна асиметрія: межі перекладацької свободи / Вікторія Матюша // Мовні та концептуальні картини світу. – К.: 2007. – № 23. Книга 2 – С. 157 – 162.
75. Матюша В.І. Асиметрія в українських перекладах сучасної англomовної драми: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.16 «Перекладознавство». – К., 2008. – 232 с.
76. Матюша В.І. Асиметрія при перекладі особового займенника „you” як засіб збереження природності драматичного діалогу / Вікторія Матюша // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. – К., 2006. – Випуск 10. – С. 206 – 210.

77. Матюша В.І. Історія постановок та публікацій британської та американської драматургії ХХ ст. в Україні / Вікторія Матюша // Мовні та концептуальні картини світу. – К., 2006. – № 19. – С. 140–142.
78. Матюша В.І. Сучасні теорії перекладу драматичних творів як окремого жанру художнього перекладу / Вікторія Матюша // Мовні та концептуальні картини світу. – К., 2006. – № 18. Книга 1. – С. 297–300.
79. Меньшикова Н.В. Трансформації при перекладі та міжмовна асиметрія (на матеріалі сучасної німецької мови): автореф. канд. філол. наук / Н.В. Меньшикова// К, 2004. – 26 с.
80. Мечковская Н.Б. Семиотика: Язык. Природа. Культура: Курс лекций: Учеб. пособие для студ. филол., лингв, и переводовед. фак. высш. учеб. заведений/ Н.Б. Мечковская. М.: Издательский центр «Академия», 2004. – 432 с.
81. Миньяр-Белоручев Р.К. Лингвистика перевода // Перевод и лингвистика текста. – М.: Всесоюз. центр переводов, 1994. – С. 136 – 143.
82. Мирам Г.Э. Профессия: переводчик. – 3-е изд. – К.: Эльга, Ника –Центр, 2004. – 160 с.
83. Москальчук Г.Г. Структура текста как синергетический процесс. – СПб.: Едиториал УРСС, 2010. – 296 с.
84. Мунэн Ж. Теоретические проблемы перевода. Перевод как языковой контакт / Ж. Мунэн// Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике. М., 2001. – С. 36 – 41.
85. Муравьев В.Л. Проблемы возникновения этнографических лакун (пособие по курсу типологии русского и французского языков). – Владимир: ВГПИ им. П.И. Лебедева–Полянского, 1980. – 104 с.
86. Мышкина Н.Л. Функции симметрии в художественном тексте/ Н.Л. Мышкина //Отбор и организация текстового материала в системе профессионально–ориентированного обучения: межвузовский сборник научных трактатов. — ПГУ, Пермь: 1995. — С. 35 43.

87. Найда Ю. К науке переводить // Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике: Сб. статей. – М.: Международные отношения, 1998. – С. 128–132..
88. Науменко А. М. Типи перекладу і адекватність / А. М. Науменко // Вісник СумДУ: Зб. наук. праць. – Серія «Філологічні науки». – № 4(50). – Суми: Вид-во СумДУ, 2003. – С. 176–183.
89. Некряч Т.Є. Види асиметрії при перекладі драматичного діалогу // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. – К.: 2010. – Вип. 9. – С. 191–196.
90. Некряч Т.Є. Муки і радощі драматичного перекладу // Од слова путь верстаючи й до слова. Збірник на пошану Р.П.Зорівчак. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2009. – С. 108 – 126.
91. Некряч Т.Є. Переклад для театру: пастки та принади // Наукові записки. Серія: філологічні науки (мовознавство). Вип.81 (4). – Кіровоград: КДПУ ім. Володимира Винниченка, 2006. – С. 194 – 197.
92. Некряч Т.Є. Перекладацькі стратегії відтворення власних імен як форманту сюжету у драматичних творах (на матеріалі автоперекладів) // Проблеми семантики слова, речення та тексту. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2008. – Вип. 15. – С. 123 – 127.
93. Новиков А. И. Смысл: семь дихотомических признаков Электронный ресурс. / А.И. Новиков // Теория и практика речевых исследований. – М., МГУ, 1999. С. 68–82. URL: <http://nevasp.omskreg.ru>
94. Ортега-и-Гассет. Нищета и блеск перевода // Что такое философия? – М.: Наука, 1991. – С. 336–352.
95. Павилёнис Р.И. Проблема смысла. Современный логико–философский анализ языка. – М.: Мысль, 1993. – 286 с.
96. Павленко О. Г. Рецепція прози І. Качуровського в англomовному світі (на матеріалі англomовних перекладів романів «Шлях невідомого», «По той бік безодні»): дис... канд. філолог. наук: спец. 10.01.05. Порівняльне

літературознавство / Павленко Олена Георгіївна; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2007. – 185 с.

97. Павленко О. Г Категорія лакуарності в художньому перекладі / О. Г. Павленко // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Літературознавство. – 2012. – Вип. 35. – С. 272-285.
98. Павленко О. Г. Жанрово-тематична і стильова конфігурація української прози другої половини ХХ століття / О. Г. Павленко // Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філологія. – Маріуполь: МДУ, 2015. – Вип. 12. – С. 29 – 40.
99. Павленко О. Г. Методи нейтралізації культурних бар'єрів у художньому перекладі / О. Г. Павленко // Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Філологічні науки – 2018. №1 (15). с.304 С. 301-30
100. Павленко О. Г. Фактори зменшення рівня еквівалентності в художньому перекладі (на матеріалі прози Дж. Фаулза) / О. Г. Павленко // Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка. – 2010. – Вип. 89 (1). – С.
101. Павленко О. Г. Художній переклад в аспекті діалогічної взаємодії культур / О. Г. Павленко // Актуальні проблеми науки та освіти: матеріали ХІ підсумкової наук. -практ. конф. викладачів, м. Маріуполь, 31 січ. 2014 р. – Маріуполь, 2014. – С.349-352.
102. Павленко О. Г. Художній переклад як носій культурної пам'яті / О. Г. Павленко // Питання літературознавства. – 2018. – Вип. 97. – С. 175-190., с.176].
103. Падучева Е.В. Феномен Анны Вежбицкой // Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание. – М.: Русские словари, 2005. – С. 5–22 с.
104. Перевод как испытание культуры (материалы Круглого стола) // Вестник МГУ. – Серия 9. Филология. – 2000. – № 6. – С. 109–131.
105. Персикова Т.Н. Межкультурная коммуникация и корпоративная культура: Учебное пособие / Т.Н. Персикова. М.: Логос, 2002.– 224 с.

106. Пищальникова В.А. К проблеме определения языковой способности // Языковое бытие человека и этноса: психолингвистический и когнитивный аспекты / Под ред. В.А. Пищальниковой. – М.: МГЭИ, 2004. – Вып. 7. – С. 159–169.
107. Пономаренко И.Н. Симметрия/асимметрия в лингвистике текста/ И.Н. Пономаренко. Диссертация на соискание ученой степени доктора филологических наук. Краснодар, 2005. – 235 с.
108. Попова З.Д. Когнитивная лингвистика / З.Д. Попова, И.А. Стернин. М.: АСТ: Восток – Запад, 2007. – 314 с.
109. Потебня А.А. Мысль и язык. – Харьков, Типография Адольфа Дарре, 1892. – 228 с.
110. Пшёнкина Т.Г. Культура как среда мышления // Языковое сознание: устоявшееся и спорное: Тезисы докладов XIV Междунар. симп-ма по психолингвистике и теории коммуникации / Под ред. Е.Ф. Тарасова. – М., 2003. – С. 217–219.
111. Синергетична парадигма простору культури: монографія / Наук. — ред. колегія: В. Д. Шульгіна (наук. ред.), І. В. Кузнецова (наук. ред., відп. за вип.), О. В. Яковлев (упоряд.). — К. : НАКККіМ, 2014. — 400 с. — ISBN 978-966-452-175-5 с.121].
112. Радчук В. Протей чи Янус? (Про різновиди перекладу) / В. Радчук // Матер. міжнар. наук.–практ. конф. «Григорій Кочур і український переклад» (м. Ірпінь, 27–29 жовт. 2003 р.). – К.: Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. – С. 255 – 267.
113. Ребрій О. В. Сучасні концепції творчості у перекладі : монографія / О. В. Ребрій. – Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2012. – 376 с.
114. Рецкер.Я.И. Теория перевода и переводческая практика. Очерки лингвистической теории перевода. – М.: Международные отношения, 1974. – 216 с.
115. Русско-английский словарь / Под ред И.И. Пановой. – Минск: Харвест, М.: АСТ, 2000. – 1088 с.

116. Рябцева Н.К. Теория и практика перевода: когнитивный аспект // Перевод и коммуникация. – М.: ИЯ РАН, 2005. – С. 42–63.
117. Садовин А.П. Введение в теорию межкультурной коммуникации / А.П. Садохин. М.: Высш. шк., 2005. – 310 с.
118. Сдобников В.В. Теория перевода: учебник для студентов лингвистических вузов и факультетов иностранных языков/ В.В. Сдобников, О.В. Петрова. – М.: АСТ : Восток – Запад, 2006. – С. 83.
119. Селиванов Ф.А. Поиск ошибочного и правильного Электронный ресурс./ Ф.А. Селиванов Тюмень, 2003. URL: <http://ihtik.lib.ru/>
120. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля – К, 2006. – 716с.
121. Селінджер Дж.Д. Над прірвою в житті / Пер. з англ. – К.: Молодь, 1984. – 272 с.
122. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии. – М.: Прогресс, 1993. – 655 с.
123. Ситкарева И.К. Лакуны в художественном тексте. Лингвокультурологические исследования (на мат–ле художественных произведений писателей франкоязычной Европы): автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Пермь: ПГПУ, 2001. –24 с.
124. Современный словарь иностранных слов. – М.: Изд–во русс.яз., 2001. – 740 с., с 524.
125. Сорокин Ю.А. Переводоведение: статус переводчика и психогерменевтические процедуры. – М.: ИТДГК Гнозис, 2003. – 160 с.
126. Соссюр Ф. де. Труды по языкознанию. – М.: Прогресс, 1977. – 695 с.
127. Стернин И.А. О трех видах экспрессивности слова // Структура лингвостилистики и ее основные категории. – Пермь: ПГУ, 1983. –С.13–17.
128. Сухенко К.М. Лексичні проблеми перекладу. – К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1997. – 127 с.

129. Тарасов Е.Ф. Диалог культур в зеркале языка // Встречи этнических культур в зеркале языка (в сопоставительском лингвокультурном аспекте). – М.: Наука, 2002. – С. 110–121.
130. Тарасов Е. Ф. Язык как средство трансляции культуры / Е. Ф. Тарасов // Язык как средство трансляции культуры. – М. : Наука, 2000. – С. 45 – 54.
131. Телия В.Н. Первоочередные задачи и методологические проблемы исследования фразеологического состава языка в контексте культуры // Фразеология в контексте культуры. – М.: Языки русской культуры, 1999. – С. 13–25.
132. Тетеріна О. До проблеми становлення українського художнього перекладу / О. Тетеріна // Молода нація : альм. – 1996. – Вип. 4. – С. 299 – 311.
133. Ткаченко А. О. Розмовні переклади одного вірша як матеріал компаративіста /Ткаченко А. О. // Літературознавча компаративістика.– Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ ТДПУ, 2002.– С. 318 - 336.
134. Тюленев С. В. Теория перевода : учеб. пособие/ С.В. Тюленев. – М.: Гардарики, 2004. – С. 105.
135. Урманцев Ю.А. Общая теория систем: состояние, приложения и перспективы развития/ Ю.А. Урманцев// Система. Симметрия. Гармония. М.: Мысль, 1998. – С. 38 – 124.
136. Уфимцева Н.В. Языковое сознание и образ мира славян // Языковое сознание и образ мира. – М.: ИЯ РАН, 2000. – С. 207–218.
137. Ушакова Т.Н. Языковое сознание и принципы его исследования // Языковое сознание и образ мира: Сб. статей / Отв. ред. Н.В. Уфимцева. – М.: ИЯ РАН, 2000.– С. 13–23.
138. Филлмор Ч. Фреймы и семантика понимания // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. XXIII. Когнитивные аспекты языка. – М.: Прогресс, 1998. – С. 52–93.
139. Философский энциклопедический словарь / ред.-сост. Е. Ф. Губский, Г. В. Кораблева, В. А. Лутченко. – М. : Инфра-М, 2003. – 576 с.

140. Фрумкина Р.М. Психолінгвістика: Учебник для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Академия, 2001. – 320 с.
141. Харина О.С. Явление симметрии/асимметрии языкового знака: автореф. дис. ...канд. филол. наук. – М.: МГУ, 2010. – 24 с.
142. Харчук Р. Б. Сучасна українська проза: постмодерний період : навч. посібник / Р. Б. Харчук. – К. : Академія, 2008. – 248 с. .
143. Чадюк О.М. Опозиція „ми – вони” у сучасній українській політичній метафоріці//Мова і культура. – К.: Вид. дім Дмитра Бураго, 2003. – Вип. 6. – Т. II. Психологія мови і культури. Мова і засоби масової комунікації. – С. 276–282.
144. Чернов Г.В. Основы синхронного перевода. – М.: Высшая школа, 1987. – 255 с.
145. Швейцер А.Д. Перевод как акт межкультурной коммуникации // Актуальные проблемы межкультурной коммуникации. – М., 2000. – С. 180 – 187. (Тр. МГЛУ. Вып. 444).
146. Шевнин А.Б. Компетентность и некомпетентность по-переводчески / А.Б. Шевнин// Проблемы перевода и межкультурной коммуникации. Научно методический вестник. – Пермь, 2005, № 1.
147. Шевченко И.С. Герменевтический аспект перевода как вторичной метакоммуникации // Вісник ХНУ ім. В.Н.Каразіна. – Харків: Константа. – 2003. – Вип. 609. – С.7–11.
148. Шлейермахер Фр. О различных методах перевода // Вестник МГУ. – Серия 9. Филология. – 2000. – № 2. – С. 127–145.
149. Шмігер Т. Історія українського перекладознавства ХХ сторіччя / Т. Шмігер ; вступ. ст. Р. Зорівчак ; Львів. нац. ім. І. Франка. – К. : Смолоскип, 2009. – 342 с.
150. Шубников А.В., Копцик В.А. Симметрия в науке и искусстве/ А.В. Шубников, В.А. Копцик М., «Наука» 1972 – 339 с.
151. Эко У. Отсутствующая структура. Введение в семиологию / У. Эко – ТОО ТК «Петрополис», 1998. – 432 с.

152. Adler P.S. The Transition Experience: An Alternative View of Culture Shock // *Journal of Humanistic Psychology*, 15 (4), 1975. – Pp. 13–23.
153. Agar M. *Language Shock: Understanding the Culture of Conversation*. – New York: William Morrow & Company Inc., 1994. – 184 p.
154. Allison R. Cross – Cultural Factors in Global Advertising. In : Bolten J. (Hrsg) *Cross Culture – Interculturelles Handeln in der Wirtschaft*. – Sternenfels, Berlin: Verl. Wiss und Praxis, 1995. – S. 92–101.
155. *American Heritage Dictionary*. Based on the New Second College Edition, Laurel, New York, 1989. – 880p.
156. Arnheim R. *Entropy and Art. An Essay on Disorder and Order*. Berkley; Los Angeles: University of California Press, 1971.
157. *Basic Concepts of Intercultural Communication: Selected Readings*, ed. by M.J. Bennett, Intercultural Press, Inc., 1998. – 270 p.
158. Bassnett S., Lefevere A. *Constructing Cultures. Essays on Literary Translation*. University of Chicago Press, 1998. – 168 p.
159. Bell R., *Translation and Translating: Theory and Practice*. Longman, London and New York, 1997. – 298 p.
160. Bennett M.J. *Toward Ethnorelativism: A Developmental Model of Cultural Sensitivity* // R.M. Paige (Ed.) *Education for the Intercultural Experience*. – Yarmouth, ME: Intercultural Press, 1993. Pp. 21–72.
161. Brown Dan. *Da Vinci code*. – L.: Gorgi books, 2004. – 606 p.
162. Chafe W. *Discourse, Consciousness and Time. The Flow and Displacement of Conscious Experience in Speaking and Writing*. – University of Chicago Press. – Chicago, London, 1994. – 327 p.
163. Clyne M. *Inter-Cultural Communication at Work: Cultural Values in Discourse*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1994. – 225 p.
164. Dickens Ch. *Hard times*. – London: Penguin books, 1994. – 329 p.p. 1
165. *Dictionary of English Language and Culture*. Longman Group UK Limited, 1992 – 827 p.

166. Eco U. *Experiencies in Translation.* / Transl. By A. McEwen. – University of Toronto Press Inc., 2001. – 132 p.
167. *Encyclopedia on Translation Studies.* Ed. by M. Baker. – London, New York, Routledge, 1998. – 654 p.
168. Geertz C. *The Interpretation of Cultures.* – New York: Basic, 1973. – 470 p.
344. Grosjean F. *The Bilingual's Language Modes.* // *One Mind, Two Languages: Bilingual Language Processing.* – Oxford, Blackwell, 2001. – Pp. 1–25.
169. Grosjean F. *The Bilingual as a Competent but Specific Speaker–Hearer* // *Journal of Multilingual & Multicultural Development*, 1985. – № 6. – Pp. 467–477.
170. Hatim B., Mason I. *Discourse and the Translation.* Longman. – London, New York, 1994. – 258 p.
171. Herdina Ph., Jessner Ul. *A Dinamic Model of Multilingualism Perspectives of Change in Psycholinguistics,* Multilingual Matters, Ltd, – Clevedon, 2002. – 182 p.
172. Hoffman E. *Lost in Translation: A Life in a New Language,* Penguin Books, 1990. – 280 p.
173. Jackendoff R. *Semantics and Cognition.* – Cambridge, Mass., 1986. – 283 p.
174. Jiang N., Forster, K.I. *Cross–Language Priming Asymmetries in Lexical Decision and Episodic Recognition* // *Journal of Memory and Language.* – 2001. – № 44. – Pp. 32–51.
175. Kussmaul P. *Training the Translator.* – Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1995. – 177 p.
176. Lambert J. *The Cultural Component Reconsidered* // *Translation Study. An Interdiscipline.* Ed. by Mary Snell–Hornby, Franz Pochhacker and Klaus Kaindr. – Amsterdam / Philadelphia, 1994. – Pp. 17–25.
177. Morain G.G. *Kinesics and Cross-cultural Understanding* // *Culture Bound.* Ed. by J. Valdes, Cambridge Univ. Press, 1996. – Pp. 64–77.

178. Nida E. Theory of Translation // Traduction, Terminologie, Redaction: Language and Culture in Translation Theories: Studies in the text and its transformations. –Monreal: Univ. of Concordia, Vol 4, 1, 1991. – P. 19-32.
179. Olga Morgunova, Tetiana Shkurko, Olena Pavlenko. English vers libre prosody (auditory analysis results)/ Advanced Education. – 2019. – Том 6. Вип.13. – С. 11-17.
180. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English by A.S. Hornby. Oxford Univ. Press. – М. Изд-во «Русский язык», 1982.
181. Pavlenko O. Cultural attribute in language learning. Bulletin of ZKGU. – 2019. – № 3. – P. 10–16.c.10].
182. Salinger J.D. The Catcher in the Rye. – СПб.: Антология, Каро, 2006. – 288 с.
183. Scollon R.Scollon S.W. Discours Approach / Intercultural Communication – Oxford, Cambrige: Blackwell, 1995. – 271 p.
184. Shubnikov A.V., Koptsik V.A. Symmetry in Science and Art. N.Y.; L.: Plenum Press, 1974.
185. Stelzner Ruben. Der goldene Schnitt und das Mysterium der Schonheit. In: Tycho de Brahe Jahrbuch. Tycho–Brahe–Verlag, Niefern–Oschelbronn, 2005. – 120p.
186. Ungerer F., Schmid Y-J. An Introduction to Cognitive Linguistics, Longman, London and New York, 1999. – 306 p.
187. Young R. Intercultural Communication. Pragmatics, Genealogy, Deconstruction. – Clevedon et. al.: Multilingual Maatters, 1996. –214 p.